Dialog i dödsriket mellan Machiavelli och Montesquieu

är en klassiker som härmed för första gången presenteras för en svensk publik. Här möts äntligen Machiavelli, författaren till standardverket om den cyniska realpolitiken, *Fursten*, och Montesquieu, rättsstatens och maktfördelningens klassiske filosof.

I Dialog i dödsriket får läsaren ingående följa det samtal, den lärda diskussion som förs mellan de två storheterna. Tillsammans med Montesquieu grips man av en växande fasa. Det är inte bara en Hitlers, en Stalins eller en Pinochets skräckvälde som tonar fram, utan en analys av de metoder som kan nyttjas också inom en demokrati för att undergräva den medan den fortfarande är en domokrati. Vad innebär "små" förändringar som lag om yrkesförbud, oklarheter i grundlagen, företagsekonomiska principer i vården, en utvidgning av polisens befogenheter?

När har till synes detaljartade förändringar gått för långt?

Machiavelli känner metoderna, Montesquieu protesterar mot dem.

Maurice Joly (1829-1879) var fransman och utgav *Dialog i dödsriket* ... redan 1864. Machiavelli levde 1469–1527, Montesquieu 1689–1755.

Viveka Heyman, kritiker, författare och översättare, svarar för både översättning och informativ efterskrift.

Carlsson Bokförlag
91 7798 829 9

MAURICE JOLY *Dialog i dödsriket*

MAURICE JOLY

Dialog i dödsriket

MELLAN MACHIAVELLI OCH MONTESQUIEU

Carlssons

DIALOG I DÖDSRIKET

"Snart skulle det råda ett ohyggligt lugn, varunder allt förenade sig mot lagarnas våldsvälde."

"När Sulla ville återge Rom friheten, förmådde det inte längre ta emot den."
(Montesquieu, *Lagarnas anda*)

MAURICE JOLY

Dialog i dödsriket mellan Machiavelli och Montesquieu

eller
Machiavellis politik
på 1800-talet beskriven
av en samtida

Översättning och efterskrift av
Viveka Heyman

Carlsson Bokförlag
Stora Nygatan 31, 111 27 Stockholm
Tel 08 - 411 23 49

Omslag Johan Ogden
Översättning Viveka Heyman
Sättning SF-Sätt, Skånes Fagerhult
Tryck och bind: Smegraf, Smedjebacken 1994
ISBN 91 7798 8299

Innehåll

Några enkla förutskickade ord

Denna bok drar upp perspektiv som kan återfinnas hos all överhet, men den har ett mera exakt syfte: den gestaltar enkannerligen ett politiskt system som inte en enda dag har varit sig olikt i sin praktiska tillämpning alltsedan den olycksaliga, dessvärre redan alltför avlägsna dagen för dess installering.

Detta är ingen paskill, ingen smädeskrift. Moderna folk är alltför inpyrda med *lag och ordning* att hålla till godo med ohyfsade sanningar om samtida politik. Somligas övernaturligt varaktiga framgång kan dessutom få den hederligaste att vända kappan efter vinden; men ännu lever det allmänna samvetet, och en dag skall försynen förvisso äntligen blanda sig i det spel som förs emot den.

Vissa fakta och vissa principer kan bättre förstås lösbrutna ur den ram, i vilken de vanligen utspelas inför våra ögon; när den optiska punkten ändras, blir man ibland rädd att se!

Här läggs det hela fram i fiktiv form. Det vore överflödigt att förutskicka en nyckel. Om denna bok har räckvidd, om den innehåller en lärdom, är det läsarens sak att förstå den, inte att få den stucken under näsan. Han kommer för övrigt att bjudas på ganska god underhållning; men han måste likafullt läsa långsamt, som sig bör med skrifter som inte stannar vid ytan.

Vilken hand som skrivit dessa sidor må ingen fråga; ett verk som detta är i viss mån opersonligt. Det är svaret på ett anrop från samvetet; det har föresvävat alla, någon har nedtecknat, författ-

taren är ingen, ty han har bara utredigerat en tanke som finns i det allmänna medvetandet, han är bara en mer eller mindre obskyr medsammansvuren i det godas förbund.

Genève, den 15 oktober 1864

FÖRSTA DELEN

Första dialogen

MACHIAVELLI: Vid randen av denna öde strand har det sagts mig att jag skulle finna skuggan av den store Montesquieu. Är det han som står framför mig?

MONTESQUIEU: Ack Machiavelli, epitetet "stor" tillkommer ingen här! Men jag är den ni söker.

MACHIAVELLI: Bland de frejdade namn, vilkas skuggor befolkar denna mörka vistelseort, finns ingen som jag mer har önskat möta än Montesquieu. Själar på vandring har trängt mig in i dessa obekanta vidder; så må jag tacka slumpen som äntligen har fört mig i närheten av författaren till *Lagarnas anda.*

MONTESQUEIU: Den florentinska republikens före detta statssekreterare har ännu inte glömt hur man talar vid hov. Men vad kan de, som landat på dessa dunkla stränder, få av och ge åt varandra, så när som grämelse och sorg?

MACHIAVELLI: Är det filosofen och statsmannen som talar så? Vad betyder döden för den som har levat genom tanken, när tanken nu inte dör? För min del vet jag inget drägligare tillstånd än det som här beskärts oss till yttersta domens dag. Leva i det rena förnuftets domän, befriad från det materiella livets bestyr och bekymmer; kunna samtala med de stora män som fyllt världen med ryktet av sitt namn; på avstånd följa statsrevolutioner, imperiers fall och förvandling; begrunda nya konstitutioner, förändringar i seder och tänkesätt bland Europas folk, framstegen i deras civilisation, politik, konst, industri, och likaså på de filosofiska idéernas område — vilken skådeplats för

tanken! Så mycket här finns att förundras över! Alla nya synpunkter! Alla häpnadsväckande upptäckter! Alla underverk, om man får tro de skuggor som stiger hit ner! För oss är döden en förborgad fristad, där vi slutgiltigt tillägnar oss historiens lärdomar och rättmätigheten i mänsklighetens pretentioner. Själva Intet har icke kunnat slita alla våra band till jorden, ty eftervärlden sysslar alltjämt med dem som — till exempel ni — har satt sin prägel på stora andliga förändringar i människan. Era politiska principer råder i detta nu i nästan halva Europa. Om någon fri från fruktan kan färdas den mörka stråt, som för till Hades eller himmelrike, vem kan det snarare än den som står inför den eviga rättvisan med så fläckfria äretecken?

MONTESQUIEU: Ni talar inte om er själv, Machiavelli. Så blygsam får man inte vara när man lämnar efter sig ett så vittomfamnande rykte som författaren till *Traktaten om Fursten.*

MACHIAVELLI: Jag tror mig uppfatta den dolda ironin under era ord. Skulle då den store franske publicisten döma mig som de många som bara känner mitt namn och en blind fördom? Ja, jag vet att den boken har givit mig ett fatalt rykte: den har dragit över mig ansvar för alla tyrannregimer; den har lagt folkens förbannelser på mig; i mig har de sett deras hatade despotism förkroppsligad; den har förgiftat mina sista dagar. Eftervärldens förkastelsedom tycks förfölja mig ända hit. Vad har jag då gjort? I femton år tjänade jag mitt fosterland, som var republik; jag konspirerade för dess oberoende, jag försvarade det oavlåtligt mot Ludvig XII, mot spanjorerna, mot Julius II, mot själve Borgia, som skulle ha förkvävt den om det inte hade varit för mig. Jag var dess värn mot de blodiga intriger som korsade varandra runt omkring det från alla håll, jag stred med diplomati som andra skulle ha stridit med vapen, jag slöt avtal, förhandlade, knöt eller slet trådarna alltefter republikens intressen, när den höll på att krossas mellan stormakterna, när den vräktes i kriget som en jolle i stormen. Och det var inte någon envåldig förtryckarregim som vi stödde i Florens; dess organ var demo-

kratiska. Var jag bland dem som byter läger efter lyckans växlingar? Mediciérnas bödlar visste var jag fanns efter Soderinis fall. Liksom jag nådde höjderna med friheten, så föll jag med den; jag levde proskriberad utan att någon furste värdigades kasta en blick åt mitt håll. Jag dog fattig och glömd. Sådant var mitt liv, och sådana de brott som renderade mig otacksamhet från mitt fosterland, hat från eftervärlden. Kanske skall Den Högste göra mig mera rättvisa.

MONTESQUIEU: Allt det där vet jag, Machiavelli, och det är därför jag aldrig har kunnat fatta hur den florentiske patrioten, republikens tjänare, blev grundare av den förrädiska skola som har förskaffat er alla krönta huvuden till lärjungar men som är ägnad att rättfärdiga tyranners värsta ogärningar.

MACHIAVELLI: Än om jag sade att den boken bara var en diplomats tankelek, att den inte var avsedd att tryckas, att den fick en publicitet som författaren inte hade del i, att den kom till under inflytande av tankar som då var allmänt vedertagna i alla italienska furstendömen, lystna att utvidga sig på varandras bekostnad och styrda av en bakslug politik, i vilken den svekfullaste fick namn om sig som den skickligaste...

MONTESQUIEU: Är det verkligen er mening? Eftersom ni talar så rättframt, kan jag tillstå att den också var min och att jag där delade mångas åsikt bland dem som kände ert levnadsöde och hade läst era verk uppmärksamt. Ja ja, Machiavelli, denna bekännelse hedrar er! Ni sade då inte vad ni tänkte, eller ni sade det när ni var överväldigad av personliga känslor, som för ett ögonblick skymde ert upphöjda förnuft.

MACHIAVELLI: Det är det som förvillar er, Montesquieu, liksom dem som har dömt som ni om detta. Mitt enda brott var att säga sanningen till folken lika väl som till kungarna — inte den moraliska sanningen utan den politiska, inte sanningen sådan den borde vara utan sådan den är, sådan den alltid kommer att vara. Det är inte jag som har grundat den doktrin, vars faderskap jag tillskrivs; det är människohjärtat. Machiavellismen är äldre än Machiavelli.

Moses, Sesostris, Salomo, Lysander, Philippos och Alexander av Makedonien, Agathokles, Romulus, Tarquinius, Julius Caesar, Augustus, ja, Nero, Carl den Store, Teodrik, Klodvig, Hugo Capet, Ludvig XI, Gonzalo av Cordoba, Cesare Borgia, de är mina doktriners anfäder. Jag förbigår naturligtvis de bästa av dem som har kommit efter mig, vilket skulle bli en lång lista, och vilka ingenting har lärt av *Fursten* som de inte visste förut från sin maktutövning. Vem i er tid har gett mig en mera lysande hyllning än Fredrik II? Han vederlade mig med pennan för att göra sig populär; i politiken tillämpade han strikt mina läror.

Hur kan människosinnet vara nog oförklarligt skevt att hålla mig skyldig för vad jag sagt i den skriften? Lika väl kunde man förebrå forskaren att han söker de fysiska orsakerna till kropparnas fall, som skadar oss om vi står i vägen, förebrå läkaren att han beskriver sjukdomar, kemisten att han reder ut gifternas historia, moralisten att han målar laster, historikern att han skriver historia.

MONTESQUIEU: Ack Machiavelli, om ändå Sokrates vore här och blottlade sofismen under era ord! Så föga ägnad för diskussioner som naturen har funtat mig, är det mig knappast svårt att svara er: ni jämför gift och sjukdom med det onda som springer ur härsklystnad, illslughet och våld; det är medlen att smitta ner staterna med de sjukdomarna som era skrifter tillhandahåller, det är att destillera de gifterna som ni lär ut. När forskaren, läkaren, moralisten letar efter det onda, är det inte för att bibringa hur det skall spridas; det är för att bota det. Men det gör inte er bok; nå, sak samma, jag är inte desto mindre avväpnad. Så snart ni inte principiellt sätter despotismen i högsätet, så snart ni själv betraktar den som ett ont, då fördömer ni den bestämt redan, och på den punkten åtminstone kan vi vara överens.

MACHIAVELLI: Det är vi inte, Montesquieu, ty ni har inte helt fattat min tanke: jag gav er ett övertag genom en jämförelse som det var alltför lätt att slå hål på. Själva Sokrates' ironi skulle inte

göra mig osäker, ty han var bara en sofist som skickligare än de andra brukade ett bluffredskap, *logomachin*. Den tillhör varken er eller min skola; låt oss alltså lämna ord och jämförelser och hålla oss till idéerna. Så här formulerar jag mitt system, och jag tvivlar på att ni kan rubba det, ty det består uteslutande av moraliska och politiska fakta, härledda ur en evig sanning: människans drift till det onda är mäktigare än hennes drift till det goda. Människan är mera benägen för ont än för gott; fruktan och våld behärskar henne mer än förnuftet. Jag skall inte spilla tid på att leda sådana sanningar i bevis; hos er var det bara baron Lolbachs virriga kotteri, med Jean-Jacques Rousseau till överstepräst och Diderot till apostel, som gitte bestrida det. Alla människor strävar efter att härska, det finns ingen som inte skulle förtrycka om han kunde; alla eller nästan alla är redo att offra sin nästas rätt för sina egna intressen.

Dessa glupande rovdjur som kallas människor, vad håller dem samman? I samhällenas begynnelse den råa, ohämmade styrkan; senare lagen, vilket också vill säga styrkan, nu i fastställda former. Ni har rådfrågat alla historiens källor; överallt kommer våldet före rätten.

Den politiska friheten är bara en relativ idé; det är tvånget att överleva som styr stater som individer.

Under vissa av Europas luftstreck finns det folk som är ur stånd att utöva frihet med måtta. Om friheten blir långvarig, övergår den i självsvåld; så kommer inbördeskrig eller klasskrig, och staten är förlorad, vare sig den splittras eller faller sönder genom sina egna kriser eller dess tvedräkt gör den till byte för annan makt. Under sådana omständigheter föredrar folken despoti före anarki; har de orätt?

Då staterna väl har konstituerat sig, har de två slags fiender: inre och yttre. Vilka vapen skall de bruka i krig mot främmande makt? Skall de båda slagen av fiender delge varandra sina krigsplaner för att ömsesidigt sätta sig i stånd att försvara sig? Skall de avstå från nattliga anfall, försåt, bakhåll, fältslag med

trupper av ojämn styrka? Säkert inte, eller vad tror ni? Sådana krigförande skulle utmana löjet. Och dessa försåt, dessa krigslister, hela denna krigets oundgängliga strategi, skulle de inte brukas mot den inre fienden, upprorsstiftarna? Säkert skulle de behandlas mindre hårt; men reglerna skulle i grund och botten vara desamma. Går det att med rent förnuft leda vilda massor som styrs enbart av känslor, lidelser, fördomar?

Vare sig ledningen anförtros åt en envåldshärskare, en oligarki eller folket själv, så kan inget krig, ingen förhandling, ingen inre reform lyckas utan hjälp av de åtgärder som ni tycks ogilla men som ni skulle blivit tvungen att tillgripa om kungen av Frankrike hade uppdragit minsta statsangelägenhet åt er.

Förkastelsedomen över Fursten är bra barnslig! Som om politik hade något att göra med moral! Har ni någonsin sett en enda stat bete sig efter de riktlinjer som styr den privata moralen? Då skulle ju varje krig bli ett brott, om det så hade en rättfärdig orsak; varje erövring utan annan bevekelsegrund än äran skulle vara en förbrytelse; varje fördrag, i vilket ena parten fick vågen att luta åt sin sida, skulle vara ett ovärdigt bedrägeri; varje usurpation av den suveräna makten skulle vara en handling som förtjänade döden. Bara det som hade hemul i lagen skulle vara legitimt. Men jag har just sagt, och jag vidhåller, också inför samtidshistorien: alla suveräna makter har sitt ursprung i våld eller, vilket är samma sak, i förnekandet av rätten. Har jag därmed sagt att jag utdömer den? Nej; men jag anser den ha utomordentligt begränsad tillämpning, både mellan nationerna inbördes och mellan styrande och styrda.

Ser ni inte heller att själva ordet rätt för övrigt är oändligt oklart? Var börjar den, var slutar den? När skall rätten finnas, när skall den inte finnas? Jag skall anföra exempel. En stat förs till avgrundens rand genom dålig organisering av den verkställande makten, sviktande demokrati, lagarnas vanmakt mot de upproriska, allmän oreda. En dristig man svingar sig upp ur aristokratins led eller folkets sköte; han krossar alla grundlagsenliga

enliga myndigheter, han förgriper sig på lagarna, han stöper om alla inrättningar, och han ger sitt land tjugo år av fred. Hade han rätt att göra vad han gjorde?

Peisistratos bemäktigar sig borgen genom en kupp och banar väg för Perikles' århundrade. Brutus kränker Roms monarkiska författning, fördriver Tarquinierna och grundar med dolkstyng en republik, vars storhet är den mest grandiosa anblick som världen har bjudits. Men striden mellan patricier och plebejer, som är republikens livsnerv så länge den varar, leder till upplösning, och allt störtar samman. Caesar och Augustus träder fram; också de är våldsmän; men det romerska kejsardömet, som tack vare dem har efterträtt republiken, blir lika långlivat som den och dukar under först när det täcker hela världen med sina spillror. Gott, var rätten med dessa våghalsar? Nej, anser ni. Och ändå har eftervärlden överhöljt dem med ära; faktiskt har de tjänat och räddat sitt land; tack vare dem har det bestått under årtusenden. Ni ser tydligt att när det gäller stater, väger rätten lättare än nyttan, och följdsatsen blir att *gott kan komma ur ont*, att *vägen till det goda går via det onda*, liksom sjukdom botas med gift, liksom den skarpslipade skalpellen räddar liv. Jag har sysslat mindre med vad som är gott och etiskt än med vad som är nyttigt och nödvändigt; jag har tagit samhällena sådana de är och ställt upp regler därefter.

Är våld och list ett ont, abstrakt talat? Ja; men den som skall härska över människor måste tillgripa dem så länge människor inte är änglar.

Allt är gott eller ont, beroende på det bruk man gör av det och den frukt man skördar; ändamålet helgar medlen. Och om ni nu frågar varför jag, republikanen, alltid ger försteg åt ett absolutistiskt styrelsesätt, så svarar jag att jag i mitt fosterland bevittnade pöbelns obeständighet och feghet, dess medfödda förkärlek för slaveri, dess oförmåga att fatta och sätta värde på det fria livets villkor; den är i mina ögon en blind makt som förr eller senare drabbas av upplösning om inte den makten finns

samlad i en enda mans hand; jag svarar att folket, lämnat åt sig själv, bara kan förstöra sig, att det aldrig skall kunna styra, skipa rätt, föra krig. Jag svarar att Grekland hade storhetstider endast när dess frihet förmörkades, att utan den romerska aristokratins, sedermera de romerska kejsarnas, despotism skulle Europa aldrig ha utvecklat sin lysande civilisation.

Skall jag söka exempel bland de moderna staterna? De är så många och så slående att jag tar de första bästa.

Under vilket samhällsväsen och vilka män nådde de italienska republikerna sin höjdpunkt? Genom vilka potentater har Spanien, Frankrike, Tyskland befäst sin makt? Genom en Leo X, en Julius II, en Filip II, en Barbarossa, en Ludvig XIV, en Napoleon, alla män med hårda händer, som oftare låg på svärdfästet än på deras staters grundlag.

Men är det inte förvånande att jag talat så länge för att övertyga den frejdade författare som hör på mig? Finns inte, om jag är riktigt underrättad, en del av dessa tankar i *Lagarnas anda*? Har mitt tal smärtat den kylige allvarsman som lidelsefritt har begrundat politikens problem? Encyklopedisterna var inga stoiker; författaren till *Persiska brev* var inget helgon, inte ens någon särdeles varm troende. Vår skola, som sägs vara omoralisk, stod kanske närmare den sanne Guden än 1700-talsfilosoferna stod.

MONTESQUIEU: Jag känner ingen vrede över era sista ord, Machiavelli, och jag har lyssnat uppmärksamt på er. Vill ni nu höra på mig och låta mig bruka samma frihet gentemot er?

MACHIAVELLI: Jag står stum, jag lyssnar i tyst vördnad på honom som har kallats "nationernas lagstiftare".

Andra dialogen

MONTESQUIEU: Era satser innehåller ingenting nytt för mig, Machiavelli; och om jag känner mig något brydd när jag skall vederlägga dem, är det långt mindre därför att de oroar mitt förnuft än därför att de, falska eller sanna, saknar filosofiskt underlag. Jag inser ju att ni i främsta rummet är politiker och att fakta berör er mer än idéer. Men ni måste hålla med om att den som regerar måste ha riktlinjer. I er politik har ni ingen plats för vare sig etik, religion eller rätt; de enda ord ni tar i er mun är de två: *våld* och *list.* Om ert system kan sammanfattas så att våld spelar stor roll i människors göranden och låtanden, att en statsman oundgängligen måste vara smidig, då förstår ni ju att det är en sanning som inte behöver bevisas; men om ni upphöjer våldet till princip, listen till rättesnöre för konsten att härska; om ni inte tar några av mänsklighetens lagar med i räkningen, då är tyranniets lag rätt och slätt djungelns, ty också djuren är sluga och starka, och bland dem finns faktiskt ingen annan rätt än den råa styrkans. Men jag tror inte att ens er fatalism går så långt, ty ni erkänner att gott och ont finns.

Er grundsats är att "gott kan komma ur ont" och att man har lov att göra det onda när därur kan uppkomma något gott. Ni säger alltså inte: "Det är gott i sig att svika sitt ord; det är gott att öva korruption, våld och mord." Men ni säger: "Man får svika när det är nyttigt, döda när det är nödvändigt, ta sin nästas egendom när det är fördelaktigt." Jag vill strax tillägga att i ert system hänför sig dessa maximer enbart till furstar och till deras och

deras staters intressen. Följaktligen har fursten rätt att bryta sitt ord; han kan gjuta strömmar av blod för att tillvälla sig makten eller hålla sig kvar vid den; han kan utplundra dem han har förklarat i akt, sätta sig över alla lagar, utfärda nya och kränka också dem, förskingra statsmedlen, korrumpera, undertrycka, straffa och slå i all oändlighet.

MACHIAVELLI: Men är det inte just ni som har sagt att i despotier är fruktan nödvändig, redlighet gagnlös, heder farlig, att där fordras blind lydnad, att fursten är förlorad om han ett ögonblick låter sitt grepp slappna?

MONTESQUIEU: Jo, det har jag sagt; men när jag som ni påpekade de förfärliga villkoren för en bestående tyrannmakt, så var det för att brännmärka den, inte för att tillbe den; det var för att inge mitt fosterland skräck; och det har, lyckligt nog för det, aldrig böjt huvudet under ett sådant ok. Att ni inte inser att våld bara är en episod på reglerade samhällens väg och att de mest hämningslösa makter är tvungna att förebära hänsyn stick i stäv mot den starkares rätt. Det är inte bara i namn av sin fördel, det är i namn av sin plikt som alla förtryckare handlar. De kränker den, men de åberopar den; intressedoktrinen enbart är alltså lika verkningslös som de medel den tillgriper.

MACHIAVELLI: Här avbryter jag; ni tilldelar egennyttan en plats; det räcker för att rättfärdiga allt politiskt nödtvång som inte stämmer med rätten.

MONTESQUIEU: Det är statsnyttan ni åberopar. Märk då att samhällenas grundval inte kan vara just det som för dem till undergång. I namn av sitt intresse kommer furstar och folk att begå idel brott, de lika väl som privatpersoner. Statens intresse, säger ni! Men vilka belägg skall jag få för att det verkligen är förmånligt att begå den eller den ogärningen? Vet ni inte att statsintresset oftast är furstens enskilda intresse eller de fördärvade gunstlingars, som han omger sig med? Jag utsätter mig inte för sådana konsekvenser om jag gör ratten till grundval för samhällenas existens, ty rättsbegreppet drar gränser som egen-

nyttan inte får överskrida.

Och om ni frågar vad rätten bygger på, svarar jag att det är etiken, vars föreskrifter inte rymmer någonting tvivelaktigt eller dunkelt därför att de finns skrivna i alla religioner och är präglade med lysande skrift i människors samvete. Det är ur denna rena källa som alla civila, politiska, ekonomiska och internationella lagar bör springa fram.

Men just här blir er brist på konsekvens påfallande: ni är katolik, ni är kristen; vi tillber samma Gud, ni bekänner er till hans bud, ni bekänner er till moralen, ni bekänner er till rätten människor sinsemellan, och ni trampar alla dessa stadgar under fötterna vad beträffar staten eller fursten. Med ett ord, "politik har ingenting att göra med moral" enligt er. Ni tillåter monarken vad ni förbjuder undersåten. Allt eftersom samma handlingar begås av den svage eller den starke förhärligar eller klandrar ni dem; de är brott eller dygder, beroende på gärningsmannens rang. Ni prisar fursten för dem, och ni sänder undersåten till galärerna. Ni besinnar då inte att med sådana grundsatser kan inget samhälle bestå; ni tror att undersåten länge skall hålla tro och loven när han ser härskaren svika; att han skall vörda lagarna när han vet att den som utfärdat dem har kränkt dem och kränker dem var dag och var stund; ni tror att han skall tveka på våldets, korruptionens och bedrägeriets väg när han ser dem som åtagit sig hans ledning oupphörligt vandra där? Tag er ur den illusionen! Vet att varje usurpation fursten begår i den offentliga sektorn rättfärdigar en liknande överträdelse i undersåtens sfär, att varje politiskt svek avlar ett socialt, att varje övervåld uppifrån legitimerar övervåld nerifrån. Detta vad rör medborgarna sinsemellan.

Vad rör samspelet mellan dem och deras överhet, behöver jag inte säga att det är inbördeskrig på jäsande stadium som förs in i samhället. Folkets tystnad är bara den besegrades vapenvila, när hans klagan är ett brott. Vänta tills han vaknar! Ni har uppfunnit teorin om den starkares rätt; var säker på att han har den

i gott minne. Första bästa dag krossar han sina bojor, kanske under den futtigaste förevändning, och tar med våld vad som berövats honom med våld.

Despotismens grundsats är jesuiternas kadaverdisciplin; döda eller dödas är dess lag; i dag fördumning, i morgon inbördeskrig. Så går det åtminstone till i Europa; i Orienten dåsar folken fridsamt, djupt sjunkna i slaveri.

Furstarna kan alltså inte tillåta sig vad den privata moralen inte tillåter. Det är min slutsats; den är kategorisk. Ni trodde er vålla mig bryderi när ni anförde stora män som genom djärva, lagstridiga handlingar har gett sitt land fred, stundom ära; där hämtar ni ert stora argument: "Gott kommer ur ont." Det berör mig inte mycket; det är obevisat att era våghalsar har gjort mera gott än ont; jag betraktar inte alls som fastslaget att de länderna inte skulle ha räddats och bestått, dem förutan. Deras metod att rädda uppväger inte de frön till upplösning som de sår i sina stater. Några år av anarki är ofta mycket mindre ödesdigra för ett rike än många år av tigande despoti.

Ni beundrar stora män; jag beundrar bara stora institutioner. Jag tror att vad folken behöver för att bli lyckliga mindre är geniala män än rättskaffens män; men om ni så vill kan jag medge att några av de våldsaktioner som ni vill försvara kan ha blivit till fördel för vissa stater. Sådana handlingar kunde rättfärdigas i de antika samhällen, där slaveri och dogmen om Ödet var vedertagna. De återfinns i medeltiden och till och med i modern tid; men allt eftersom sederna har mildrats och upplysningen har spritt sig bland Europas skilda folk, i synnerhet allt eftersom statsvetenskapens principer har blivit bättre kända, har rätten befunnits träda i våldets ställe i teori och praktik. Säkerligen skall friheten alltid ha sina stormar, och allt framgent kommer det att begås många brott i dess namn; men den politiska fatalismen är förbi. Om ni kunde säga på er tid att despotismen var ett nödvändigt ont, så skulle ni inte kunna säga det i dag, ty så som de politiska sederna och institutionerna numera är hos Europas

främsta folk, har despotismen blivit omöjlig.

MACHIAVELLI: Omöjlig? Om ni lyckas bevisa det, går jag med på att ta ett steg i riktning mot era tänkesätt.

MONTESQUIEU: Det skall jag så lätt bevisa, om ni bara vill följa mig ett stycke till.

MACHIAVELLI: Så gärna, men akta er! Jag tror ni spelar ett högt spel.

Tredje dialogen

MONTESQUIEU: En tät massa skuggor styr mot stranden här; snart har de översvämmat platsen där vi står. Kom hitåt; annars blir vi inom kort skilda åt!

MACHIAVELLI: I era sista ord saknade jag den exakthet som präglade ert språk i början av vårt samtal. Jag märker att ni har överdrivit konsekvenserna av tankelinjerna i *Lagarnas anda*.

MONTESQUIEU: Jag har med flit aktat mig för långa teorier i det arbetet. Om ni kände det mer än genom hörsägen, skulle ni se att de speciella utredningar, som jag nu gör för er, osökt härflyter ur de principer jag har ställt upp. För övrigt drar jag mig inte alls för att tillstå att den kännedom jag förvärvat om den nya tiden har modifierat och kompletterat några av mina tankar.

MACHIAVELLI: Tänker ni på allvar påstå att despotismen är oförenlig med det politiska tillståndet hos Europas folk?

MONTESQUIEU: Jag har inte sagt alla; men om ni så vill skall jag räkna upp dem som statsvetenskapens utveckling har lett till denna viktiga punkt.

MACHIAVELLI: Vilka folk då?

MONTESQUIEU: England, Frankrike, Belgien, Italien delvis, Preussen, Schweiz, Tyska Förbundet, Holland, till och med Österrike, alltså, som ni ser, nästan hela den del av Europa som det romerska väldet fordom omfattade.

MACHIAVELLI: Jag vet något litet om vad som har hänt i Europa från 1527 till nuvarande tid, och jag tillstår att jag är mycket nyfiken på hur ni skall rättfärdiga ert påstående.

MONTESQUIEU: Gott, hör på, jag skall kanske lyckas övertyga er. Det är inte individerna utan institutionerna som garanterar att frihet och goda seder skall råda i staten. På institutionernas fulländning eller bristfällighet beror allt gott men nödvändigtvis också allt ont som kan komma ur individernas förening till ett samhälle; och när jag begär de bästa institutioner, förstår ni gott att jag, som Solon så väl har uttryckt det, menar "de mest fullkomliga institutioner som folken kan orka med". Därmed sagt att jag inte spekulerar ut omöjliga levnadsvillkor för dem och att jag där skiljer mig från de jämmerliga reformatorer som förhäver sig till att bygga samhällen på rent rationella hypoteser utan att räkna med klimat, seder, bruk och även fördomar.

I nationernas upprinnelse är institutionerna som de kan. Antiken har visat oss härliga kulturer, stater som beundransvärt väl förstod villkoren för ett fritt styrelsesätt. Folken under den kristna eran hade svårare att bringa sina författningar i samklang med statslivets dynamik; men de har tillgodogjort sig antikens lärdomar, och med sina oändligt mycket mera komplicerade kulturer har de dock nått högre fulländning.

En av de första orsakerna till både anarki och despotism var att Europas stater länge var okunniga i teori och praktik om principerna bakom maktens organisation. När suveränitetens princip vilade uteslutande på furstens person, hur kunde då folkets rätt styrkas? När den som skulle verkställa lagarna också var lagstiftare, kunde då denna makt bli annat än tyrannisk? När den lagstiftande och den verkställande makten redan var sammanblandade och även den dömande kom att läggas i samma hand, hur kunde medborgarna vara trygga för godtycke?

Visserligen vinner vissa friheter, vissa medborgerliga rättigheter förr eller senare insteg i de minst framåtskridna statsväsen och lägger så ofelbart hinder för obegränsad utövning av absolut kungamakt; visserligen förmås vissa kungar å andra sidan av fruktan för folkets knot eller av sitt eget milda sinnelag att bruka sina långtgående maktbefogenheter med måtta; men icke förty

berodde dessa prekära garantier på monarkens gottfinnande; han förfogade i princip över undersåtarnas egendom, rättigheter och personer. Maktfördelningen har i Europa löst de fria samhällenas problem, och om något kan mildra min ängslan för de timmar som föregår den yttersta domen, så är det tanken att min jordevandring inte har varit utan samband med denna stora frigörelse.

Ni, Machiavelli, föddes på gränsen till medeltiden; ni har sett den moderna tidens morgonrodnad tändas med konsternas renässans; men det samhälle ni levde i var, tillåt mig säga det, ännu helt präglat av barbariets villfarelser; Europa var riddarnas tummelplats. statsmän och furstar tänkte uteslutande på att kriga, härska och erövra. På den tiden var makt allt och rätten mycket litet, medger jag; rikena var lika med erövrarnas byte; inom staterna stred härskarna mot de stora vasallerna; de stora vasallerna skövlade städerna. I den feodala anarkin, som ställde hela Europa på väpnad fot, hade de förtrampade folken vant sig att betrakta furstar och stormän som det blinda ödets gudomligheter, till vilka de dödliga var utlämnade. Ni kom till under denna tid med alla dess omstörtningar men också all dess storhet. Ni såg dristiga fältherrar, män av järn, djärva andar; och den världen, full av mörk skönhet i all dess oreda, den såg ni på med en konstnärs ögon, djupare berörd i fantasin än i rättsmedvetandet. Däri ser jag förklaringen till *Fursten*; och ni var inte så långt från sanningen som ni ville låta påskina när ni nyss behagade göra den till en diplomats infall för att pejla mig med en italiensk fint. Men sedan er tid har världen gått framåt; folken betraktar sig nu som herrar över sitt öde; de har i praktik och i lag avskaffat privilegierna, avskaffat aristokratin; de har slagit fast en princip som bör vara skäligen ny för er, jämlikhetens princip; i sina styresmän ser de enbart sina befullmäktigade; de har förverkligat jämlikhetens princip genom privaträttsliga lagar som ingenting kan beröva dem. Vid dessa lagar håller de fast som vid sitt blod därför att de faktiskt har kostat deras fäder en hel del blod.

Jag nämnde nyss krig; jag vet att de alltjämt rasar; men första steget i rätt riktning är att nu förskaffar de inte längre segrarna fri förfoganderätt över besegrat land. En rätt som ni knappt visste av, den internationella rätten, reglerar numera förhållandena länderna emellan, liksom civilrätten reglerar förhållandena mellan undersåtarna inom varje land.

Sedan folken väl säkrat sina privata rättigheter genom lagar och sina nationella rättigheter genom fördrag, har de också önskat ge legala former åt sina relationer med fursten och säkrat sina politiska rättigheter genom *författningar.* De har länge varit offer för godtycke på grund av sammanblandningen av maktens olika former; då kunde furstarna "utfärda tyranniska lagar för att tillämpa dem tyranniskt"; nu skilde man de tre maktområdena isär, det lagstiftande, det verkställande och det dömande, genom konstitutionella gränsdragningar som inte kan överskridas utan att statens alla organ slår larm.

Genom denna enda reform, som i själva verket har en ofantlig räckvidd, har offentlig rätt skapats, och de högre principer som den bygger på har omsatts i praktiken. Furstens person förblandas inte längre med staten; makten får till dels hemul från nationen själv, som fördelar den mellan fursten och sinsemellan oberoende statsorgan. För den illustre statsman som hör på mig skall jag inte utveckla en hel teori om det regeringssätt, som i England och Frankrike kallas *konstitutionalism* och som numera praktiseras i Europas ledande stater inte bara därför att i den kommer statsvetenskapen till sitt högsta uttryck utan framför allt därför att den är den enda möjliga styrelseformen enligt den moderna civilisationens begrepp.

I alla tider, vare sig under frihet eller tyranni, har ingen kunnat regera annat än genom *lagar.* Medborgarnas garantier beror då helt på *hur lagarna kommer till.* Om fursten är ensam lagstiftare, kommer han att utfärda enbart tyranniska lagar; i bästa fall låter han bli att omstörta författningen inom några år; i varje fall är detta ren absolutism. Är lagstiftaren en senat, är det konstituerad oligarki, en folket förhatlig styrelseform därför att det då får lika många tyranner som herrar; är det folket, slår det över i anarki, vilket är ett annat sätt att nå fram till despotism; om det är en folkvald församling, är första delen av problemet redan löst, ty där har vi själva grunden för den representativa styrelseform som nu är i kraft i hela södra Europa.

Men en församling av folkets representanter, som ensam innehade hela den lagstiftande makten, skulle snart missbruka den och utsätta staten för de största faror. Det regeringssätt som slutgiltigt har inrättats, vari aristokrati, demokrati och etablerad monarki lyckligt förenas, har i sig dessa tre styrelsesätt på en gång genom en maktbalans som kan tyckas det mänskliga förnuftets mästerverk. Härskarens person förblir helig, okränkbar; men om han också har kvar en mängd viktiga åligganden som för statens väl bör förbli i hans makt, så är hans väsentliga uppgift blott att *övervaka lagarnas verkställande.* När han inte längre har den totala makten samlad i sin hand, förflyktigas hans ansvarighet och övergår till de ministrar som han tar in i sin regering. Lagen, som denna föreslår med uteslutande rätt eller i förening med något annat statsorgan, bereds av ett råd, sammansatt av män med mogen erfarenhet i statssaker, föreläggs en högsta domstol med ärftliga eller på livstid insatta ledamöter, som granskar om förslagen innehåller någonting som strider mot författningen, antas genom omröstning av ett lagstiftande organ, tillsatt genom allmänna val, och tillämpas av en oberoende domarkår. Om lagen är skadlig, blir den avslagen eller ändrad av det lagstiftande organet; högsta domstolen motsätter sig att den antas om den strider mot de principer som författningen vilar på.

Detta djuptänkta system, vars maskineri, som ni förstår, kan kombineras på ett otal sätt, allt efter de folks kynnen som det anpassas till, har beseglat sin triumf genom att förlika ordning med frihet, stabilitet med rörlighet, göra medborgarna överlag delaktiga i det politiska livet och så avskaffa politiska orolig-

heter. Vilket är liktydigt med att landet styr sig själv genom majoriteter som växelvis avlöser varandra genom parlamentens makt över utnämningen av de ledande ministrarna.

Förhållandet mellan fursten och undersåtarna vilar, som ni ser, på ett vittförgrenat system av garantier, orubbligt baserade på statens uppbyggnad. Ingen kan drabbas till person eller egendom genom en åtgärd av administrationen; individens frihet står under domarkårens beskydd; i brottmål blir den anklagade dömd av sina likar; över alla instanser finns en högsta, ålagd att upphäva de domslut som kränker lagarna. Medborgarna är själva beväpnade till försvar för sina rättigheter genom medborgargarden som samverkar med polisen i städerna. Den enklaste privatman kan petitionsvägen föra sitt klagomål ända fram till de maktfullkomliga församlingar som företräder folket. Kommunerna styrs av offentliga ämbetsmän, tillsatta genom allmänna val. Stora lokala församlingar, likaså valda, samlas årligen för att lägga fram sitt distrikts befolknings behov och önskemål.

Detta, Machiavelli, är den alltför svaga bilden av några av de institutioner som blomstrar i dagens moderna stater, och främst i mitt sköna fosterland. Men som offentlighet är fria staters livsnerv, så skulle alla dessa institutioner inte leva länge om de inte fungerade öppna för insyn. Ännu en makt, som var okänd på er tid och inte mer än nyfödd på min, har kommit till och slutgiltigt blåst livets anda i dem. Det är *pressen*, som länge varit förklarad i akt och som ännu smädas av de oupplysta, men på vilken kan tillämpas Adam Smiths ypperliga talesätt om krediten: "Den är Stora Landsvägen." Ja, på den landsvägen möter hela de moderna folkens idévärld upp. Pressen utövar så att säga polisens befogenheter i staten: den lägger fram krav, förmedlar klagomål, pekar på missbruk, på yttringar av godtycke; den tvingar maktinnehavarna till lag och ordning; den behöver bara konfrontera dem med allmänna opinionen.

I så inrättade samhällen, vilken roll kan ni tilldela furstarnas härsklystnad och tyranniets intrång, Machiavelli? Jag är inte

ovetande om de smärtsamma födslovåndor, ur vilka dessa framsteg gått till seger. I Frankrike dränktes friheten i blod under det revolutionära skedet och återtog sin plats först med restaurationen. Därunder fick den ta ytterligare stötar; men de principer, de institutioner, som jag här har nämnt, hade redan vunnit hävd i Frankrike och bland de folk som graviterar inom kretsen av dess civilisation. Nog talat nu, Machiavelli. Staterna liksom härskarna styrs nu uteslutande av vad rätten påbjuder. Den moderne minister, som lät sig inspireras av era läror, skulle inte bli kvar vid makten ett år; den monark, som omsatte satserna i *Fursten* i praktiken, skulle ådra sig undersåtarnas ogillande; han skulle bli lyst i akt över hela Europa.

MACHIAVELLI: Tror ni det?

MONTESQUIEU: Ursäktar ni min uppriktighet?

MACHIAVELLI: Så gärna.

MONTESQUIEU: Får jag tro att era idéer har modifierats något litet?

MACHIAVELLI: Jag åtar mig att riva ner allt det vackra ni har sagt till sista byggsten och visa att det är enbart mina doktriner som råder också i dag, trots de nya tankarna, trots de nya sederna, trots era så kallade offentliga rättsprinciper, trots alla de institutioner ni just har nämnt. Men tillåt mig först att göra er en fråga: var i den samtida historien står ni?

MONTESQUIEU: Vad jag har inhämtat om Europas olika stater går fram till slutet av år 1847. Jag har irrat i blindo genom dessa oändliga vidder och det förvirrande vimmel av själar som uppfyller dem; så har jag ingen mött som kunde upplysa mig om något efter det skede jag nämnt. När jag först steg ner i denna skuggornas boning, tillbragte jag något halvsekel bland den antika världens folk, och först för ett kvarts sekel sedan råkade jag de moderna folkens härskaror; då måste jag ändå tillägga att de flesta kom från världens mest avlägsna hörn. Jag vet inte ens exakt i vilket världens år vi befinner oss.

MACHIAVELLI: Här skola då de yttersta vara de främsta, Montes-

quieu! Statsmannen från medeltiden, politikern från de barbariska tiderna, finner sig veta mer än filosofen från 1700-talet om den moderna tidens historia. Folken räknar nu nådens år 1864.

MONTESQUIEU: O Machiavelli, vill ni då, nu genast ber jag, delge mig vad som har tilldragit sig i Europa efter år 1847!

MACHIAVELLI: Med er tillåtelse — inte förrän jag har tagit mig nöjet att slå era teorier sönder och samman.

MONTESQUIEU: Som ni behagar; men var viss om att jag inte hyser någon oro för det. Det krävs århundraden för att ändra de principer och styrelseformer, under vilka folken vant sig att leva. Ingen ny politisk lära kan framgå ur de femton år som just förflutit. Och om så vore, skulle det i varje fall inte vara Machiavellis doktriner som någonsin kunde vinna överhand.

MACHIAVELLI: Det tror ni ja! Hör nu ni på mig i er tur!

Fjärde dialogen

MACHIAVELLI: När jag hörde era teorier om maktfördelningen och dess goda frukter för Europas folk, kunde jag bara förundra mig, Montesquieu, över hur till den grad de största snillen kan låta sig snärjas i övertro på system.

Ni svärmar för den engelska statsapparaten, ni tror er kunna göra konstitutionalismen till politisk universalmedicin; men ni har gjort upp räkningen utan den oemotståndliga strömning som i våra dagar klipper av samhällenas band med deras förflutna. Det kommer inte att gå två sekler innan denna av er beundrade styrelseform bara är ett historiskt minne i Europa, lika föråldrad och urmodig som Aristoteles' regel om rummets, tidens och handlingens enhet.

Tillåt mig att först granska ert politiska maskineri i sig själv! Ni etablerar jämvikt mellan de tre maktområdena, och ni håller dem alla inom deras respektive gränser; ett som skall stifta lagar, ett som skall tillämpa dem, ett som skall verkställa dem; fursten skall regera, ministrarna styra. Ja, det må man kalla ett underverk, detta konstitutionella gungbräde! Ni har förutsett allt, ordnat allt — utom alltings föränderlighet: ett sådant systems seger skulle inte innebära handlingskraft; det skulle bli på stället marsch om maskineriet fungerade exakt; men i verkligheten går det inte till så. Vid första lägenhet skulle förändringen komma genom sammanbrott i något av de kugghjul ni smitt med så mycket omsorg. Tror ni att de maktägande länge skulle hålla sig inom de konstitutionella gränser, som ni anvisat, och att de inte

skulle lyckas överskrida dem? Vilken oberoende lagstiftande församling skulle inte fika efter högsta makt? Vilken domarkår skulle inte krypa för allmänna opinionen? Och framför allt, vilken furste, härskare över en monarki eller ledare för en republik, skulle utan förbehåll acceptera den passiva roll ni har tilldömt honom, skulle inte hysa hemliga planer att störta de rivaliserande maktorgan som hämmar hans handlingsfrihet? I praktiken skulle ni tussa ihop alla motstridande krafter, ge fritt spelrum åt alla härsklystnas angrepp på makten, göra staten till en tummelplats för ligornas fria spel. Inom kort skulle allmän oreda råda; frasmakare i aldrig sinande ström skulle förvandla de rådplägande församlingarna till verbala tuppfäktningar; fräcka journalister, skamlösa nidskrivare skulle var dag angripa härskarens person, diskreditera regeringen, ministrarna, innehavarna av nyckelposter...

MONTESQUIEU: De invändningarna mot fria styrelsesätt känner jag sedan gammalt. De har ingen tyngd för mig: institutionerna blir inte förkastliga genom missbruk. Jag vet många stater som sedan länge lever i frid och ro under sådana lagar; jag beklagar dem som inte kan det.

MACHIAVELLI: Vänta! Era kalkyler omfattar bara sociala minoriteter. Det finns kolossala folkgrupper som är kedjade vid arbetet av fattigdom, liksom fordom av slaveri. Vilken vikt, frågar jag, har alla era parlamentariska fiktioner för deras lycka? Er stora politiska nyordning har, när allt kommer omkring, bara lett till seger för en minoritet, som privilegierats av slumpen liksom den gamla adeln av börd. Proletären som tyngs av sitt slit, som dignar under bördan av sitt öde, vad bryr han sig om att några talare har rätt att tala, några journalister att skriva? Ni har skapat rättigheter som för folkets massa i evighet skall förbli rent potentiella, eftersom de inte kan bruka dem. Dessa rättigheter, som han åtnjuter i teorin enligt lagen och som nöden hindrar honom att omsätta i praktiken, de är för honom bara den bittra ironin i hans lott. Jag svarar att en dag kommer han att fatta hat

till dem och skövla dem med egna händer för att kasta sig i armarna på despotismen.

MONTESQUIEU: Så djupt föraktar då Machiavelli människan, så usla är de moderna folken i hans föreställning! Allsmäktige Gud, jag skall inte tro att du skapat dem så eländiga! Machiavelli må säga vad han vill, han känner inte den nuvarande civilisationens principer och förutsättningar. Arbetet är i dag samhällsgemenskapens lag lika väl som Guds; det är långt ifrån ett tecken på slaveri, det är människornas förenande band, verktyget för deras jämlikhet.

De politiska rättigheterna är allt utom illusoriska för folket i de länder där lagen inte erkänner några privilegier och där alla banor står öppna för individuellt initiativ. Förvisso, och det kan inte vara annorlunda i något samhälle, medför olikheter i begåvning och villkor oundvikliga olikheter i de enskildas bruk av sina rättigheter; men räcker det inte att dessa rättigheter existerar för att en upplyst filosof skall se sina krav uppfyllda, för att människornas frigörelse skall vara tryggad i den mån den kan bli det? Också de som slumpen har låtit födas i de ringaste omständigheter, betyder det ingenting för dem att känna sitt oberoende och sin rang av medborgare? Men detta är bara en sida av frågan, ty om folkens moraliska storhet är förbunden med friheten, så är deras materiella intressen minst lika nära knutna till den.

MACHIAVELLI: Nu är vi där jag förutsåg. Den skola ni tillhör har ställt upp principer, vilkas yttersta konsekvenser den inte tycks se: ni tror att de leder till förnuftets herravälde; jag skall visa er att de leder till våldets. Ert politiska system i dess ursprungliga renhet består i att dela inflytandet nära nog lika mellan de olika maktcentra, av vilka samhällena består, låta de sociala verksamhetsområdena samverka, rättvist avgränsade; ni vill inte att den aristokratiska faktorn skall vinna försteg framför den demokratiska. Men era institutioner är så sinnade att de är benägna att snarare stärka aristokratin än folket, snarare fursten än aristokra-

tin; de jämkar maktbefogenheterna efter den politiska kapaciteten hos dem som skall utöva dem.

MONTESQUIEU: Ja, som ni säger.

MACHIAVELLI: Ni gör de olika samhällsklasserna delaktiga i de politiska uppgifterna, alltefter graden av deras skicklighet och insikter; ni gör borgarklassen till fullmyndiga medborgare genom rösträtten, ni håller tillbaka folket genom graderad röstskala; de allmänna friheterna sätter makt bakom allmänna opinionen, aristokratin bländar genom sina storslagna maner, tronen förlänar landet den högsta rangens glans; ni tar över alla traditioner, alla stora minnen, kulten av allt stort. På ytan verkar det monarki, men allt är i grunden demokratiskt, ty i själva verket finns det inga skrankor mellan klasserna, och arbetet är medlet till all förkovran. Är det inte så på ett ungefär?

MONTESQUIEU: Jo, Machiavelli; ni kan åtminstone fatta åsikter som ni inte delar.

MACHIAVELLI: Nå, alla dessa utsökta ting har förgått eller skall förgå som en dröm, ty ni har ännu en princip, som bringar alla era institutioner i upplösning hissnande snabbt.

MONTESQUIEU: Vad skulle det vara för princip?

MACHIAVELLI: Folkmaktens. Tro ni mig, förr kommer man på cirkelns kvadratur än man lyckas förena maktbalansen med en sådan princip i de länder som bekänner sig till den. En absolut oundviklig följd blir att folket en vacker dag bemäktigar sig alla befogenheter som det i princip har erkänts ha. För att behålla dem? Nej. Efter några dagar av vilt vanvett kommer det att få nog och kasta bort dem på förste bäste lycksökare som råkar stå i dess väg. I ert land såg ni år 1793 hur de franska slaktarna behandlade den representativa monarkin; det suveräna folket bevisade sin makt genom att avrätta sin kung; därpå schackrade det bort alla sina rättigheter; det skänkte sig åt Robespierre, åt Barras, åt Bonaparte.

Ni är en stor tänkare, men ni känner inte folkens omätliga feghet — jag menar inte på min tid utan på er; de kryper för

makten, de är obarmhärtiga mot den svage, obevekliga mot felande, överseende gentemot brott, ur stånd att ha fördrag med en fri regims motgångar, tålmodiga ännu på schavotten gentemot en tygellös despotis alla ogärningar; de störtar troner i sina vreda stunder och tar sig herrar, som de förlåter allt, fast de skulle hugga huvudet av tjugu konstitutionella kungar för det minsta av deras efterträdares odåd.

Finns det kanske oväld, finns det rättssäkerhet, beständighet, ordning, vördnad för de skäligen komplicerade formerna i er parlamentariska apparat hos de råa, odisciplinerade, vildsinta massor, till vilka ni har sagt: "Ni är rätten, ni är de härskande, ni råder över statens väl och ve!" Ja, visst vet jag att den förtänksamme Montesquieu, den försiktige statsmannen som drog upp grundlinjerna och höll inne med följdsatserna, inte har skrivit in dogmen om folkmakt i *Lagarnas anda*; men som ni nyss sade gör slutsatserna sig själva ur de principer ni har ställt upp. Och från och med den dag när de franska revolutionärerna skrev, strikt efter mästarens ord: "En författning kan blott framgå ur en fri överenskommelse mellan parter", så var det monarkiska och parlamentariska styrelsesättet dödsdömt i ert fosterland. Försöket att återinföra det var lönlöst; förgäves försökte er kung Ludvig XVIII vid sin återkomst till Frankrike att återföra maktbefogenheterna till sin källa genom att stadfästa 1789 års deklarationer som härledda ur Kunglig Majestäts nådiga vilja; denna den aristokratiska monarkins fromma fiktion svor alltför flagrant mot det förflutna; den skulle fördunsta i gnyet från 1830 års revolution, liksom 1830 års styrelsesätt i sin tur...

MONTESQUIEU: Tala till punkt!

MACHIAVELLI: Låt oss inte gå händelserna i förväg. Vad ni, lika väl som jag, vet om det förflutna ger mig rätt att tills vidare säga att principen om folkmakt är förödande för all stabilitet, att den sanktionerar obegränsad rätt till revolutioner. Den störtar samhällena i öppet krig mot all mänsklig myndighet, ja, mot Gud; den är själva inkarnationen av våld. Den gör folket till ett vild-

djur, som somnar när det är mätt av blod och som blir fjättrat. Detta är det oföränderliga förloppet i samhällen som styrs efter den principen: folkmakten föder demagogi, demagogin anarki, anarkin för till despoti. Despoti är för er barbari. Nå, ni ser att folket återvänder till barbariet via civilisationen.

Men detta är inte allt; jag påstår att även ur andra synpunkter är despotismen det enda styrelseskick som verkligen är avpassat för de moderna folkens sociala stadium. Ni sade att deras materiella intressen binder dem till friheten; där spelar ni mig så till den grad i händerna. Vilka stater behöver alls frihet? De som livas av stora känslor, stora lidelser, heroism, trohet och rentav heder, som ni på er tid sade på tal om franska monarkin. Stoikerna kan tala om ett fritt folk; kristenheten kan under vissa omständigheter ha samma förmån. Jag inser att friheten är nödvändig i Athen, i Rom, hos folk som besjälades av vapenäran, som fritt kunde expandera genom svärdet och som behövde total patriotisk kraftanspänning, total fosterländsk offeranda för att segra över sina fiender.

De medborgerliga fri- och rättigheterna var naturligt arv i de stater, där grovsysslor och hantverk föll på slavarna och det inte räknades med andra än medborgare. Jag kan också finna någon plats för friheten under vissa skeden av den kristna eran, enkannerligen i små stater, sinsemellan förbundna i konfederationer av liknande slag som de hellenska republikerna, så i Italien och Tyskland. Där återfinner jag en del av de naturliga orsaker som tvingade fram friheten. Den torde ha varit nära nog oskadlig så länge auktoritetsprincipen inte sattes i fråga, så länge religionen hade ett absolut herravälde över själarna, så länge folket fogligt gick i sina herdars ledband under korporationers förmyndarskap. Om dess politiska emancipation hade kommit då, kunde den ha genomförts utan risk, ty den hade då gjorts i enlighet med de principer, på vilka alla samhällens existens beror. Men med era stora stater, som lever enbart på industri, med era vidsträckta befolkningar utan Gud eller tro, med folk som inte

längre får sitt lystmäte av krig så att dess aggressivitet nödvändigtvis måste vändas inåt — nu kan friheten, med de principer den grundas på, blott och bart vara en källa till upplösning och fördärv. Jag tillfogar att den inte är mera oundgänglig för privatmannens sedliga behov än för staten.

Ur ledan vid ideologier och ur bedövningen efter revolutionerna har framgått förslöade, desillusionerade samhällen, likmöjda i politik som i religion, stimulerade enbart av materiella njutningar; de bekymrar sig bara om sig själva, de dyrkar guldet som sin enda gud; deras merkantila moral kan tävla med judarnas som de tagit till mönster. Tror ni det är av kärlek till friheten för dess egen skull som underklassen söker löpa till storms mot makten? Det är av hat till de besuttna; noga besett är det för att röva deras rikedomar som kan köpa de njutningar man avundas dem.

De besuttna vädjar å sin sida om en fast hand, en stark statsmakt; av den begär de bara en enda sak: att skydda landet mot oroligheter som dess orkeslösa författning inte skulle rå med, att ge dem själva behövlig trygghet så att de kan ha roligt och göra affärer. Vilka styrelseformer vill ni tillämpa på samhällen där korruption har smugit sig in överallt, där man kommer sig upp endast genom kupper och skojeri, där tvångslagar är enda garantin för moralen, där själva fosterlandskänslan har drunknat i en dimmig universell kosmopolitism?

Den enda räddning jag ser för dessa samhällen, dessa sannskyldiga kolosser på lerfötter, är en extrem centralisering som ställer statens alla resurser till de styrandes disposition; en hierarkisk administration lik det romerska imperiets, som automatiskt styr de enskildas minsta mått och steg; ett ingripande system av lagar, som bit för bit tar tillbaka alla dessa friheter som så förhastat gavs — med ett ord en gigantisk despoti, som när som helst och med en gång kan slå ner allt motstånd, alla protester. Det bysantinska kejsardömet tycks mig rätt väl förverkliga vad jag önskar för de moderna samhällenas bästa. Tack vare

vittförgrenade maktapparater, som redan, har det sagts mig, är i verksamhet i mer än ett europeiskt land, kan sådana stater leva i fred, liksom Kina, liksom Japan, liksom Indien. Vi får inte för en simpel fördoms skull förakta dessa österländska kulturer, vilkas samhällsinrättningar med var dag vinner bättre förståelse och uppskattning. Det kinesiska folket bedriver till exempel en mycket blomstrande handel och är mycket väl styrt.

Femte dialogen

MONTESQUIEU: Jag tvekar att svara er, Machiavelli, ty i era sista ord fanns något av sataniskt gäckeri, som ger näring åt min innersta misstanke att ert tal inte helt och hållet stämmer överens med era hemliga tankar. Ja, ni har den fatala vältalighet som för sanningssökaren på villospår, och ni är med den äran den mörka genius, vars namn ännu är de nu levandes skräck. Men jag erkänner gärna att man skulle förlora för mycket på att tiga inför en så mäktig ande; jag skall höra er till punkt, jag skall till och med svara er, fast jag hädanefter knappast kan hoppas övertyga er. Ni har just givit mig en verkligt beklämmande tavla av det moderna samhället; jag kan inte veta om den är sanningsenlig, men den är i varje fall ofullständig, ty överallt finns det gott lika väl som ont, och ni har bara visat på det onda. Ni har förresten inte givit mig möjlighet att kontrollera hur långt ni har rätt, ty jag vet varken om vilka folk eller om vilka länder ni talade när ni målade samtidens seder så i svart.

MACHIAVELLI: Nå, låt oss säga att jag tog som exempel det av Europas alla folk som har nått längst i civilisation och där, skyndar jag mig att säga, min skildring nyss borde gälla minst...

MONTESQUIEU: Så det är Frankrike ni menar?

MACHIAVELLI: Ja, faktiskt.

MONTESQUIEU: Ni har rätt: det är där materialismens mörkmannadoktriner minst har slagit rot. Det är Frankrike som har förblivit hemort för de stora tankar och stora känslor, vilkas källa ni tror har sinat, det är därifrån statsrättens stora principer har

utgått, de som ni förmenar varje plats i staternas styrelse.

MACHIAVELLI: Ni kan tillägga att det är experimentfältet för politiska teorier.

MONTESQUIEU: Jag vet inget experiment som någonsin har länt till varaktig vinst för upprättande av en despoti, vare sig i Frankrike eller annorstädes i moderna länder; och det är först och främst därför jag finner era teorier om absolutismens nödvändighet föga förenlig med realiteterna. Jag vet för närvarande bara två europeiska stater fullständigt utan de liberala institutioner som i alla delar har modifierat den oinskränkta monarkin: Turkiet och Ryssland; och vid nära granskning av de aktuella strömningarna inom den sistnämnda, skulle ni kanske hitta symptom på en annalkande förändring. Ni säger visserligen att i en mer eller mindre nära framtid kommer folken att inför hotet av en oundviklig upplösning återgå till despotismen som till en frälsande ark, att de kommer att organisera sig som absoluta monarkier, analoga med dem i Asien; det är bara en förutsägelse; inom vilken tidsrymd kommer den att uppfyllas?

MACHIAVELLI: Inom ett århundrade.

MONTESQUIEU: Ni är synsk! Ett århundrade, det är i varje fall hundra års tidsvinst. Men låt mig nu säga er varför er spådom inte kommer att gå i uppfyllelse. Man får inte se moderna samhällen med det förflutnas ögon. Deras mentalitet, deras livsstil, deras behov, allt har förändrats. Då får man inte oreserverat lita på vad som följer ur historiska analogier när man skall döma om det öde som väntar dem. Man måste framför allt akta sig för att ta helt tillfälliga skeenden för universella lagar och göra allmänna regler av vad som måste följa ur vissa saklägen eller vissa tider. Om despotismen då och då i historien har kommit som följd av sociala störningar, följer därav att detta skall ställas upp som regel i statsläran? Om den i det förflutna har kunnat tjäna som övergångsstadium, skall jag därav sluta mig till att den är lämpad att avhjälpa kriserna i vår moderna epok? Är det inte mera förenligt med förnuftet att säga att andra åkommor tarvar andra

botemedel, andra problem andra lösningar, annan hävd inom samhällslivet annan hävd inom politiken? En orubblig lag i samhällsutvecklingen är strävan mot fullkomlighet, mot framsteg; om jag så får säga har den eviga visheten lagt det ödet på dem; den har förvägrat dem rörelse i motsatt riktning. De måste skrida framåt.

MACHIAVELLI: Eller dö.

MONTESQUIEU: Låt oss inte ta till ytterlighetsfall; samhällen dör aldrig när de ligger i födslovåndor. När de har funnit den form som tillkommer dem, kan deras institutioner förändras, förfalla och gå under; men då har de varat många århundraden. Så har Europas många folk under successiva omvandlingar övergått från feodalism till monarki och från absolut monarki till konstitutionalism. Denna progressiva utveckling, som är så signifikant enhetlig, har inte skett på en slump; den har kommit som nödvändig följd av den strömning som slog sig fram i teorin innan den omsattes i praktiken.

Samhällena kan bara ha de styrelseformer som stämmer med deras principer. Ni går stick i stäv mot denna undantagslösa lag när ni tror att despotism är förenlig med den moderna civilisationen. Så länge folken ansåg överheten utgå direkt från Guds vilja, underkastade de sig den absoluta makten utan knorr; så länge deras institutioner inte förslog att trygga deras välfärd och ofärd, gav de sig tillfreds med godtycket. Men från den dag då deras rättigheter blev erkända och högtidligt proklamerade, från den dag då mera utvecklingsbara institutioner kunde överta alla samhällskroppens funktioner i frihetens tecken, har furstarnas privatpolitik gjort platt fall; makten beror nu på folkviljan; konsten att härska har blivit en fråga om administration. Numera är det så ordnat att den styrande makten kommer till synes enbart som drivkraft för organiserade krafter.

Om ni nu antar att dessa samhällen är smittade med allt det sedefördärv, alla de laster som ni alldeles nyss talade om, då kommer de ju ofelbart att snabbt gå mot sin upplösning; men

ser ni verkligen inte att om ni tar det som argument, så förutsätter ni det som skulle bevisas? När har friheten börjat förnedra själar och fördärva karaktärer? Det är inte vad vi lär av historien; den vittnar överlag i eldskrift att de största folken har varit de friaste. Om det har gått till förfall i någon del av Europa, som jag inte känner till, så är det därför att den har berörts av despotism, så är det därför att där har friheten förkvävts; då måste den hållas vid liv där den finns och återupprättas där den inte längre finns.

Glöm inte att just nu befinner vi oss på de allmänna principernas område! Om era skiljer sig från mina, så begär jag att de inte skall skifta; för jag vet inte på vilket ben jag skall stå när jag hör er prisa friheten under antiken och utdöma den i modern tid, avvisa eller påkalla den alltefter tid och plats. Om vi så förutsätter att dessa distinktioner är berättigade, så berör de hur som helst inte principen, och det är principen jag har för ögonen.

MACHIAVELLI: Jag ser att ni som skicklig lots väjer undan för blindskären och håller er på öppet vatten. Allmänna talesätt är en stor tillgång i en debatt; men jag tillstår att jag är mer än otålig att få veta hur den djuplodande Montesquieu skall reda sig med folkmaktens princip. Jag har till denna stund alrig kommit på det klara med om den ingår i ert system eller ej. Godtar ni den eller godtar ni den inte?

MONTESQUIEU: Jag kan inte svara på en fråga som ställs så.

MACHIAVELLI: Det var det jag visste att till och med ert intellekt skulle sväva på målet inför det spöket.

MONTESQUIEU: Ni bedrar er, Machiavelli; men innan jag svarar bör jag erinra er om mina skrifters art och om det ärende de har kunnat uträtta. Ni gör mig medansvarig i den franska revolutionens ogärningar; det är en väl sträng dom över en filosof som gått så varsamt fram i sitt sökande efter sanningen. Jag som föddes under ett sekel av intellektuell jäsning, strax före en revolution som skulle sopa bort det monarkiska regeringssättets gamla former i mitt fosterland, jag kan säga att ingen av de närliggande

konsekvenserna av den idéernas omvälvning, som då ägde rum, undgick min blick. Jag kunde inte blunda för att maktfördelningen en dag måste flytta maktutövningens tyngdpunkt.

Denna illa förstådda, illa definierade och framförallt illa tilllämpade princip kunde leda till fruktansvärda oklarheter och välta det franska samhället totalt överända. Förkänslan av dessa faror blev en ledstjärna för mina verk. Medan obetänksamma nyskapare gick direkt till storms mot makten där den fanns och därmed, sig ovetande, förberedde en ohygglig katastrof, ägnade jag mig sålunda uteslutande åt att studera formerna för fria styrelsesätt, att blottlägga de egentliga principer som de vilar på. Som statsman snarare än filosof, juriskonsult snarare än teolog, praktisk lagstiftare, om jag får vara nog djärv att kalla mig så, snarare än teoretiker trodde jag mig uträtta mer för mitt land genom att lära det konsten att regera än genom att sätta själva auktoritetsprincipen i fråga. Fast Gud förbjude att jag försöker tillskriva mig högre förtjänst än andra som också redligt har sökt sanningen! Vi har alla begått misstag, men envar må svara för sin gärning.

Ja, Machiavelli, det är ett medgivande som jag inte tvekar att göra er, ni hade rätt när ni nyss sade att det franska folkets frigörelse skulle ha gjorts i enlighet med de högre principer som styr fortlevnaden av människors samhällen; och ur den reservationen kan ni sluta er till vilket mitt omdöme blir om folkmaktsprincipen.

Först och främst: jag godtar inte en beteckning som tycks utestänga de mest upplysta samhällsklasserna från den suveräna makten. Den åtskillnaden är fundamental, eftersom den drar gränsen mellan absolut demokrati och representativ stat. Om den suveräna makten ligger någonstans, ligger den hos hela folket; då kallar jag den strax för den suveräna nationella makten. Men detta begrepp är inte absolut, det är bara relativt. Mot den suveräna mänskliga makten svarar en djupt destruktiv tanke, den om den suveräna mänskliga rätten; det var denna materia-

listiska och ateistiska doktrin som störtade franska revolutionen i blodbad och slog den med despotismens smälek efter oberoendets yra. Det är inte rätt sagt att folken är absoluta herrar över sitt öde, ty deras högste herre är Gud själv, och undan hans spira kommer de aldrig. Om de var absolut suveräna, skulle de kunna göra allt, också tvärt emot den eviga rättvisan, också tvärt emot Gud; vem skulle våga gå så långt? Men principen om gudomlig rätt i den bemärkelse, som är allmänt vedertagen, är en inte mindre olycksdiger princip, ty den dömer folken till obskurantism, till godtycke, till värdelöshet, den leder logiskt tillbaka till kastväsen, den gör folken till en hjord av slavar, ledda av präster liksom i Indien, darrande för sin husbondes käpp. Hur skulle det kunna vara annorlunda? Om härskaren är Guds utsände, om han rentav är Guds företrädare på jorden, då har han hela makten över den boskap i mänsklig gestalt som lyder under hans sultanat, och den makten har ingen begränsning utöver vad billighet i allmänhet bjuder, vilket man alltid så lätt kan bortse från.

Partiandans rasande strider har utkämpats just på det fält som skiljer dessa båda ytterlighetsåskådningar åt. De ena ropar: "Ingen gudomlig auktoritet!" De andra svarar: "Ingen mänsklig auktoritet!" O du högsta Försyn! Mitt förnuft vägrar att godta någotdera alternativet; båda tycks mig häda din vishet i lika mån! Mellan gudomlig rätt, som utesluter människan, och mänsklig rätt, som utesluter Gud, finns sanningen, Machiavelli: folken är fria i Guds händer, de lika väl som den enskilda människan. De har alla rättigheter, alla maktbefogenheter, med det förbehållet att de brukar dem i enlighet med den eviga rättvisans föreskrifter. Den suveräna makten är mänsklig i den meningen att den är given av människor och utövas av människor; den är gudomlig i den meningen att den är instiftad av Gud.och endast kan utövas enligt de bud han ålagt.

Sjätte dialogen

MACHIAVELLI: Jag skulle vilja komma till de exakta slutsatserna. Hur långt når Guds hand över mänskligheten? Vem är det som tillsätter härskarna?

MONTESQUIEU: Det gör folken.

MACHIAVELLI: Det står skrivet: "Genom mig regera konungarna." Vilket bokstavligen betyder: "Gud tillsätter kungarna."

MONTESQUIEU: Det är en tolkning som Fursten läser Bibeln, men den är inte Den Heliga Skrifts. Gud har instiftat den suveräna makten; han tillsätter inte suveränerna. Han har hejdat sin allsmäktiga hand där därför att just där börjar människans fria val. Kungarna regerar enligt mina bud, de skall regera enligt min lag, det är den gudomliga bokens mening. I annat fall skulle ovillkorligen följa att goda som dåliga furstar vore förordnade av Försynen: vi måste då buga för Nero som för Titus, för Caligula som för Vespasianus. Nej, Gud har inte velat att de mest gudlösa regeringar skulle kunna åberopa hans beskydd, att de uslaste tyrannvälden skulle kunna göra anspråk på att vara insatta av honom. Han har givit folk lika väl som kungar ansvar för sina handlingar.

MACHIAVELLI: Jag betvivlar starkt att det där är renlärigt. Hur som helst, är det enligt er folken som handhar den suveräna auktoriteten?

MONTESQUIEU: Om ni bestrider det, så akta er för att förhäva er mot en sanning efter rent sunt förnuft. Det är inte något nytt i världshistorien. I antiken, under medeltiden, överallt där härs-

karen inte hade blivit härskare genom invasion eller erövring, framgick den suveräna makten ur folkens fria vilja, ursprungligen i form av val. Sedermera blev den ärftlig, medges. Den suveräna makten förankrades i Europas furstefamiljer på grund av deras lysande tjänster åt det allmänna och allmogens tacksamhet; det var helt legitimt. Men principen om folkets uteslutande makt har beständigt dykt upp på nytt under alla revolutioner, den har alltid åberopats för att ge helgd åt ny överhet. Den är uråldrig och primär och har bara förverkligats mera strikt i de moderna staternas olika författningar.

MACHIAVELLI: Men om det är folken som väljer sina herrar, kan de väl också störta dem? Om de har rätt att bestämma vilken styrelseform som passar dem, vad hindrar dem då att ändra den alltefter vad som faller dem in? Vad som framgår ur era läror blir inte ordning och frihet vid rodret; det blir en era av revolutioner utan ände.

MONTESQUIEU: Ni förväxlar rätten med det missbruk som kan framgå ur dess utövning, principerna med deras tillämpning. Det är fundamentala åtskillnader; utan dem kan man inte tänka klart.

MACHIAVELLI: Försök inte slippa undan! Jag frågar om de logiska konsekvenserna; förvägra mig svar om ni har lust. Jag vill veta om folken enligt era läror har rätt att störta sina härskare.

MONTESQUIEU: Ja, i ytterlighetsfall, om de har rättmätiga skäl.

MACHIAVELLI: Vem skall döma om fallen är ytterlighetsfall och om rättmätigheten i dessa ytterlighetsfall?

MONTESQUIEU: Vem vill ni det skall vara om inte folken själva? Har det gått annorlunda till sedan världens första början? Helt visst är detta att tilldela dem en fruktansvärd fullmakt men också en sund och oundviklig. Inser ni då inte att motsatt ståndpunkt, som skulle bjuda vördnad för de mest förhatliga regimer, skulle innebära återfall i den monarkiska underkastelsen under ödet?

MACHIAVELLI: Er filosofi har bara en hake: den förutsätter ett ofelbart förnuft hos folken. Men har de inte, liksom individen, sina blinda drifter, sina villomeningar, sina orättvisor?

MONTESQUIEU: När folken felar, får de sitt straff, liksom individen som har syndat mot moralens lag.

MACHIAVELLI: Hur då?

MONTESQUIEU: Genom hemsökelser: tvedräkt, anarki, rentav despotism. Det finns ingen annan rättvisa på jorden innan Guds rättvisa kommer.

MACHIAVELLI: "Despotism" sa ni; ni ser att nu är vi där igen.

MONTESQUIEU: Den invändningen är ovärdig en stor ande som ni, Machiavelli. Jag drog de yttersta konsekvenserna av de läror som ni bekämpar, det räckte för att förvränga begreppet om det sanna. Gud har inte beskärt folken vare sig förmåga eller vilja att så ändra de styrelsesätt som är deras väsentliga existensform. I statssamhällen liksom i organiska varelser begränsar sakernas natur av sig själv de fria krafternas utveckling. Er invändning kan inte ha större räckvidd än som är godtagbart för förnuftet.

Ni tror att revolutionerna kommer att bli tätare under inflytande av de moderna idéerna; det kommer de inte att bli, kanske lär de komma mera sällan. Som ni nyss sade lever folken numera av industri, och vad ni anser vara en orsak till slaveri är en grundval på samma gång för ordning och frihet. Den industrialiserade civilisationen har sina ömma punkter, som jag inte är blind för, men vi får inte förneka att den också har varit av godo eller ge en skev bild av dess följdverkningar. Samhällen som lever av arbete, av handel, av kredit är till sitt väsen kristna samhällen, säga vad man vill, ty alla dessa industrins mäktiga, rikt varierade former är i grunden bara tillämpningen av några stora sedliga tankar lånade från kristendomen, källan för all styrka liksom för all sanning.

Industrin spelar en så ansenlig roll i de moderna samhällenas dynamik att ingen utifrån er ståndpunkt kan göra någon exakt kalkyl utan att ta den med i beräkningen; och dess inflytande är inte alls det ni menar. De samband, som forskarna hittar i industrialismen, och de regler, som därur följer, går totalt stick i

stäv mot maktkoncentrationen. Nationalekonomin tenderar att se den politiska organismen enbart som en nödvändig, fast mycket kostsam, apparat, vilkas drivfjädrar måste förenklas; den reducerar överhetens roll till så elementära uppgifter att största olägenheten med det kanske är att den därmed förstör dess anseende. Industrin är revolutionernas borne fiende, ty utan social ordning förgås den, och stannar den, stannar de moderna folkens livspuls. Den kan inte undvara frihet, ty den lever blott och bart av frihetens konkreta yttringar; och märk väl, friheter i vad rör industrin alstrar oundvikligen politisk frihet; det har rentav kunnat hävdas att de folk som kommit längst i industrialisering också har kommit längst i frihet. Vänd er från Indien och Kina, som lever under den absoluta monarkins blinda Ananke, kasta era blickar på Europa, så får ni se!

Ni har nämnt ordet despotism nu igen; gott, Machiavelli, ni vars mörka snille så i grunden har absorberat alla underjordiska krokvägar, alla förborgade ränker, alla lagknep och myndighetsknep, medelst vilka folkens armar och tankar kan fjättras till orörlighet; ni som föraktar människorna, ni som drömmer om förfärliga orientaliska tyrannvälden över dem, ni som har lånat era politiska doktriner från den indiska mytologins fasansfulla idévärld, jag besvär er: vill ni säga hur ni skulle bära er åt för att organisera en despoti bland folk, vilkas nationella rättigheter väsentligen bygger på frihet, vilkas moral och religion går ut på en utveckling i samma riktning, bland de kristna handels- och industrinationerna, i stater, vilkas politiska organ arbetar inför den offentliga pressen, som sprider strömmar av ljus i maktens mörkaste vrår. Samla allt ni har av mäktig fantasi, bjud till, släpp er ingivelse lös! Om ni löser det problemet, skall jag högt instämma i att den moderna tidens ande är besegrad.

MACHIAVELLI: Akta er, ni spelar mig i händerna; jag kunde ta er på orden.

MONTESQUIEU: Gör det, jag begär inte bättre!

MACHIAVELLI: Jag tänker inte dra mig undan.

MONTESQUIEU: Om några timmar är vi kanske skilda åt. Ni känner inte till trakten. Följ mig längs krökarna av denna mörka stig! Några timmar till kan vi hålla oss undan den flodvåg av skuggor som ni ser där nere.

Sjunde dialogen

MACHIAVELLI: Vi kan stanna här.

MONTESQUIEU: Jag hör på.

MACHIAVELLI: Jag bör först säga att ni totalt har missuppfattat tillämpningen av mina principer. Ni ser alltid despotismen i den orientaliska monarkins föråldrade former, men jag förstår den inte så; i nya samhällen får man tillgripa nya metoder. För att härska i dag gäller det inte att begå brutala ogärningar, hugga huvudet av sina fiender, utplundra sina undersåtar, slösa med kvalificerade kroppsstraff; nej, död, rofferi och fysisk tortyr kan bara spela en nog så sekundär roll i moderna staters inrikespolitik.

MONTESQUIEU: Väl det.

MACHIAVELLI: Inte för att jag uppriktigt sagt har mycket till övers för er ångpanne- och rörkultur; men tro mig, jag håller jämna steg med seklet; de läror som är knutna till mitt namn har sin styrka i att de anpassar sig till alla tider och alla omständigheter. Machiavelli har ättelägg som vet att skatta hans läror till deras värde. Jag tros vara ganska gammal, men jag föryngras för var dag på jorden.

MONTESQUIEU: Skämtar ni?

MACHIAVELLI: Hör på, så kan ni avgöra det. Numera gäller det mindre att tvinga med våld än att avväpna, mindre att undertrycka politiska känslosvall än att utplåna dem, mindre att bekämpa instinkter än att bedra dem, mindre att lysa tankar i bann än föra dem på villospår genom att tillskansa sig dem.

MONTESQUIEU: Och hur skall det gå till? För jag fattar inte vad ni säger.

MACHIAVELLI: Ursäkta, det är den teoretiska delen av politiken, vi kommer strax till omsättningen i praktik. Hemligheten med konsten att regera är främst att urholka allmänna opinionen till totalt ointresse för de idéer och läror som i dag används till revolutioner. I alla tider har folk lika väl som enskilda låtit sig avspisas med talesätt. Skenet är dem nästan alltid tillfyllest; de begär inte mer. Alltså kan man grunda simulerade institutioner, svarande mot likaså simulerade språk och idéer; man måste förstå att avhända partierna den liberala fraseologi, varmed de väpnar sig mot överheten. Folken måste gödas med den till leda, till äckel. Det talas nu för tiden så ofta om allmänna opinionens tyngd; jag skall visa er att om man känner maktens dolda drivfjädrar, då säger allmänna opinionen vad man vill att den skall säga. Men innan det kan komma på fråga att styra den, måste man förvirra den, slå den med osäkerhet genom häpnadsväckande motsägelser, utsätta den för oupphörliga skenanfall, förblinda den med allsköns omflyttningar, omärkligt leda den in på ens egna vägar. En av de stora hemligheterna i vår tid är konsten att bemäktiga sig allmänt gängse fördomar och åsikter och därigenom åstadkomma en tankeoreda som omöjliggör varje samförstånd mellan dem som talar samma språk och har samma intressen.

MONTESQUIEU: Vart vill ni komma med detta tal, som har något olycksbådande i sitt dunkel?

MACHIAVELLI: Om den vise Montesquieu ämnar sätta känslan i politikens ställe, bör jag kanske stanna här; jag har inte gjort anspråk på att gå in i moralens sfär. Ni har trotsat mig att hejda utvecklingen i era samhällen, som oupphörligt plågas av anarkismens och upprorets anda. Vill ni låta mig säga hur jag skulle lösa det problemet? Ni kan gardera er mot betänkligheter genom att anta min tes enbart som ett löst kuriosum.

MONTESQUIEU: Gott.

MACHIAVELLI: Ja, jag förstår ju att ni begär mera exakt besked;

jag kommer dit; men låt mig först nämna grundförutsättningarna för dagens furste, som hoppas befästa sin makt. Först och främst bör han gripa sig an med att förinta partierna, upplösa kollektiva maktfaktorer varhelst de finns, förlama det individuella initiativet i alla dess yttringar; sedan sjunker de stora andarnas nivå av sig själv, och snart slappnar alla armar som höjdes mot förslavning. Den absoluta makten är inte längre någon olyckshändelse, den blir ett behov. Dessa politiska förhållningsregler är inte helt nya, men som jag sade, det nya skall vara tillvägagångssättet. Många resultat kan ernås genom enkla förordningar om polis och administration. I era förträffliga, välordnade samhällen har ni på de enväldiga monarkernas plats satt "ett odjur som kallas staten", en hundraarmad jätte som sträcker ut sina armar överallt, en kolossal tyranniets organism, i vars skugga despotismen skall uppstå på nytt. Nå, under åberopande av staten kommer det att bli så lätt att utföra den underjordiska gärning jag talade om, och de kanske effektivaste metoderna blir just de som helt påpassligt lånas just från den industrimakt ni beundrar.

Enbart i kraft av min befogenhet att utfärda förordningar skulle jag till exempel instifta kolossala finansmonopol, reserver av statskapital, av vilka allt privat kapital skulle bli så hårt beroende att det skulle vara borta med vinden och statsmedlen dagen efter en politisk katastrof. Ni är ekonom, Montesquieu; väg värdet av denna åtgärd.

Som ledare för regeringen skulle jag beständigt syfta mot ett enda mål med alla mina påbud: att förinta kollektiva och individuella maktcentra, att öka statens dominans över alla gränser, att göra den till beskyddande, befrämjande och belönande envåldshärskare.

Ännu en åtgärd inom industrialismens ram: i vår tid är aristokratin som politisk makt förbi; men den ofrälse jordägarklassen är alltjämt en farlig motståndsfaktor för sin överhet därför att den är oberoende; det kan bli nödvändigt att utarma den

eller rentav ruinera den totalt. Det kan göras bara genom att öka pålagorna som betungar jordegendom, sätta lantbruket i andra rummet, gynna handel och industri men först och sist spekulation till det yttersta, ty en blomstrande industri kan också bli en fara genom att skapa alltför många oberoende förmögna.

De stora industriidkarna kan då få en nyttig motvikt genom uppmuntran av oproportionerlig lyx, genom höjd beskattning av lönerna, genom skickligt utdelade, djupgående slag mot *produktionens* källor. De tankarna behöver jag inte utveckla, ni förstår ju precis under vilka omständigheter och förevändningar allt det där låter sig göras. Om man så vill kan man lätt bemantla det verkliga syftet med folkets intresse, ja, rentav med ett slags nit för friheten, för de stora ekonomiska principerna. Jag behöver inte tillägga att denna ordning oundgängligen bör kompletteras med en fruktansvärd armé, drillad oupphörligt i utrikes krig. Det gäller att komma dithän att det i landet bara finns proletärer, några få miljonärer och soldater.

MONTESQUIEU: Fortsätt!

MACHIAVELLI: Detta vad rör inrikespolitiken. Utrikes gäller det att uppmuntra den revolutionära jäsning, som man håller nere hemma, från Europas ena ände till den andra. Därav vinner man två ansenliga fördelar: den liberala agitationen därute slätar över ens inrikes förtryck; dessutom håller man sig i respekt bland alla makter, hos vilka man efter behag kan skapa ordning eller oordning. Huvudsaken är att genom kabinettsintriger trassla till alla den europeiska politikens trådar så att man kan driva sitt spel med de makter man förhandlar med, en efter en. Tro inte att ett sådant dubbelspel, om det förs skickligt, kan bli till förfång för en härskare. Alexander Borgia gjorde aldrig annat än svek sina diplomatiska uppgörelser, och likafullt lyckades han alltid med sin stora förfarenhet och fräckhet. Fast i vad ni numera kallar "det officiella språket" måste kontrasten vara slående: där kan man inte nog lägga an på en redlig och försonlig ton; den härskare, som förstår att bete sig så, skaffar sig ett an-

seende för vishet hos allmänheten, som bara ser till skenet.

På varje inrikes jäsning bör han kunna svara med ett utrikes krig, på varje överhängande revolution med ett allmänt krig. Men som orden aldrig bör stämma med handlingarna i politik, så måste fursten i alla dessa situationer vara skicklig nog att bemantla sina verkliga avsikter med motsatta sådana; han bör tyckas ge efter för allmänna opinionens tryck när han gör vad han själv hemligt har berett marken för.

För att sammanfatta det hela i få ord; revolutionen i det egna landet hålls tillbaka dels med skräck för anarki, dels med ekonomisk ruin, summa summarum med allas krig mot alla.

Av de svepande riktlinjer jag här har dragit upp kan ni redan se vilken viktig roll ordets konst måste spela i modern politik. Som ni ser är jag långt ifrån att förakta pressen, och när så fordrades skulle jag förstå att betjäna mig av talarstolen; det kommer an på att bruka alla vapen mot min fiende som han kan bruka mot mig. Jag skulle inte nöja mig med att stöda mig på folkmaktens råa styrka; jag skulle vittja juridiken på dess lärdaste finesser. När man fattar beslut, som kan tyckas orättfärdiga eller dumdristiga, är det av vikt att kunna formulera dem väl, att fota dem på moralens och rättens mest upphöjda grunder.

Den makt jag ser för min inre syn beter sig som ni ser ingalunda barbariskt; den bör locka till sig alla förmågor och alla begåvningar från den kultur den lever i. Den bör omge sig med publicister, advokater, juriskonsulter, det praktiska livets män, administratörer, folk som i grunden känner alla hemligheter, alla samhällslivets drivfjädrar, som talar alla språk, som har studerat människan i alla miljöer. De måste tas överallt, sak samma var, ty de gör fursten häpnadsväckande tjänster genom de sinnrika metoder som de överför till politiken. Därtill behövs det en försvarlig massa ekonomer, bankirer, industriidkare, kapitalister, planerare, miljonärer, ty i sista hand blir allt en fråga om siffror och tal.

Vad rör de högsta värdigheterna, nyckelpositionerna, bör

man laga att de tillfaller män, vilkas förflutna och karaktär lägger en avgrund mellan dem och andra, män som överlag måste se en förändring av landets styrelse som liktydig med död eller landsflykt för deras del, så att de ovillkorligen måste försvara den nuvarande ordningen till sista andetaget.

Ponera ett ögonblick att jag förfogar över de andliga och materiella tillgångar jag just har pekat på och välj sedan vilket land som helst — ni förstår! I *Lagarnas anda* fäster ni högsta vikt vid att inte ändra en nations skaplynne, om den skall bevaras i sin ursprungliga kraft. Gott, jag skulle inte begära tjugu år för att fullständigt förvandla det mest okuvliga folklynne i Europa och göra det lika fogligt mot tyranni som det svagaste folket i Asien.

MONTESQUIEU: Ni har helt lekfullt fogat ett kapitel till traktaten om *Fursten*. Era doktriner lämnar jag därhän, dem diskuterar jag inte; jag vill bara fästa er uppmärksamhet på en sak. Ni har påtagligen inte hållit den utfästelse ni gjorde: bruket av alla dessa medel förutsätter absolut makt, och jag frågade just hur ni skulle kunna upprätta den i samhällen grundade på liberala styrelseformer.

MACHIAVELLI: Er iakttagelse är alldeles riktig, och jag tänker inte dra mig undan. Min början här var bara ett företal.

MONTESQUIEU: Ni står inför en stat, grundad på representativa institutioner, en monarki eller en republik, en nation som sedan länge är invand med friheten. Jag frågar hur ni från den utgångspunkten kan finna vägen tillbaka till envåldsmakten.

MACHIAVELLI: Så lätt, så lätt.

MONTESQUIEU: Låt se!

ANDRA DELEN

Åttonde dialogen:

Machiavellis politik i praktiken

MACHIAVELLI: Jag väljer den förutsättning som är mest ogynnsam för mig, jag tar en stat med republikansk författning. Med en monarki skulle den uppgift jag tar på mig vara för lätt. Jag tar en republik därför att med en sådan styrelseform kommer jag att möta till synes nästan oövervinneligt motstånd i tänkesätt, i praxis, i lagar. Har ni något att invända mot den förutsättningen? Jag får en stat ur era händer, hur den nu är funtad, stor eller liten; jag ponerar att den är begåvad med alla dessa institutioner som garanterar frihet, och jag gör er denna enda fråga: tror ni att den är tryggad för en överrumplingsattack, eller vad som numera kallas statskupp?

MONTESQUIEU: Nej visserligen, men ni måste åtminstone medge att ett sådant företag skulle vara utomordentligt svårt i nutida samhällen med deras statliga organisation.

MACHIAVELLI: Hur så? Är inte de samhällena nu som i alla tider rov för partistrider? Finns det inte överallt embryon till inbördeskrig, splittringar, pretendenter?

MONTESQUIEU: Det är möjligt, men jag tror mig kunna förklara i ett ord var ert misstag ligger. Dessa maktusurpationer, som nödvändigtvis måste vara ytterst sällsynta eftersom de är farofyllda och strider mot modern vedertagen sed, de skulle, förutsatt att de nu lyckades, inte alls ha den betydelse som ni tycks tillskriva dem. En maktförändring skulle inte föra med sig en förändring i institutionerna. En pretendent stör statens lugn, må så vara; hans parti segrar, det går jag med på; nå, då är makten

i andra händer, men statsrätten och själva grunden för statsapparaten står orubbade. Det är det som gäller för mig.

MACHIAVELLI: Menar ni att ni hyser den illusionen?

MONTESQUIEU: Bevisa motsatsen!

MACHIAVELLI: Ni går då ett ögonblick med på att en väpnad aktion mot den ordinarie makten har lyckats?

MONTESQUIEU: Ja.

MACHIAVELLI: Märk då väl min ställning just då. För ögonblicket har jag undertryckt all annan makt än min. Om de institutioner, som ännu håller stånd, kan resa något hinder mot mig, är det rent formellt; i praktiken kan mina handlingar efter mitt fria behag inte möta något verkligt motstånd; jag är korteligen i det utomlagliga tillstånd som romarna betecknade med ett härligt, mäktigt energiladdat ord: *diktatur.* Jag kan med andra ord för närvarande allt jag vill, jag är lagstiftare, verkställare, domare; därtill sitter jag i sadeln som överbefälhavare.

Kom nu väl ihåg; jag har segrat genom stöd av ett parti, jag har med andra ord kunnat komma dithän endast mitt under en djup inre söndring. Vi vet på en höft men med full säkerhet vilka orsaker den har. Antagonism mellan aristokratin och folket eller mellan folket och bourgeoisin. Djupare sett kan det inte vara annat; på ytan är det ett virrvarr av motstridiga idéer, åsikter, inflytanden och strömningar, som i alla stater där friheten ett ögonblick har sluppit lös. Där finns politiska faktorer av alla slag, rester av fordom segerrika, nu besegrade partier, otyglad härsklystnad, glödande maktbegär, oförsonligt hat, terror och motterror, män av alla åsikter och alla läror, förkämpar för gamla regimer, demagoger, anarkister, utopister, alla i full verksamhet, alla gör å sin sida allt de kan för att störta den etablerade ordningen. Vilka slutsatser kan man dra av en sådan situation? Två. Den första att landet trängande behöver lugn och inte kommer att vägra den, som kan ge det, någonting; den andra att under denna splittring finns det ingen verklig makt, eller snarare att det bara finns en, folket.

Där är så jag, en segrande pretendent. Jag förutsätter att jag bär ett frejdat historiskt namn, ägnat att sätta massornas fantasi i rörelse. Liksom Peisistratos, liksom Caesar, liksom själve Nero skall jag stödja mig på folket; det är varje usurpators ABC. Där har jag den blinda makt, i kraft av vilken jag ostraffat kan göra vad som helst, där har jag min auktoritet, där har jag det namn som kan bemantla allt. Folket bryr sig vackert om era legala fiktioner och konstitutionella garantier!

Jag har tystat de oppositionella gruppernas motstånd. Nu skall ni se hur jag går vidare.

Ni kanske minns mina regler i Fursten för att bevara erövrade provinser. Usurpatorn av en stat är i en belägenhet snarlik en erövrares. Han är dömd att förnya allt, upplösa staten, bryta ner den kommunala makten, ändra gammal hävd.

Det är målet; men numera får man bara nalkas det på smygvägar, med indirekta medel, sluga kombinationer och i möjligaste mån utan våld. Jag skall alltså inte rentut slå sönder institutionerna, men jag skall drabba dem en för en med någon omärklig manöver som sätter apparaten ur spel. Så skall jag i tur och ordning slå ner på rättsväsendet, på rösträtten, på pressen, på den enskildes fri- och rättigheter, på undervisningen.

Utöver de ursprungliga lagarna skall jag genomföra en hel ny lagkod som utan att uttryckligen upphäva den gamla först skall skymma bort den och sedan snart utplåna den totalt. Detta om mina allmänna riktlinjer; nu skall ni få se utförandet i detalj.

MONTESQUIEU: O Machiavelli, om ni bara vore kvar i Rucellaiernas trädgårdar och finge föreläsa om dessa förträffliga läror, och vad det är beklagligt att eftervärlden inte kan höra er!

MACHIAVELLI: Var så lugn! Den som kan läsa innantill hittar allt det här i Fursten.

MONTESQUIEU: Nå, då är det dagen efter er statskupp — vad tänker ni göra?

MACHIAVELLI: En mycket omfattande åtgärd och en mycket liten.

MONTESQUIEU: Får vi höra först om den omfattande?

MACHIAVELLI: Efter ett framgångsrikt dråpslag mot den etablerade makten är inte allt över, och partierna anser sig vanligtvis inte slagna. Man vet ännu inte exakt hur mycket handlingskraft usurpatorn har, man kommer att sätta honom på prov, resa väpnat motstånd mot honom. Stunden är inne att injaga en skräck som drabbar hela befolkningen och tar musten ur de oförskräcktaste.

MONTESQUIEU: Vad tänker ni göra? Ni har sagt att ni förkastar blodsutgjutelse.

MACHIAVELLI: Här är det inte fråga om falsk humanitet. Samhället är hotat, det befinner sig i legitimt försvarstillstånd; extrem stränghet, ja, grymhet kommer att förebygga nya blodbad i framtiden. Fråga mig inte vad som skall göras! Folk måste en gång för alla slås med skräck och genomsyras av fruktan.

MONTESQUIEU: Ja, jag minns; det är det ni predikar i Fursten på tal om Borgias ruskiga avrättning i Cesena. Ni är er lik.

MACHIAVELLI: Nej, nej, ni får strax se: jag handlar så enbart av nödtvång, och det gör mig så ont.

MONTESQUIEU: Men vem skall då utgjuta blodet?

MACHIAVELLI: Armén, den store handhavaren av staternas rätt, armén som det aldrig är vanärande att stupa för. Att det är armén som slår ner motståndet får två utomordentligt betydelsefulla följder. Å ena sidan kommer det från och med då att råda ständig fiendskap mellan den och civilbefolkningen, som den skoningslöst har näpst; å andra sidan kommer den att vara olösligt förbunden med sin ledares öde.

MONTESQUIEU: Och ni tror inte att det blodet faller tillbaka på ert huvud?

MACHIAVELLI: Nej, ty i folkets ögon är härskaren egentligen utan del i excesserna av en soldatesk, som det inte alltid är lätt att tygla. De som kan vara ansvariga för dem är generalerna, redskapen som verkställt mina order. Och de kommer på mitt ord att vara mig hängivna till sin sista suck, ty de vet så väl vad som

väntar dem när jag är borta.

MONTESQUIEU: Det var alltså er första handling som härskare. Den andra då?

MACHIAVELLI: Jag vet inte om ni har märkt vad man förmår med små åtgärder i politik. Efter det som jag har sagt skall jag slå nya mynt, alla med min bild, och jag skall släppa ut en ansenlig mängd.

MONTESQUIEU: Men det skulle vara barnsligt! Mitt under era första regeringsbestyr!

MACHIAVELLI: Tror ni det? Ni har aldrig utövat makt. Bilden, som står präglad på myntet, är själva tecknet på makt. Allra först kommer en del högfärdiga själar att darra av vrede, men man vänjer sig; också fienderna till min regim blir tvungna att ha mitt porträtt i sin penningpung. Helt säkert kommer man så småningom att se med mildare ögon på den fysionomi som överallt är tryckt på den materiella sinnebilden för vårt ljuva liv. Den dag då mitt beläte står på mynten har jag blivit kung.

MONTESQUIEU: Jag tillstår att den synpunkten är ny för mig. Men vidare! Ni har inte glömt bort att de nya folken är svaga för konstitutioner som garanterar deras rättigheter? Med er makt, som utgår från våld, med de planer ni avslöjar för mig skall ni kanske se er i förlägenhet inför en grundlag, vars alla principer, alla stadgar, alla bestämmelser strider mot era riktlinjer för överheten.

MACHIAVELLI: Jag gör en annan författning bara.

MONTESQUIEU: Och ni tror att det inte just blir svårt?

MACHIAVELLI: Svårt, hur så? För ögonblicket finns det ingen annan vilja, ingen annan makt än min, och jag har de breda lagren som handlingsbas.

MONTESQUIEU: Det är sant. Men jag har ändå en betänklighet: efter vad ni just har sagt anar det mig att er författning inte blir förebildligt fri. Tror ni att det räcker med ett enda utbrott av rå styrka, en enda lyckligt genomförd våldsorgie för att beröva en nation alla dess rättigheter, alla dess tillkämpade garantier, alla

dess institutioner, alla de riktlinjer, efter vilka den vant sig att leva?

MACHIAVELLI: Ursäkta! Så bryskt går jag inte fram. Jag sa alldeles nyss att folk är som enskilda, att de fäster sig mera vid skenet än vid realiteterna; det är en politisk regel som jag samvetsgrant skall ha för ögonen. Vill ni erinra mig om de principer som ni håller mest på, så skall ni få se att jag inte är i så stor förlägenhet som ni tycks tro.

MONTESQUIEU: Machiavelli, vad skall ni göra med dem?

MACHIAVELLI: Var inte rädd nu! Räkna upp dem!

MONTESQUIEU: Jag tillstår att jag inte tror mig om det.

MACHIAVELLI: Nå, då skall jag själv erinra om dem. Ni skulle säkert inte underlåta att tala om principen att hålla maktbefogenheterna isär, om yttrande- och pressfrihet, om religionsfrihet, om medborgerliga fri- och rättigheter, om organisationsfrihet, om likhet inför lagen, om äganderättens okränkbarhet, om hemfrid, om rätt till opartisk domstolsprövning, om rätt att sig själv beskatta, om straff i proportion till brottet, om lagar utan retroaktiv verkan; räcker det eller vill ni ha mera?

MONTESQUIEU: Jag tror att det där är mycket mer än som behövs för att göra er härskare illa till mods, Machiavelli.

MACHIAVELLI: Det är där ni tar fel, fel till den grad att jag inte ser någon olägenhet i att proklamera de där principerna. Om ni så önskar skall jag rentav inleda min författning med dem.

MONTESQUIEU: Ni har redan bevisat att ni är en stor trollkarl.

MACHIAVELLI: Det är inget trolleri med det, bara politisk behändighet.

MONTESQUIEU: Men om ni har skrivit in de principerna överst i er författning, hur skall ni då bära er åt för att inte tillämpa dem?

MACHIAVELLI: Äsch, märk väl, jag har sagt att jag skall proklamera de där principerna, men jag har inte sagt att jag skall skriva in dem eller ens att jag uttryckligen skall uppge dem.

MONTESQUIEU: Hur skall det förstås?

MACHIAVELLI: Jag går inte igenom dem i detalj; jag nöjer mig med att deklarera för folket att jag erkänner och bekräftar de stora principerna i den moderna rätten.
MONTESQUIEU: Räckvidden av det förbehållet undgår mig.
MACHIAVELLI: Ni kommer snart att inse hur betydelsefullt det är. Om jag uttryckligen räknade upp dessa rättigheter, skulle min handlingsfrihet vara begränsad gentemot dem som jag hade nämnt; det är det som jag inte vill. När jag inte nämner dem tycks jag bevilja alla och beviljar ingen särskilt; då kan jag senare, undantagsvis, stryka dem jag anser farliga.
MONTESQUIEU: Jag förstår.
MACHIAVELLI: Sedan hör vissa av dessa principer till den egentliga politiska och konstitutionella rätten och andra till civilrätten. Det är en distinktion som alltid bör tas till riktlinje för utövande av absolut makt. Det är sina civila fri- och rättigheter som folk håller mest på; dem skall jag om möjligt inte röra, och på det viset har jag förverkligat åtminstone en del av mitt program.
MONTESQUIEU: Och vad rör de politiska rättigheterna...?
MACHIAVELLI: Jag har skrivit så här i Fursten, och det är lika sant än i dag: "Undersåtarna är alltid belåtna med fursten om han inte kommer vid deras egendom eller deras heder, och i så fall behöver han bara bekämpa anspråk från några få missbelåtna, som han lätt kan få bukt med." Där har ni svaret på er fråga.
MONTESQUIEU: Strängt taget kunde man finna det otillräckligt; man kunde svara att de politiska rättigheterna också är egendom, att det också är viktigt för folkets heder att hålla fast vid dem, att när ni kommer vid dem, så förgriper ni er faktiskt både på deras egendom och på deras heder. Man kunde rentav tillägga att vidmakthållna medborgerliga fri- och rättigheter är tätt solidariskt förbundna med vidmakthållna politiska rättigheter. Vem går i god för att om ni i dag berövar medborgarna deras politiska frihet, så berövar ni dem inte i morgon deras enskilda frihet, att om ni i dag förgriper er på deras frihet, så förgriper ni er inte i morgon på deras gods och guld?

MACHIAVELLI: Ja, nog har det argumentet förts fram med eld och liv; men jag tror att ni också fullkomligt förstår hur överdrivet det är. Ni tycks alltjämt tro att de moderna folken törstar efter frihet. Har ni förutsett möjligheten att de inte vill veta av den, och kan ni begära mera frihetslidelse av furstarna än folket har? Fråga bara flertalet i era alltigenom förslappade samhällen, där den enskilde bara lever i sin sfär av egoism och egna materiella intressen, så skall ni få se om ni inte får till svar från alla håll: "Vad angår mig politiken? Vad rör mig friheten? Är inte all överhet sak samma? Skall inte de vid makten försvara sig?"

Märk sedan också att det inte ens är de breda lagren som för det språket; det är borgarna, industriidkarna, de bildade, de rika, de upplysta, just de som är i stånd att uppskatta era vackra läror om politiska rättigheter. De kommer att välsigna mig, de kommer att ropa högt att jag har räddat dem, att de är i minoritet, att de bara inte kan leda sig själva. Vet ni, folken hyser en obegriplig hemlig kärlek till starka män som går hårt fram. Inför alla våldshandlingar som bär prägel av begåvat skoj hör ni hur det sägs, mera beundrande än klandrande: "Det är inte rätt, nå ja, men det är styvt, det är behändigt, det är virtuost!"
MONTESQUIEU: Är ni då tillbaka i den teoretiska delen av era läror?
MACHIAVELLI: Nej, vi är mitt i den praktiska. Jag skulle säkert ha kommit lite längre i den om ni inte hade tvingat mig till en utvikning. Låt oss gå vidare.

Nionde dialogen:

Författningen: den lagstiftande församlingen

MONTESQUIEU: Ni hade just utfärdat en egenhändigt gjord författning utan nationens samtycke.

MACHIAVELLI: Nu avbryter jag: jag har aldrig givit mig ut för att så till den grad sätta mig över etablerade idéer, vilkas makt jag är medveten om.

MONTESQUIEU: Verkligen!

MACHIAVELLI: Det är mitt fulla allvar.

MONTESQUIEU: Ni vill då knyta folket till det nymodiga konstitutions-konststycke som ni förbereder?

MACHIAVELLI: Ja, avgjort. Förvånar det er? Bättre upp: jag skall först och främst ratificera min våldskupp mot staten genom folkomröstning. Jag skall säga till folket i lämpliga ordalag: "Här gick allt på tok; jag har krossat det hela, jag har räddat er, vill ni ha mig? Ni har i er makt att fälla eller fria mig med er röst."

MONTESQUIEU: Under tyngden av skräck och väpnat våld.

MACHIAVELLI: Jag blir allmänt hyllad.

MONTESQUIEU: Det tror jag visst.

MACHIAVELLI: Och folkomröstningen, som jag har gjort till mitt maktinstrument, blir själva basen för min maktutövning. Jag skall inrätta en rösträtt utan anseende till vare sig klass eller förmögenhet, och sålunda är absolutismen organiserad med en enda gång.

MONTESQUIEU: Ja, ty med en enda gång krossar ni då också familjens enhet, gör inflation i rösträtt, upphäver de upplystas

större inflytande och gör massan till en blind makt som ni styr efter behag.

MACHIAVELLI: Jag förverkligar ett framsteg som alla Europas folk just nu ivrigt eftersträvar: jag inför allmän rösträtt liksom Washington i Förenta Staterna. Och det första bruk jag gör av den blir att underställa den min författning.

MONTESQUIEU: Vad nu? Skall ni låta den debatteras i direkt eller indirekt valda församlingar?

MACHIAVELLI: Äh, var snäll och kom inte med era 1700-tals-idéer! De tillhör en gången tid.

MONTESQUIEU: Nå, hur skall ni då låta dryfta för eller emot er författning? Hur skall de tillhörande paragraferna diskuteras?

MACHIAVELLI: Ja men jag menar inte att de skall diskuteras alls, det trodde jag jag hade sagt.

MONTESQUIEU: Jag har bara följt er på den principiella grund som ni har behagat välja. Ni talade om Amerikas Förenta Stater; jag vet inte om ni är en ny Washington, men vad som är visst, det är att Förenta Staternas nuvarande författning har blivit föremål för debatt, överläggning och omröstning av representanter för nationen.

MACHIAVELLI: Låt oss nu för all del inte blanda ihop tid, rum och folk! Vi är i Europa. Min författning läggs fram i ett paket och antas i ett paket.

MONTESQUIEU: Men gör ni så, förvänder ni inte synen på någon. Hur kan folket, när det röstar på sådana villkor, veta vad det gör och hur mycket det har inlåtit sig i?

MACHIAVELLI: Var har ni då någonsin sett en författning värd namnet, en författning av varaktighet, som har framgått ur allmänna rådslag? En författning bör springa fram fullt rustad ur en enda mans huvud; annars är den bara ett dödfött foster. Utan homogenitet, utan intimt samband mellan sina delar, utan handlingskraft måste den oundgängligen bli präglad av den svaga överblicken hos dem som satt med och redigerade.

Än en gång: en författning kan bara vara en enda persons

verk. Det har aldrig gått annorlunda till. Jag åberopar alla historiens imperiegrundare, en Sesostris, en Solon, en Lykurgos, en Carl den Store, en Fredrik II, en Peter I.

MONTESQUIEU: När man hör er kan man tro att ni skall leda ett folk ur kaos eller ur dess första ursprungs djupa natt. Ni minns visst inte att vi utgick från förutsättningen att folket stod på höjden av sin kultur, att det har tryggade politiska fri- och rättigheter, att det besitter väl etablerade statsinstitutioner.

MACHIAVELLI: Det bestrider jag inte; och ni skall få se att jag inte behöver riva ner era institutioner sten för sten för att komma dit jag vill. Det räcker att modifiera ekonomin och ändra tillvägagångssätten.

MONTESQUIEU: Vill ni förklara er?

MACHIAVELLI: Ni gav mig nyss en kurs i konstitutionell politik; den tänker jag dra fördel av. Jag är för övrigt inte så främmande som det allmänt tros för alla dessa idéer om politiska gungbräden; det kunde ni ha sett i mina tal över Livius. Men åter till saken. Ni anmärkte helt nyss så rätt att i Europas parlamentariska stater är de offentliga maktbefogenheterna nästan överallt fördelade på samma sätt mellan ett visst antal politiska organ, och rikets styrelse består av spelet dem emellan efter fastställda regler.

Sålunda hittar man överallt, under olika namn men med nästan enahanda åligganden, en ämbetskår, en senat, en lagstiftande församling, en regering, en högsta domstol. Jag bör skona er för närmare detaljer om dessa maktcentras respektive konstruktion; de hemligheterna känner ni bättre än jag; tydligt nog svarar de alla mot varsin väsentlig funktion av maktapparaten. Väl att märka, det är funktionen jag kallar väsentlig, inte institutionen. Så att det måste finnas en styrande makt, en återhållande makt, en lagstiftande makt, en förordnande makt, en dömande makt, det är höjt över alla tvivel.

MONTESQUIEU: Men om jag förstår er rätt ser ni i dessa olika maktområden bara ett enda, och ni skall ge alltsammans åt

en enda och dra in institutionerna.

MACHIAVELLI: Ännu en gång: det är det som för er på villospår. Så skulle man inte kunna göra utan risk. I synnerhet inte i ert land med dess allmänna fanatism för vad ni kallar 1789 års principer. Men vill ni nu höra noga på: i statiken ändras kraftens riktning om man flyttar en stödjepunkt, i dynamiken ändras rörelsen om man flyttar en drivkraft. Men till synes är det samma mekanism. På samma sätt beror i fysiologin karaktären på organen: om organen blir annorlunda, förändras karaktären. Nå, de olika institutioner, som vi just har talat om, fungerar i maktutövningens ekonomi som riktiga organ i människokroppen. Jag fingrar på organen, organen finns kvar, men statens politiska skaplynne är förändrat. Följer ni med?

MONTESQUIEU: Det är inte svårt, det behövs inga omskrivningar. Ni har namnet kvar, ni tar bort saken. Det var så Augustus gjorde när han utplånade republiken i Rom. Det fanns fortfarande ett konsulsämbete, ett praetorsämbete, ett censorsämbete, ett tribunämbete, men det fanns inte längre vare sig konsuler, praetorer, censorer eller tribuner.

MACHIAVELLI: Medge att man kan välja sämre förebilder! Allt går att göra i politik, förutsatt att man stryker de allmänna fördomarna medhårs och respekterar skenet.

MONTESQUIEU: Generalisera inte nu igen! Ni har gått till verket; jag är er följaktig.

MACHIAVELLI: Kom väl ihåg i vilka personliga övertygelser alla mina handlingar har sin rot. I mina ögon är era parlamentariska regimer bara skolor för grälmakare, härdar för steril agitation, där den produktiva handlingskraften får rinna ut i sanden hos folk som är dömda till vanmakt av talarstol och press. Följaktligen har jag inga betänkligheter; jag utgår från en högre ståndpunkt, och mitt ändamål rättfärdigar mina handlingar.

I abstrakta teoriers ställe sätter jag praktiskt förnuft, seklers erfarenhet, föredömet av stora män som har gjort stora ting med samma medel. Först av allt säkrar jag maktens vitala förutsättningar.

Min första reform går strax till roten med ert så kallade statsrådsansvar. I centraliserade länder som till exempel ert, där opinionen helt instinktivt skriver allting, ont som gott, på statschefens konto, där uppfattar allmänna meningen det som en lögn om det står främst i en författning att härskaren är oansvarig; det blir en fiktion som alltid förflyktigas när revolutionerna bryter ut.

Att börja med stryker jag alltså principen om statsrådsansvarighet ur min författning; den härskare jag insätter skall ensam vara ansvarig inför folket.

MONTESQUIEU: Ser man på, inga omsvep där!

MACHIAVELLI: I ert parlamentariska system har nationens representanter, som ni förklarade, rätten att föreslå lagar, uteslutande eller jämsides med den verkställande makten; nå, det är källan till de värsta missbruk, ty under en sådan sakernas ordning kan varje folkvald i vilket ärende som helst göra intrång på regeringens område och lägga fram de minst genomtänkta, de minst välbetänkta lagförslag; ja, med motionsrätt kan folkförsamlingen när den vill störta regeringen. Jag stryker motionsrätten. Ingen utom härskaren kan föreslå lagar.

MONTESQUIEU: Jag ser att ni går den bästa vägen till absolut makt, ty i en stat där bara härskaren kan föreslå lagar är härskaren nära nog ensam lagstiftare; men innan ni går vidare ville jag göra en invändning. Ni vill bygga er en fästning på hälleberget; såvitt jag ser har ni hamnat i sanden.

MACHIAVELLI: Hur så?

MONTESQUIEU: Hade ni inte grundat er makt på allmän rösträtt?

MACHIAVELLI: Jo visst.

MONTESQUIEU: Nå, då är ni bara ett efter behag avsättligt ombud för folket, som uteslutande är verkliga innehavaren av högsta makten. Ni tror er kunna utnyttja den principen för att vidmakthålla er regim; inser ni då inte att ni kan bli störtad när så behagas? Å andra sidan har ni förklarat er vara ensam ansvarig; tänker ni då vara en ängel? Det kan ni förresten vara bäst ni vill; ni kommer likafullt att få skulden för alla olyckor som kan komma, och vid första krig är ni förlorad.

MACHIAVELLI: Ni går händelserna i förväg, er invändning kommer för snart, men jag skall svara med detsamma, eftersom ni tvingar mig. Ni tar förvånansvärt miste om ni tror att jag inte har förutsett det argumentet. Om min regim blir störd, kan det bara vara av fronderande grupper. Dem är jag skyddad mot genom två tungt vägande rättigheter, som jag har inskrivna i min författning.

MONTESQUIEU: Vilka då?

MACHIAVELLI: Folkomröstningar och rätt att förklara landet i belägringstillstånd. Jag är högste befälhavare, jag har hela krigsmakten i min hand; vid första resning mot mig skulle bajonetterna ge mig rätt emot motståndet, och i valurnan skulle min auktoritet vinna ny helgd.

MONTESQUIEU: Ni har svar som inte kan gendrivas. Men vill ni vara god och gå tillbaka till det lagstiftande organ ni har insatt. Där ser jag er inte vara helt kvitt allt bryderi; ni har berövat folkförsamlingen motionsrätt, men den har kvar rätten att anta de lagar ni lägger fram i den genom omröstning. Ni räknar säkert inte med att låta den utöva den rätten?

MACHIAVELLI: Ni är mera misstrogen än jag, ty jag tillstår att jag inte ser någon olägenhet i det. När ingen utom jag kan föreslå en lag, behöver jag inte frukta att någon sådan mot min makt kommer till. Jag har nyckeln till helgedomen. Som jag har sagt i annat sammanhang ingår det i mina planer att ha kvar institutionerna för syns skull. Jag bör bara säga ifrån att jag inte tänker låta de folkvalda ha kvar vad ni kallar rätten till ändringar i lagförslag. Inför en dylik befogenhet finns det tydligt nog ingen lag som inte kan förfela sitt ursprungliga syfte och störas i sitt inre sammanhang. Lagen läggs fram för att bli antagen eller avslagen, det finns inget annat alternativ.

MONTESQUIEU: Men det behövs inte mer för att störta er; det

räcker att den lagstiftande församlingen systematiskt förkastar alla era lagförslag eller bara att den vägrar att rösta om skatten.

MACHIAVELLI: Ni vet mycket väl att så kan det inte gå till. Vilken riksförsamling som helst, som hämmade statssakernas gång med en så förmäten handling, skulle begå självmord. För övrigt har jag otaliga medel att neutralisera en sådan församlings makt. Jag kan skära ner de folkvaldas antal till hälften, så har jag sedan hälften mindre politiska stormar att rida ut. Jag kan förbehålla mig att tillsätta talmän och vice talmän, som leder överläggningarna. I stället för permanenta sammanträden kan jag inskränka tiden för dem till några månader. I all synnerhet kan jag göra en sak av högsta vikt, som efter vad jag hört redan har börjat praktiseras: jag kan avskaffa det obetalda mandatet; jag vill att de folkvalda får sina arvoden, att de blir avlönade på ett eller annat sätt. Den nyheten betraktar jag som det säkraste medlet att binda folkets representanter till makten; det behöver jag inte utveckla, medlets effektivitet förstår sig självt. Jag vill tillägga att som högste chef för den verkställande makten har jag rätt att sammankalla och upplösa den lagstiftande församlingen och att om jag upplöser, kan jag förbehålla mig mycket långa uppehåll innan jag sammankallar en ny folkrepresentation. Jag förstår mycket väl att den lagstiftande församlingen inte utan våda kan förbli oberoende av min makt, men var lugn; vi skall snart hitta andra effektiva medel att binda den till mig. Är dessa detaljer om författningen tillfyllest för er? Vill ni ha mera?

MONTESQUIEU: Det behövs inte alls. Ni kan gå vidare till senatens organisation.

MACHIAVELLI: Att detta är huvudsaken i mitt verk, den springande punkten i min författning har ni tydligen fattat i grunden.

MONTESQUIEU: Jag vet sannerligen inte vad ni kan göra utöver detta, ty från och med nu betraktar jag er som total herre över er stat.

MACHIAVELLI: Ni behagar säga så; men i själva verket kan suverän makt inte bygga på så lösa grunder. Vid sidan om härskaren

behövs det organ som bländar med ledamöternas lysande titlar, värdigheter och personliga berömmelse. Det är inte bra om härskarens person beständigt är i farten, om hans finger alltid syns; hans handlingar måste vid behov kunna ta betäckning bakom det inarbetade anseendet hos riksämbetena närmast omkring tronen.

MONTESQUIEU: Det är lätt att se vilken roll ni tilldelar senaten och regeringen.

MACHIAVELLI: Ingenting undgår er.

MONTESQUIEU: Ni säger tronen; då är ni alltså kung, och nyss var vi i en republik. Övergången har knappast satts i verket.

MACHIAVELLI: Den frejdade franske publicisten kan inte begära att jag skall dröja vid sådana detaljer i utförandet: så snart jag har den odelade makten i min hand, är det bara en fråga om lägligt tillfälle när jag låter mig utropas till kung. Det blir jag före eller efter att jag har utfärdat min författning, sak samma vilket.

MONTESQUIEU: Det är sant. Nu tillbaka till senatens organisation.

Tionde dialogen:

Författningen: senaten och regeringen

MACHIAVELLI: Under de kvalificerade studier ni måste ha gjort för ert minnesvärda arbete om *Orsakerna till romarnas storhet och fall* kan ni ju inte ha undgått att lägga märke till den roll som senaten spelade bredvid kejsarna från och med Augustus.

MONTESQUIEU: Om jag får lov att säga så, är det en fråga som den historiska forskningen ännu inte tycks ha kastat definitivt ljus över. Visst är att fram till republikens sista tid var den romerska senaten en autonom institution med vittgående privilegier och egna befogenheter; det var hemligheten med dess makt, dess fast rotade politiska traditioner och den prägel av storhet som den gav republiken. Från och med Augustus är den bara ett kejsarnas redskap. Men det låter sig inte rätt urskiljas genom vilka successiva åtgärder de lyckades beröva den dess makt.

MACHIAVELLI: Om jag ber er att dra er denna period till minnes, är det inte precis för att belysa denna historiska fråga. Den sysselsätter mig inte just nu; allt jag ville säga är att den senat jag siktar till bör fylla en politisk roll vid sidan av fursten liknande den romerska efter republikens fall.

MONTESQUIEU: Ja men under det skedet stiftades inte lagarna längre genom omröstning i folkvalda comitier, de stiftades genom senatsbeslut — är det så ni vill ha det?

MACHIAVELLI: Ingalunda, det skulle inte vara förenligt med den moderna författningsrättens principer.

MONTESQUIEU: Tackar ödmjukast för så mycket samvetsömhet!

MACHIAVELLI: Förresten behöver jag det inte för att utfärda de påbud jag finner påkallade. Ni vet ju att lagstiftning kan härröra enbart från mina förslag, och dessutom gör jag förordningar, som har laga kraft.

MONTESQUIEU: Fast den detaljen, som dock inte är oviktig, glömde ni nyss. Men då förstår jag inte i vilket syfte ni har kvar senaten.

MACHIAVELLI: Den befinner sig högst uppe i de konstitutionella sfärerna och bör få ingripa endast vid högtidliga tillfällen, till exempel om något måste göras åt författningen eller om envåldsmakten är i fara.

MONTESQUIEU: Rent orakelspråk än så länge. Ni njuter av att förbereda effekterna.

MACHIAVELLI: Era moderna författningsmakare har hittills haft på hjärnan att de skall förutse allting, bestämma allting i de grundlagar de ger sina folk. Det misstaget skall inte jag begå. Jag vill inte stänga in mig i en oöverstiglig cirkel; jag skall bara slå fast vad som omöjligt kan lämnas svävande; jag skall lämna en ganska stor marginal åt förändringar så att det skall finnas andra vägar till räddning ur stora kriser än något så förödande som en revolution.

MONTESQUIEU: Ni talar som en vis.

MACHIAVELLI: Vad angår senaten, skriver jag i min författning: "Senaten skall genom senatsbeslut avgöra allt som inte har förutsetts i författningen och som är nödvändigt för dennas funktionsduglighet; den skall fastslå innebörden av de författningsparagrafer som kan ge rum för olika tolkningar; den skall förklara de handlingar giltiga eller ogiltiga, som hänskjutits till den av regeringen såsom stridande mot författningen eller angivits som sådana i inlagor av medborgare; den kan lägga grunden till lagförslag av vitalt nationellt intresse; den kan föreslå ändringar i författningen, vilken sistnämnda den skall konstitueras genom senatsbeslut."

MONTESQUIEU: Storartat! En veritabel romersk senat! Bara någ-

ra randanmärkningar om er författning: den skall då utformas i lagom vaga och tvetydiga ordalag, så att ni kan förutskicka att dess paragrafer kan tolkas si eller så.

MACHIAVELLI: Nej, men man måste förutse alla eventualiteter.

MONTESQUIEU: Jag trodde tvärtom att er linje i sådana fall var att akta er för att förutse allt och ha allt på plats.

MACHIAVELLI: Den frejdade kretsdomaren framför mig har inte för inte frekventerat Justitias palats och inte burit lagtolkarens ämbetsdräkt förgäves. Den exakta räckvidden av min mening är: man måste förutse det väsentliga.

MONTESQUIEU: Får jag fråga: er senat, som tolkar och övervakar grundlagen, har den någon egen makt?

MACHIAVELLI: Nej, obestridligen inte.

MONTESQUIEU: Så allt som senaten gör är det ni som gör?

MACHIAVELLI: Det bestrider jag inte.

MONTESQUIEU: Så när den tolkar är det ni som tolkar, när den ändrar är det ni som ändrar, när den upphäver är det ni som upphäver?

MACHIAVELLI: Jag har aldrig sagt att jag skall förmena mig det.

MONTESQUIEU: Vilket alltså vill säga att ni förbehåller er rätten att riva ner vad ni har byggt upp, ta tillbaka vad ni har gett, ändra er författning till det bättre eller sämre, eller rentav låta den försvinna totalt om ni så anser nödvändigt. Jag skall inte låta påskina något om era avsikter eller om de motiv ni kan få att handla under de eller de omständigheterna; jag frågar bara var medborgarna har den svagaste garanti gentemot ett så övergripande godtycke och framför allt hur de någonsin skulle samtycka till att tåla det?

MACHIAVELLI: Nu är ni tydligen åter ert känsliga filosofiska jag. Var lugn, jag skall inte komma med någon fundamental ändring i min författning utan att underställa den folkets godkännande genom allmän folkomröstning.

MONTESQUIEU: Men det skulle fortfarande vara ni som avgjorde om den ändring ni föreslog var så fundamental att den påkal-

lade folkets sanktion. Jag medger i alla fall att ni inte gör genom dekret eller senatsbeslut vad som bör göras genom folkomröstning. Skall era författningsändringar vara öppna för diskussion? Skall ni låta dem dryftas i folkvalda comitier?

MACHIAVELLI: Kommer inte på fråga. Om folkvalda församlingar väl finge inleda en debatt om författningens artiklar, kunde ingenting hindra folket att syna allt i sömmarna i kraft av sin befogenhet som överrätt, och dagen därpå skulle det vara full revolution på gatan.

MONTESQUIEU: Ni är åtminstone logisk — då skall författningsändringarna läggas fram i klump och antas i klump?

MACHIAVELLI: På inga villkor annorlunda.

MONTESQUIEU: Nå, jag tror vi kan övergå till regeringens organisation.

MACHIAVELLI: Ni leder verkligen förhandlingarna med den osvikliga precisionen hos en ordförande i en självständig domstol. Jag glömde säga att jag avlönar senaten liksom jag avlönade den lagstiftande församlingen.

MONTESQUIEU: Självklart.

MACHIAVELLI: Jag behöver förresten inte tillägga att jag likaså förbehåller mig att utnämna ordförande och vice ordförande för denna högt uppsatta församling. Vad rör regeringen skall jag fatta mig kortare. Era moderna institutioner är så mäktiga redskap för centralisering att det nästan är omöjligt att betjäna sig av dem utan att utöva högsta makten.

Vad är egentligen regeringen enligt era egna teorier? En Potemkinkuliss till politiskt organ i syfte att överföra till fursten en ansenlig andel av makten, makten att utfärda förordningar, ett slags skönsmässig makt, som när man så vill kan brukas till att stifta riktiga lagar.

Regeringen är dessutom, har det sagts mig, hos er betrodd med en speciell, kanske ännu mera oerhörd befogenhet. I tvistiga fall, har det försäkrats mig, kan den göra sig själv till besvärsinstans för alla mål som den finner ha administrativ karaktär.

För att med ett ord beteckna det totalt exceptionella i denna sista befogenhet skall domstolarna sålunda vägra att fälla dom när de finner sig stå inför en handling av den administrativa myndigheten, och den administrativa myndigheten kan i ty fall obehörigförklara domstolarna och hänskjuta beslutet till regeringen.

Så än en gång, vad är regeringen? Har den någon egen makt? Är den oberoende av härskaren? Inte alls. Den är bara en redigeringskommitté. När regeringen utfärdar en förordning, är det härskaren som gör det; när den fäller en dom, är det härskaren som gör det, eller, som ni säger numera, administrationen, administrationen som är domare och part i eget mål. Kan ni tänka er någon högre form av maktfullkomlighet? Och tror ni att det behövs mycket för att grunda ett envälde i stater där man hittar sådana institutioner totalt färdigorganiserade?

MONTESQUIEU: Jag medger att er kritik träffar nog så rätt i prick; men som regeringen är en förträfflig institution i sig själv, skulle den så lätt kunna få erforderligt oberoende om den i viss mån isolerades från den maktägande. Det skulle ni säkert inte göra.

MACHIAVELLI: Nog skall jag vidmakthålla enhetligheten i en institution där den finns och återställa den där den saknas och så stärka den solidaritet som jag anser oundgänglig.

Ni ser att vi inte har tövat på vägen, för här har ni min författning fix och färdig.

MONTESQUIEU: Redan?

MACHIAVELLI: Några få skickligt samordnade åtgärder räcker för att ge maktapparaten en totalt annorlunda inriktning. Jag har fullföljt denna del av mitt program.

MONTESQUIEU: Jag trodde ni skulle tala om högsta domstolen med.

MACHIAVELLI: Vad jag skall säga om den kommer bättre på sin plats i annat sammanhang.

MONTESQUIEU: Ja, om vi nu gör ett överslag av de befogenheter ni har samlat i er hand, så bör ni börja bli belåten.

Låt oss sammanfatta:

Ni stiftar lagar 1/ som propositioner i lagstiftande församlingen; 2/ i form av dekret; 3/ i form av senatsbeslut; 4/ i form av allmänna förordningar; 5/ i form av regeringens påbud; 6/ i form av administrativa förordningar; 7/ i sista hand i form av statskupper.

MACHIAVELLI: Ni anar visst inte att det är just det svåraste jag har kvar.

MONTESQUIEU: Nej, det anade jag faktiskt inte.

MACHIAVELLI: Då har ni inte riktigt märkt att min författning tiger om en massa genomförda rättigheter, som skulle vara oförenliga med den nyordning jag just har infört. Så till exempel pressfrihet, föreningsfrihet, byråkratins oberoende, kommunal rösträtt, medborgargarden och mycket annat som skall försvinna eller förändras i grunden.

MONTESQUIEU: Men har ni inte uttryckligen erkänt alla dessa rättigheter, eftersom ni högtidligt har erkänt de principer, vilkas praktiska tillämpning de är?

MACHIAVELLI: Jag har ju sagt att jag inte har erkänt någon särskild princip eller någon särskild rättighet; dessutom är mina åtgärder bara undantag från regeln.

MONTESQUIEU: Och undantag som bekräftar den, just det.

MACHIAVELLI: Men här måste jag välja stunden väl, ty ett illa valt tillfälle kan förstöra allt. En sats, som jag har skrivit i Fursten, bör vara rättesnöre i dylika fall: "Den som tillvällar sig makten i en stat måste strax gå fram så hårt som hans säkerhet fordrar för att inte vidare behöva göra om det; ty senare kan han inte slå om vare sig till det bättre eller till det sämre gentemot sina undersåtar; måste han behandla dem sämre, är det inte rätta stunden när lyckan är honom emot; behandlar han dem bättre, håller undersåtarna honom ingen räkning för en förändring som de menar han gör av tvång."

Så snart jag utfärdat min författning, skall jag genast kungöra

en följd av dekret med laga kraft, som i ett enda slag skall undertrycka de fri- och rättigheter som kunde bli farliga om de utövades.

MONTESQUIEU: Stunden är verkligen väl vald. Landet ligger ännu i skräck efter er statskupp. Ingen kan avslå något i er författning, eftersom ni kan ta allt; ingen kan bifalla något i era dekret, eftersom ni ingenting begär och tar allt.

MACHIAVELLI: Ni har rapp tunga.

MONTESQUIEU: I alla fall något mindre rapp än er framfart, medge det! Trots er starka arm och er säkra blick så tillstår jag att jag har svårt att tro att landet inte skulle resa sig mot er inför denna andra statskupp som ni har i reserv bakom kulisserna.

MACHIAVELLI: Landet kommer villigt att blunda, ty i mina förutsättningar ingår att det är trött på oroligheter, det längtar efter lugn som ökensanden efter skuren i stormens spår.

MONTESQUIEU: Och till på köpet brukar ni så vackra retoriska figurer; det rågar måttet.

MACHIAVELLI: Förresten skyndar jag mig att säga att de friheter jag undertrycker skall jag högtidligt lova att återställa när de stridande har kommit till ro.

MONTESQUIEU: Och vänta får man.

MACHIAVELLI: Det är möjligt.

MONTESQUIEU: Det är säkert, ty enligt era läror behöver inte fursten hålla ord när han finner det strida mot sitt intresse.

MACHIAVELLI: Var inte strax så kategorisk! Ni skall få se vilket bruk jag skall göra av mitt löfte; jag åtar mig att snart gälla för den mest frisinnade i mitt rike.

MONTESQUIEU: Det var en överraskning som jag inte var beredd på — och under väntetiden avskaffar ni ögonskenligen alla friheter.

MACHIAVELLI: Ögonskenligen är inget ord för en statsman; jag avskaffar ingenting ögonskenligen; just här bör räven gå samman med lejonet. Vad skulle politiken nytta till om man inte kunde nå det mål på krokvägar, som man inte kan nå genom att

gå rakt på? Grunderna till mitt bygge är lagda, styrkorna står redo, det gäller bara att sätta dem i rörelse. Det skall jag göra med all den varsamhet som tillhör nyordnade författningar. Här är den naturliga platsen för de knep i styrelse och lagstiftning, som klokheten bjuder fursten.

MONTESQUIEU: Vi står tydligen inför en ny fas; jag bereder mig att höra på.

Elfte dialogen:

Pressen och lagarna

MACHIAVELLI: Ni anmärker högst befogat i *Lagarnas anda* att ordet frihet är ett ord som tilläggs högst olika innebörder. I ert arbete lär det stå: "Frihet är rätten att göra vad lagarna tillåter." Jag går mycket gärna med på denna definition, som jag finner riktig, och jag kan försäkra er att mina lagar bara skall tillåta vad de skall. Ni skall få se vad de har för en anda. Var får vi lov att börja?

MONTESQUIEU: Jag skulle inte ha något emot att först se hur ni sköter ert försvar mot pressen.

MACHIAVELLI: Ni sätter då fingret på den ömtåligaste delen av min uppgift. Det system jag har i tankarna är lika utbrett som mångfaldigt i sin tillämpning. Lyckligtvis har jag här fria händer; jag kan klippa och skära i full trygghet och nästan utan att dra på mig något klander.

MONTESQUIEU: Hur så, om jag får fråga?

MACHIAVELLI: Därför att i de flesta parlamentariska stater är pressen oöverträffad i att göra sig förhatlig; därför att den alltid bara tjänar råa, egoistiska, exklusiva särintressen; därför att den smutskastar föresatsmässigt; därför att den är fal, därför att den är orättvis, därför att den inte vet av ädelmod eller patriotism; last but not least därför att den stora massan aldrig kan fås att begripa vad den skall vara bra till.

MONTESQUIEU: Ack, om ni söker sak med pressen, kan ni lätt få ihop travar. Om ni frågar vad den skall vara bra till är det en annan sak. Den hindrar helt enkelt godtycke i maktutövningen; den tvingar fram författningsenligt regerande; den nödgar utövarna av offentlig makt till redbarhet, anständighet, självaktning och aktning för andra. För att sammanfatta i en enda sats, den ger de förtryckta möjlighet att klaga och bli hörda. Mycket kan förlåtas en institution som under allt missbruk oundvikligen uträttar så mycket gagneligt.

MACHIAVELLI: Ja, det försvaret känner jag till, men gör det begripligt för de allra flesta, om ni kan! Hur många är intresserade av pressens väl och ve? Räkna så får ni se!

MONTESQUIEU: Just därför bör ni hellre strax gå över till de praktiska metoderna att "sätta munkorg" på den; jag tror det är så det heter.

MACHIAVELLI: Det heter faktiskt så; det är förresten inte bara tidningarna jag tänker hålla stramt.

MONTESQUIEU: Utan själva tryckkonsten.

MACHIAVELLI: Ni börjar bruka ironi.

MONTESQUIEU: Och det just när ni ska till att beröva mig den, eftersom ni ska slå pressen i bojor.

MACHIAVELLI: Mot ett njutningsmedel av så andlig karaktär finns inga vapen. Men ni förstår ju så väl att det inte vore mödan värt att slippa anfallas av murvlar om man måste förbli måltavla för bokskribenter.

MONTESQUIEU: Nå, då börjar vi med murvlarna.

MACHIAVELLI: Om jag toge mig för att helt enkelt och uteslutande undertrycka tidningarna, skulle jag helt obetänksamt såra den känsliga opinionen, som det alltid är farligt att öppet trotsa. Jag skall nå mitt mål genom en rad mått och steg, som ser ut som försiktighetsåtgärder och ordningsföreskrifter.

Jag påbjuder att hädanefter kan ingen tidning grundas utan vederbörligt tillstånd. Då har jag redan kvävt det onda i sin linda, ty ni inser lätt att de tidningar, som framgent får tillstånd, bara blir de regimtrogna.

MONTESQUIEU: Men eftersom ni nu går in på alla dessa detaljer, så tillåt ett inpass: en tidning skiftar kynne med redaktionens sammansättning. Hur ska ni göra er kvitt en redaktion som är

fientlig mot er regim?

MACHIAVELLI: Den invändningen var för svag, ty om jag så vill, ger jag inte tillstånd till publicering av någon ny blaska; men som ni strax skall se planerar jag andra sätt. Ni frågar hur jag skall neutralisera en fientlig redaktion? Äsch, så enkelt så; jag tillfogar att höga vederbörandes tillstånd fordras för alla förändringar av ledande redaktionspersonal eller ansvariga utgivare.

MONTESQUIEU: Men de gamla tidningar, som står fast vid sin antagonism mot er regim och har kvar sin gamla redaktion, lär tala.

MACHIAVELLI: Vänta bara, jag skall komma åt alla förhandenvarande och blivande tidningar genom skatteåtgärder, som kommer att lägga tillbörlig kapson på pressens företagsamhet; jag belägger politiska blaskor med vad ni numera kallar stämpelavgift och lösen. Pressen skall snart bli ett så föga lönsamt näringsfång tack vare höjning av dessa pålagor att ingen kommer att ägna sig åt den utan moget övervägande.

MONTESQUIEU: Det botemedlet är otillräckligt, ty de politiska partierna ser inte på slantarna.

MACHIAVELLI: Var så lugn, jag vet hur jag skall täppa till munnen på dem, ty nu kommer jag till de repressiva åtgärderna. Det finns länder i Europa där det är en jury som skall döma om skuld i tryckfrihetsmål. Det är den olyckligaste ordning jag vet, ty då släpper man lös allmänna opinionen för en murvels minsta munväder. Pressens förseelser är så tänjbara, skribenten kan förkläda sina angrepp i så skiftande och utstuderad dräkt att domstolen inte ens kan konstatera brottet. Självfallet kommer rättsinstanserna att hållas vid makt, men till vardagslag bör det repressiva vapnet vara administrativt.

MONTESQUIEU: Då finns det alltså lagbrott som inte kan handläggas av domstol? Eller ni slår snarare med två händer, rättsväsendets och administrationens?

MACHIAVELLI: Tänk så förskräckligt! Mycket väsen för några usla och illvilliga murvlar som prompt ska ge sig på allt, smutskasta

allt, bete sig mot regimen som stråtrövare med karbin i hand mot resande på allmän väg! De ställer sig för jämnan utom lagen; då kan de ju ställas lite utanför!

MONTESQUIEU: Så det är bara de som skall drabbas av er hårda hand?

MACHIAVELLI: Det kan jag inte lova, ty det följet är som drakens huvuden: skär man av tio, växer femti ut. Först och främst skulle jag låta tidningarna ta sitt ansvar som det offentliga ordets företag. Jag skulle helt enkelt säga så här till dem: "Jag skulle kunnat undertrycka er alla, det har jag inte gjort; jag kan det fortfarande, men jag låter er leva, fast självklart på det villkoret att ni inte stör min handlingsfrihet eller sidvördar min regim. Jag vill inte behöva processa med er dag ut och dag in eller ideligen nödgas lägga ut lagen för att beivra era överträdelser; jag kan inte längre ha en armé av censorer för att förvägsgranska vad ni tänker ge ut i morgon. Ni har pennor, så skriv! Men håll ett i minnet: jag förbehåller mig, mig och mina ombud, rätten att avgöra när jag blir angripen. Utan alla spetsfundigheter. När ni angriper mig, kommer jag så väl att märka det, och ni kommer också att märka det; om så sker, skall jag ta rättvisan i egna händer, inte tvärt, för jag vill fara skonsamt fram; jag skall varna en gång, två gånger; tredje gången drar jag in."

MONTESQUIEU: Jag ser till min förundran att den metoden drabbar inte främst journalisten utan tidningen, vars undergång drar med sig intressena bakom den.

MACHIAVELLI: De kan ställa sig bakom något annat. Sådant köpslår man inte om. Som jag just har sagt, då blir det min administration som ingriper, givetvis utan intrång på fällande domstolsutslag. Två fällande domar på ett år medför full rätt att dra in tidningen. Jag skulle inte stanna där, jag skulle dessutom säga till tidningarna, väl förståendes i en förordning eller lag: "Ni har tvingats in i den snävaste försiktighet vad rör er själva; ni skall inte heller hoppas att påverka opinionen genom kommentarer till överläggningarna i mina församlingar. Jag förbju-

der alla referat; jag förbjuder till och med referat av överläggningar om pressmål. Räkna inte längre på att påverka stämningen med nyheter som föreges ha sipprat ut! Jag skall stipulera kroppsstraff för falska nyheter, oavsett om de publicerats i god tro eller ej."

MONTESQUIEU: Det finner jag något hårt, ty när tidningarna då inte utan stora risker kan ägna sig åt politiska analyser, så har de knappast annat än nyheter att leva på. Men när en tidning offentliggör en nyhet, är det väl ganska svårt för den att kontrollera dess sanningshalt, ty oftast kan den inte säkert svara för den, och om den så är moraliskt viss om dess riktighet, så har den inte påtagliga bevis.

MACHIAVELLI: Man får tänka två gånger innan man fiskar i grumlig opinion, det är dit vi skall komma.

MONTESQUIEU: Men en annan invändning. Om ni inte längre kan bekämpas med inrikes press, kommer ni att bekämpas med utrikes press. Allt missnöje, allt hat kommer att få ord vid ert rikes portar; tidningar och skrifter kommer att kastas som brandfacklor över gränsen.

MACHIAVELLI: Å, där rör ni vid en punkt som jag tänker reglera utomordentligt rigoröst, ty utlandspressen är faktiskt mycket farlig. Först och främst skall all införsel eller spridning av icke bemyndigade tidningar eller skrifter inom riket straffas med fängelse, och det tillräckligt hårt att betaga lust till överträdelse. Därnäst skall de av mina undersåtar, som överbevisats ha skrivit mot regimen utomlands, åtalas och straffas vid sin återkomst till riket. Att skriva i utlandet mot sin överhet är en sannskyldig nedrighet.

MONTESQUIEU: Det beror sig på. Men grannländernas press lär tala.

MACHIAVELLI: Tror ni det? Vi förutsätter att jag styr ett stort rike. De små länderna längs min gräns lär på mitt ord vara nog så veka i knäna. Jag skall få dem att anta lagar mot deras egna landsmän om de angriper min regim via pressen eller på annat sätt.

MONTESQUIEU: Jag ser hur sant jag sa i *Lagarnas anda* att en despot bör lägga sina gränser öde. Kulturen får inte överskrida dem. Era undersåtar kommer säkert inte att känna sin egen historia. Ni kommer att göra ert rike till en ö, där ingen vet vad som försiggår i Europa, och huvudstaden till en annan ö, där ingen vet vad som försiggår i landsorten.

MACHIAVELLI: Jag vill inte att mitt rike skall oroas av rykten utifrån. Hur kommer utländska nyheter? Via några få byråer som gör sig till knutpunkter för underrättelser från världens fyra hörn. Nå, de byråerna bör man kunna ta i sin sold. Sen släpper de bara ut nyheter som regimen kontrollerar.

MONTESQUIEU: Jaha, det var det det! Nu kan ni övergå till reglementet för böcker.

MACHIAVELLI: Dem bryr jag mig mindre om, ty nu när tidningsväsendet har nått en sådan ofantlig spridning, läser knappast någon böcker. Dock inte alls att jag tänker lämna dörren öppen. Först av allt skall jag ålägga dem som vill utöva tryckarens, förläggarens eller bokhandlarens yrke att skaffa sig ett diplom, det vill säga en fullmakt som myndigheterna alltid kan beröva dem, direkt eller genom domstolsbeslut.

MONTESQUIEU: Men då blir dessa företagare ett slags offentliga ämbetsmän. Tankens redskap blir maktens redskap!

MACHIAVELLI: Det kan jag inte tänka mig att ni skall klaga på, ty just så var det på er tid under parlamentsdomstolarna; gammal sed skall bevaras när den är god. Jag tillgriper åter beskattning; jag utsträcker stämpelavgiften på tidningar till böcker, eller, mera exakt, jag belägger böcker under ett visst antal sidor med stämpelavgift. En bok på till exempel under tvåhundra, trehundra sidor är inte en bok utan en broschyr. Ni fattar nog hela fördelen med den uträkningen: å ena sidan förtunnar jag genom pålagan den sky av småskrifter som kan sägas vara bihang till tidningsväsendet; å andra sidan tvingar jag dem som vill slippa stämpelavgift att slå sig på långa, kostsamma alster, som nästan ingen köper eller läser. Numera är det nästan bara fattiga

stackare som ids skriva böcker; då kommer de att avstå. Avgiften kommer att slå ner den litterära fåfängan; strafflagen kommer att slå vapnen ur handen på tryckeriet, ty jag gör förläggaren och tryckaren ansvariga för böckernas innehåll. Om det finns skribenter nog djärva att skriva något mot regimen, får de inte hitta någon som förlägger dem. En följd av detta hälsosamma hot blir en återinförd indirekt censur, som regimen inte skulle kunna utöva själv på grund av det vanrykte, i vilket denna preventiva åtgärd har fallit. Innan de bringar nya alster i dagen kommer tryckare och förläggare att rådföra sig, informera sig, visa de böcker som någon vill publicera, och så har överheten beständigt en nyttig inblick i de opus som utarbetas mot den; den kan ta dem i beslag på förhand när den så finner lämpligt och hänvisa författarna till domstol.

MONTESQUIEU: Ni har sagt att ni inte skulle röra de medborgerliga fri- och rättigheterna. Ni tycks inte ana att det är företagarfriheten ni har drabbat med den lagen; den rör också privategendomens helgd.

MACHIAVELLI: De är bara ord.

MONTESQUIEU: Nå, då är väl pressen ett avslutat kapitel.

MACHIAVELLI: O, inte alls.

MONTESQUIEU: Vad är då kvar?

MACHIAVELLI: Andra hälften av min uppgift.

Tolfte dialogen:

Pressen, fortsättning

MACHIAVELLI: Jag har hittills bara visat den så att säga defensiva delen av det organiska system jag skall lägga på pressen; nu skall jag visa er hur jag skall använda den som redskap för min maktutövning. Jag vågar säga att ingen regim till dags dato har haft en djärvare idé än den jag nu skall lägga fram för er. I parlamentariska länder är det nästan alltid pressen som störtar regeringar. Gott, jag ser utvägen att neutralisera pressen med pressen. När tidningarna nu har så mycket makt, vet ni vad min regim skall göra? Den skall göra sig till tidningsman, den skall bli tidningsväsendet personifierat.

MONTESQUIEU: Ni kantar sannerligen vår väg med sällsamma överraskningar! Ni smäller upp ständigt skiftande rundmålningar för mina ögon; jag tillstår att jag är ganska nyfiken på hur ni skall bära er åt för att förverkliga ert nya program.

MACHIAVELLI: Det fordras mycket mindre uppfinningsrikedom än ni tror. Jag skall göra upp en förteckning på de tidningar som företräder vad ni kallar oppositionen. Om den har tio, skall jag ha tjugu för regeringen; har den tjugu, skall jag ha fyrti; har den fyrti, skall jag ha åtti. Nu förstår ni ju precis hur jag skall bruka min uteslutande befogenhet att bevilja nya politiska blad.

MONTESQUIEU: Det är faktiskt mycket enkelt.

MACHIAVELLI: I alla fall inte så enkelt som ni tror, ty den stora allmänheten får inte ana min taktik; då skulle mitt spel vara förgäves; ingen skulle fästa avseende vid de tidningar som öppet försvarade min politik.

Men i de därpå följande kategorierna av tidningar har jag min regims mäktigaste hävstänger. Här suddas den officiella eller halvofficiella prägeln ut totalt, väl att märka skenbart, ty de organ jag nu talar om är alla fästa vid min maktapparat med samma kedja, en kedja som är synlig för somliga, osynlig för andra. Jag åtar mig inte att säga hur många de blir, ty jag räknar med att ha ett blad i min tjänst för varje åsikt, inom varje parti; för det aristokratiska partiet skall jag ha ett aristokratiskt organ, för det republikanska ett republikanskt, för det revolutionära ett revolutionärt; vid behov skall jag ha ett anarkistiskt organ inom det anarkistiska partiet. Min press skall liksom guden Vishnu ha hundra armar, och de armarna skall ha en hand med i alla nyanser av varenda åsikt utöver landets hela yta. Folk skall helt ovetande höra till mitt parti. De som tror sig tala sitt eget språk skall tala mitt; de som tror sig sätta igång sitt parti skall sätta igång mitt, de som tror sig tåga under sin fana skall tåga under min.

MONTESQUIEU: Går dessa idéer att förverkliga eller är de hjärnspöken? Tanken svindlar.

MACHIAVELLI: Håll huvudet klart, ty än står ni inte vid målet.

MONTESQUIEU: Jag undrar bara hur ni kan styra och samla hela denna milis av pressalster, som er regim har värvat i lönn.

MACHIAVELLI: Det är bara en organisationsfråga, förstår sig. Jag inrättar till exempel under namnet "tryckeri- och pressavdelning" ett centralorgan, varifrån instruktioner hämtas och signaler ges. De som bara är halvt invigda i hemligheten kommer då att tycka sig se ett egendomligt skådespel: blad som är min regim tillgivna kommer att angripa mig, ropa mot mig, utsätta mig för en massa bråk.

MONTESQUIEU: Det där går över min horisont. Jag fattar inte längre.

MACHIAVELLI: Det är dock inte så svårt att förstå, ty märk väl att dessa tidningar kommer aldrig att angripa grundvalarna eller principerna för min regim; de för bara en skenfäktningspolemik, en nådig opposition inom de snävaste gränser.

MONTESQUIEU: Och vad ser ni för fördel i den?

MACHIAVELLI: Det var en skäligen troskyldig fråga. En ganska ansenlig vinst blir det redan att de flesta säger: "Nå, ni ser ju att här råder frihet, man kan tala rentut under hans styre, han är orättvist angripen, och i stället för att dra in blaskan, som han skulle kunna, håller han till godo, han är tolerant!" En annan, inte mindre viktig vinst är att detta lockar till tänkesätt som till exempel: "Där ser ni hur allmänt vördade vår regims grundvalar och principer är: här tillåter sig tidningar det friaste språk, men aldrig att de angriper de etablerade institutionerna. De måste vara höjda över alla känslotänkande orättvisa betraktelser, när till och med överhetens fiender ger dem sin ofrivilliga hyllning."

MONTESQUIEU: Det medger jag är äkta machiavelliskt.

MACHIAVELLI: Ni gör mig stor ära. Men bättre kan jag. Med hjälp av dessa blad, som är mig hemligt tillgivna, kan jag säga att jag styr opinionen som jag vill i alla politiska in- och utrikesfrågor. Jag väcker eller söver andarna, jag lugnar eller oroar dem, jag pläderar för och emot, sant och osant. Jag offentliggör en tilldragelse och låter dementera den, allt efter omständigheterna; så pejlar jag allmänhetens åsikter, snappar upp vilket intryck jag har gjort, prövar kombinationer, förslag, plötsliga beslut, med ett ord vad ni i Frankrike kallar försöksballonger. Jag kan efter behag bekämpa mina fiender utan att någonsin ge en blotta på min maktställning, ty sedan jag låtit mina blad tala kan jag vid behov ålägga dem hur eftertryckliga desavoueringar som helst; jag kan driva opinionen till avgöranden, mana på den och hålla den tillbaka, jag har beständigt fingret på dess puls, utan att veta det speglar den mina personliga tycken; ibland häpnar den över att vara så evigt ense med sin suverän. Då heter det att jag har folket på känn, att det finns en hemlig gåtfull sympati som förenar mig med vad som rör sig i det.

MONTESQUIEU: Alla dessa samordnade mått och steg tycks mig nå idealet av fulländning. Jag underställer er dock ännu en an-

märkning, fast denna gång mycket försynt: om ni träder ut ur er kinesiska tystnad, om ni tillåter er tidningsmilis att driva sin skenopposition till era avsikters främjande, då ser jag sannerligen inte hur ni kan hindra icke initierade tidningar att svara med sanna utfall på dessa uppvisningar, vilkas manipulering de kan gissa sig till. Tror ni inte att de till sist lär lyfta några av de slöjor som täcker så många mystiska drivfjädrar? När de så kommer på komedins hemlighet, kan ni då hindra dem från att skratta ut den? Jag tycker spelet verkar väl grovt.

MACHIAVELLI: Inte alls! Jag skall säga er att jag har ägnat en stor del av min tid här nere till att testa starka och svaga sidor i dessa system, jag har hört mig mycket för om pressens villkor i parlamentariska länder. Ni skall veta att tidningsvärlden är ett slags frimureri; de som lever i den är mer eller mindre bundna till varandra genom yrkesmässig grannlagenhet; liksom de gamla augurerna sprider de inte lättfärdigt ut sina orakelhemligheter. De skulle ingenting vinna på att förråda sig, ty de har för det mesta mer eller mindre skamliga sår. Visserligen är det ganska troligt att allt det där inte är helt ogenomträngligt inom ett visst skikt i huvudstadens centrum; men överallt annars anar man ingenting, och folkets överväldigande massa traskar med helt och fullt förtroende i fjäten på de ordningsmän jag gett dem.

Vad gör det mig att en viss krets i huvudstaden kan vara insatt i mina manipulationer inom tidningsvärlden? Jag siktar framför allt på landsorten. Där skall jag alltid ha en opinion av så många grader jag behöver, där kommer mina stötar så visst att träffa prick. Landsortspressen är min, ty där kan det inte bli tal om genmälen eller debatt. Från den administrativa knutpunkt, där jag sitter, förmedlas regelbundet till ståthållaren i varje provins ordern att så och så skall tidningarna säga, och det så effektivt att en viss åsiktsförskjutning, en viss impuls ofta förs fram samtidigt utöver hela landet innan huvudstaden ens anar den. Så ni ser att jag inte just behöver bekymra mig om huvudstadens åsikter. När så tarvas, kommer den att nås allra sist av de vindar som

blåser runt omkring den, i nödfall den ovetande.

MONTESQUIEU: Era systematiska planer är så våldsamt fängslande att jag knappt ser någon mening i den sista invändning jag vill komma med. Trots allt ni just har sagt finns det dock alltjämt några få oberoende tidningar i huvudstaden. Det är dem så visst och sant nästan omöjligt att tala politik, men de kan föra gerillakrig i små angelägenheter. Er administration kan inte vara fullkomlig; utvecklingen mot absolut makt för med sig en mängd missbruk som härskaren inte själv är vållande till; när era hejdukar träder någon enskilds intressen för när, blir detta sårbara punkter för er, ni får oundvikligen ta ansvar för dem, ert anseende blir lidande i det lilla.

MACHIAVELLI: Det fruktar jag inte för.

MONTESQUIEU: Ja, ni har ju skaffat er så många medel att undertrycka att ni bara behöver välja med vilket ni skall slå.

MACHIAVELLI: Det var inte vad jag tänkte säga; jag vill inte ens vara tvungen att ideligen undertrycka, jag vill kunna hejda all diskussion om administrationen bara genom ett simpelt påbud.

MONTESQUIEU: Och hur kommer ni dithän?

MACHIAVELLI: Jag beordrar tidningarna att slå upp de beriktiganden, som överheten förmedlar till dem, överst i sina spalter. Förvaltningens ombud sänder över till dem påpekanden, som kategoriskt säger: "Ni har befordrat det och det meddelandet, det stämmer inte; ni har tillåtit er att kritisera det och det, ni har varit orättvis, ni har burit er otillbörligt åt, ni har fel, därefter rätter och packer eder." Det blir, som ni ser, en lojal censur inför öppet forum.

MONTESQUIEU: Som förstås inte får bemötas.

MACHIAVELLI: Givetvis inte; därmed är diskussionen avslutad.

MONTESQUIEU: Så ni får alltid sista ordet, och det utan att bruka våld, det är fiffigt! Som ni sa så sant, er regim är tidningsväsendet personifierat.

MACHIAVELLI: Liksom jag inte vill att landet skall bli oroat av utrikes uppståndelse, så vill jag inte ha inrikes uppståndelse, inte

ens kring helt opolitiska nyheter. När det sker något extra påfallande självmord, någon alltför rutten affär inom storfinansen, något brott av en statstjänsteman, sänder jag ut förbud till tidningarna att nämna det. I sådana ting är den allmänna anständigheten bättre betjänt av tystnad än av stoj.

MONTESQUIEU: Och samtidigt bedriver ni själv journalistik till sista plump?

MACHIAVELLI: Det får jag vackert göra. Att använda pressen, använda den i alla former, är i dag ett måste för den maktutövare som vill leva. Det är mycket egendomligt, men så är det. Jag skall också gå längre på den vägen än ni någonsin kan göra er begrepp om.

För att fatta hela vidden av mitt system måste man ha klart för sig hur språket i min press skall samordnas med mina offentliga politiska handlingar. Vi säger att jag vill komma med en lösning av någon utrikes eller inrikes förveckling; den skall antydas i mina tidningar medan de under flera månader indoktrinerar allmänheten, var i sin anda, och så en vacker dag står den där som en officiell tilldragelse. Ni vet hur delikat och sinnrikt överhetens ukaser bör avfattas när det gäller något av vikt; i dylika fall kommer det an på att i någon mån tillfredsställa alla parter. Nå, mina tidningar skall, var efter sin färg, göra sitt bästa att intala alla grupper att den lösning som valts är den som gynnar den mest. Vad som inte står i det officiella aktstycket skall härledas ur det som uttolkning; vad som där bara antyds skall de halvofficiella tidningarna överföra till mera öppet språk, de demokratiska och revolutionära tidningarna skall ropa ut det från taken; och medan man så disputerar och lägger ut mina ord för alla åsiktsriktningar, kan min regim alltid svara alla och envar: "Ni tar fel om mina avsikter, ni har läst mina klarlägganden illa, jag har bara velat säga det och det." Huvudsaken är att jag aldrig kan råka i tvetalan.

MONTESQUIEU: Vad nu? Kommer ni med sådana anspråk efter vad ni just har sagt?

MACHIAVELLI: Ja avgjort. Er förvåning visar att ni inte har förstått. Det är ord och inte handlingar som skall fås att stämma. Hur vill ni att mannen på gatan skall kunna avgöra om dess överhet har konsekvens till ledstjärna? Det räcker om man säger så. Jag vill alltså att min politiks många faser skall läggas tillrätta som utveckling av en enhetlig tanke, syftande mot ett oföränderligt mål. Varje förutsedd eller oförutsedd tilldragelse skall bli en frukt av min kloka taktik, avvikelserna är bara olika aspekter av samma fråga, de många vägarna till samma mål, de olika medlen för en och samma lösning som jag närmar mig genom alla hinder. Vad som skett senast skall gå för den logiska följden av allt det föregående.

MONTESQUIEU: Man kan faktiskt bara beundra er! Så klyftigt! Och så många järn i elden!

MACHIAVELLI: Mina tidningar skall var dag vara fyllda av officiella tal, betänkanden, utredningar, rapporter till härskaren. Jag skulle inte glömma att jag lever i en tid när lösningen på alla samhällsproblem tros vara ökad företagsamhet, när alla bryr huvudet med arbetarklassens förkovran. Jag skulle så mycket hellre ägna mig åt dessa frågor som de så lägligt kan vända uppmärksamheten mot den sortens inrikespolitik. I Sydeuropa måste regeringarna ge sig sken att ha händerna fulla för jämnan; mannen på gatan finner sig i att vara passiv, men på ett villkor: att hans överhet består honom en uppvisning av hektisk aktivitet, ständigt och jämt drar till sig hans blickar med nymodigheter, överraskningar, teatereffekter; det är kanske egendomligt, men så är det nu en gång.

Jag skulle till punkt och pricka gå efter de riktlinjerna med allsköns planer, åtgärder, ändringar, omläggningar, förbättringar i handel, industri, sköna konster och till och med administration; pressekot skulle omfatta de flesta och flitigaste pennorna. Ekonomisk politik lär göra lycka hos er; nå, efter mig skulle ingenting bli kvar att uppfinna, att förkunna, att säga åt era teoretiker, era utopister, era mest känsloladdade frasmakare av

alla sekter. Folkets väl skall vara det enda, oföränderliga ämnet för de förtroenden jag delger allmänheten. Vare sig jag håller tal personligen eller via mina ministrar eller hyrda pennor, så skall det aldrig tryta om rikets storhet, om dess välstånd, om dess härliga kallelse och bestämmelse; det skall låta stup i ett om den moderna rättens höga principer, om de kolossala problem som oroar mänskligheten. Mina skrifter skall andas den mest entusiastiska, den mest universella liberalism. Västerlandets folk svärmar för orientalisk stil, så stilen i alla offentliga tal och manifest bör alltid vara bildrik, oföränderligt pompös, full av lyftning och glitter. Folk gillar inte en ateistisk överhet, så när jag vänder mig till allmänheten skall jag aldrig underlåta att åkalla en Högre Makt på tal om mina handlingar och fiffigt slå ihop min stjärna med landets.

Mina regeringshandlingar bör gärna kontinuerligt jämföras med föregående regimers. Det är bästa sättet att framhäva mina välgärningar och förskaffa dem den tacksamhet de förtjänar.

Det är mycket viktigt att framhäva mina föregångares fel, att visa hur jag alltid har förstått att undvika dem. Så underblåser man ett slags antipati mot de regimer jag efterträtt, ja, en avsky som till sist blir obotlig som ett dödsstraff.

Men inte nog med att jag skulle uppdra åt ett visst antal tidningar att oavlåtligt höja min regering till skyarna och kasta skulden för felen i den europeiska politiken på andra regimer än min; jag vill också att många av dessa lovsånger tycks vara ett rent eko av utländska tidningar, ur vilka skulle anföras artiklar, äkta eller oäkta, som frambar en högstämd hyllning till min politik. Dessutom skulle jag ha utländska tidningar i min sold, vilkas stöd skulle vara desto mera verkningsfullt som jag skulle förläna dem en färgklick av opposition på några enstaka punkter.

Mina principer, mina idéer, mina handlingar skulle visas omstrålade av ungdom, med det nyas tjuskraft i motsats till de gamla institutionernas skröplighet och överårighet.

Jag är inte blind för att allmänheten behöver ventiler, för att

den intellektuella aktivitet, som motas tillbaka på en punkt, nödvändigtvis söker sig till en annan. Därför skulle jag inte frukta att störta folket i alla de teoretiska och praktiska spekulationer som följer med industrialismen.

För övrigt vill jag betona att bortsett från politiken skulle jag vara en snäll och hygglig furste med fritt fram för att slåss i fred om filosofiska och religiösa frågor. I religion har dogmen om fri prövning blivit något av en mani. Den utvecklingen får man inte gå emot, det vore inte riskfritt. I Europas mest progressiva länder har tryckkonsten på sistone avlat en tosig, förskräcklig, tygellös, näst intill snuskig litteratur; det är mycket illa. Nå, sorgligt att säga räcker det nästan att lämna den ostörd, så är den skrivklåda, som grasserar i era parlamentariska länder, nära nog tillfredsställd.

Denna besmittade litteratur, vars framfart inte kan hejdas, de andefattiga skribenter och politiker, som behärskar tidningsvärlden, kan inte undgå att bilda en verkningsfull kontrast till det värdiga språk som dalar från tronens trappsteg, till den livfulla och färgrika dialektik som nogsamt skall höja effekten av varje yttrande från dem som makten hava. Nu fattar ni varför jag ville omge fursten med denna svärm av publicister, administratörer, advokater, juriskonsulter; de kan inte undvaras för utredigeringen av denna myckna officiella publicistik, som alltid kommer att göra ett överväldigande intryck på folk.

Här har ni då i korthet och i stora drag min apparat för att styra pressen.

MONTESQUIEU: Så nu är ni färdig med den?

MACHIAVELLI: Ja, fast ogärna, för jag har varit mycket mera kortfattad än jag skulle. Men våra stunder är räknade, vi måste hålla snabb takt.

Trettonde dialogen:

Underjordiskt motstånd

MONTESQUIEU: Jag måste hämta mig en smula efter alla chocker ni har utsatt mig för. All denna uppslagsrikedom, alla dessa sällsamma idéer! Det har sin poesi, en viss nattsvart skönhet som skulle falla den nya tidens Byronpoeter i smaken; här kommer den sceniska begåvningen hos författaren till *Mandragora* fram igen.

MACHIAVELLI: Säger ni det? Jag har ändå min aning att er ironi inte är riktigt oberörd; ni är inte säker på att det där inte är utförbart.

MONTESQUIEU: Om det är min åsikt ni är angelägen om, skall ni få den. Jag väntar tills ni har kommit till punkt.

MACHIAVELLI: Där är jag inte än.

MONTESQUIEU: Nå, fortsätt då!

MACHIAVELLI: Som ni befaller.

MONTESQUIEU: Ni har just börjat er bana med att stifta en fruktansvärd presslag. Ni har tystat alla röster undantagandes er egen. När partierna då står stumma gentemot er, fruktar ni inte sammansvärjningar?

MACHIAVELLI: Nej, ty jag skulle vara föga förutseende om jag inte avväpnade dem överlag i en handvändning.

MONTESQUIEU: Hur går ni då tillväga?

MACHIAVELLI: Allra först deporterar jag hundratals av dem som motsatte sig mitt makttillträde med vapen i hand. Jag har hört sägas att i Italien, Tyskland och Frankrike var det hemliga sammanslutningar som rekryterade de ordningsstörare som konspirerade mot överheten; jag skulle slita av de lönnliga trådar, som spinns i deras tillhåll, likt spindelvävar.

MONTESQUIEU: Och sen?

MACHIAVELLI: Att organisera eller ansluta sig till en hemlig sammanslutning skall strängt bestraffas.

MONTESQUIEU: Nå, det gäller alltså nya, men de som redan finns?

MACHIAVELLI: I den allmänna säkerhetens intresse skulle jag förvisa alla som är allmänt kända som medlemmar. De som jag inte når lever under ett ständigt hot, ty jag skall utfärda en lag, enligt vilken envar som har varit ansluten kan deporteras på administrativ väg.

MONTESQUIEU: Det vill säga utan laga dom.

MACHIAVELLI: Varför säga utan laga dom? Är inte överhetens beslut en dom? Var viss om att orosstiftarna inte just kommer att väcka medlidande. I länder, som ideligen störs av inbördesstrider, måste freden återställas genom obevekligt hårda åtgärder; man måste räkna med offer om lugnet skall säkras. Sedan blir härskarens image så betvingande att ingen vågar förgripa sig på hans liv.

MONTESQUIEU: Ni står tydligen mitt i ett skede av terror; jag vågar inte anmärka. Jag tycker i alla fall att ni kunde nå era mål och ändå vara mindre hård.

MACHIAVELLI: Om man vädjar till min mildhet, så får vi se. Jag kan till och med anförtro er att en del av de stränga bestämmelser jag låter skriva i lagtexten kommer att stanna vid hotet, dock förutsatt att jag inte blir tvingad att bruka dem på annat sätt.

MONTESQUIEU: Så det är vad ni kallar att stanna vid hotet! Hur som helst så blir jag något lugnad av er mildhet; det finns stunder när blodet skulle isas på en ännu icke död om han hörde er.

MACHIAVELLI: Varför det då? Jag har stått nära hertig Valentino, som Cesare Borgia så smeksamt kallades av gemene man. Han har lämnat efter sig ett fasansfullt rykte, och det förtjänade han väl, ty han hade sina skoningslösa ögonblick; men jag bedyrar att när han väl hade slagit till som det krävdes, så var han nog så

godmodig av sig. Detsamma kan sägas om nästan alla absoluta monarker; i grund och botten är de hyggliga. Framför allt mot småfolket.

MONTESQUIEU: Jag föredrar bestämt era vredesutbrott; er mildhet skrämmer mig ändå mer. Men till ämnet. Ni har förintat de hemliga sammanslutningarna.

MACHIAVELLI: Sakta i backarna; det har jag inte gjort, nu ställer ni till lite oreda.

MONTESQUIEU: Vad nu, hur då?

MACHIAVELLI: Jag har förbjudit de hemliga sammanslutningar, vilkas karaktär och verksamhet min regim inte kan övervaka, men jag har inte avsett att beröva mig ett informationsorgan, ett lönnligt inflytande som kan vara ansenligt om man vet att bruka det.

MONTESQUIEU: Vad kan ni nu ha i kikaren?

MACHIAVELLI: Där varsnar jag möjligheten att ge ett visst antal av dessa sammanslutningar ett slags legal existens eller snarare att samla dem alla till en enda, vars högste chef jag utnämner. Så har jag i min hand mitt lands skilda revolutionära element. Dessa sammanslutningar består av folk ur alla nationer, alla klasser, alla samhällsställningar. Så blir jag väl bevandrad i politikens mest mörklagda intriger. Det blir så att säga ett annex till min polis, som jag snart skall tala om.

Denna underjord av hemliga sammanslutningar vimlar av tomma bullrande tunnor, som jag inte bryr mig det minsta om. Men det finns trådar man kan rycka i, krafter man kan släppa lösa. Om det blir lite oroligt, så är det min hand som styr; om en sammansvärjning är på gång, är det jag som leder den; jag är bandets hövding.

MONTESQUIEU: Och dessa härskaror av demokrater, dessa republikaner, anarkister, terrorister, de tror ni kommer att släppa er inpå sig och bryta bröd med er? Ni kan tro att de som är emot all mänsklig myndighet skall godta en ledare, vilket är liktydigt med en herre!

MACHIAVELLI: Det hörs, gode Montesquieu, att ni inte vet hur mycket inkompetens, att inte säga fjompighet, som präglar de flesta europeiska demagoger. De är tigrar med fårasjälar, de har enbart luft i skallen; man behöver bara tala deras språk för att släppas in i deras led. Deras idéer är förresten nästan alla otroligt närbesläktade med den absoluta maktens doktriner. De drömmer om en individernas stöpeslev, där de skall bli en symbolisk enhet. De begär en total jämlikhet genom en makt, som i realiteten bara kan handhas av en enda. Ni ser att också här är jag ledaren av deras skola! Och så har de helt enkelt inget annat val! De hemliga sammanslutningarna får fortleva på mina villkor eller inte fortleva alls.

MONTESQUIEU: "Därefter rätter och packer eder" är en final som aldrig låter vänta länge på sig hos er. Då är ni nog påtagligt väl skyddad mot sammansvärjningar.

MACHIAVELLI: Ja, ty jag kan gott tillfoga att lagen inte kommer att tillåta sammankomster, hemliga rådslag omfattande mer än ett visst antal deltagande.

MONTESQUIEU: Hur då?

MACHIAVELLI: Ska ni prompt ha detaljer? Det är till exempel förbjudet med en sammankomst på mer än femton eller tjugu personer.

MONTESQUIEU: Vad för slag? Kan inte goda vänner äta middag ihop utöver det antalet?

MACHIAVELLI: Så ni ängslas för det galliska bordets fröjder. Jo då, det kan de visst, för min regim skall inte bli så vildsint som ni tror, men på ett villkor: att man inte talar politik.

MONTESQUIEU: Får man tala litteratur?

MACHIAVELLI: Ja, men på villkor att man inte samlas i politiskt syfte under litteraturens täckmantel, ty utan att tala politik kan man mycket väl ge en bankett en prägel av demonstration, som allmänheten skulle förstå. Det får inte förekomma.

MONTESQUIEU: Ack vad medborgarna får det svårt att leva under ett sådant system utan att väcka överhetens misstro!

MACHIAVELLI: Ni tar fel, det blir bara orosstiftarna som lider av

de restriktionerna. Ingen annan kommer att märka av dem.

Självklart talar jag här inte om upprorshandlingar mot min regim, om attentat i syfte att störta den, om våldshandlingar vare sig mot furstens person, mot hans styrelse eller mot hans institutioner. Det är brott rätt och slätt, som beivras enligt all lag. I mitt rike skall de förutses och straffas enligt klassificering och definitioner som inte lämnar kryphål för minsta direkta eller indirekta kränkning av sakernas etablerade ordning.

MONTESQUIEU: Tillåt mig att lita på er i det avseendet och inte förhöra mig om era medel. Det räcker dock inte med en drakonisk lagstiftning; det gäller också att hitta en domarkår som vill tillämpa den; det är inte så alldeles lätt.

MACHIAVELLI: Det är just vad det är.

MONTESQUIEU: Skall ni då riva ner rättsväsendets organisation?

MACHIAVELLI: Jag river inte ner någonting; jag modifierar och förnyar.

MONTESQUIEU: Skall ni då etablera krigsrätt, alltså instifta extraordinära domstolar?

MACHIAVELLI: Nej.

MONTESQUIEU: Vad skall ni då göra?

MACHIAVELLI: Först och främst bör ni gärna veta att jag inte kommer att behöva utfärda så många stränga lagar att sedan få igenom tillämpning av. Många av dem finns redan och är ännu i kraft, ty alla regimer, fria eller totalitära, republiker eller monarkier, brottas med samma problem; i krissituationer måste de tillgripa hårda lagar, varav somliga kvarstår och andra mister tänderna sedan det tvång har lättats, som de framgick ur. Båda slagen bör brukas; vad rör de senare får man erinra om att de inte uttryckligen har avskaffats, att de var helt välbetänkta, att de nödvändigtvis måste tillämpas nu när det ofog, som de hindrade, åter har kommit i svang. Så tycks regeringen bara vidta en god administrativ åtgärd, vilket också ofta stämmer.

Ni ser att det bara gäller att sätta en smula stål i domstolarnas praxis, vilket är lätt i centraliserade länder, där domarståndet har

direktkontakt med administrationen via det departement, under vilket det hör.

Vad angår nya lagar som utfärdas under min regering, till största delen i form av enkla förordningar, så blir kanske inte tillämpningen lika lätt genomförd därför att i länder där domarkåren är oavsättlig motsätter den sig i sitt välförstådda intresse alltför direkta maktingripanden i tolkningen av lagen.

Men jag tror mig ha funnit en högst sinnrik, högst enkel, till synes rent reglementarisk åtgärd, som utan att förgripa sig på domarkårens oavsättlighet kan mjuka upp de alltför egensinniga följderna därav. Jag utfärdar en förordning om pensionering av domarna vid en viss ålder. Jag tvivlar inte på att jag också här får opinionen med mig, ty det är plågsamt att, som så ofta händer, se en domare, som var dag skall skipa rätt i svåra och viktiga mål, bli oförmögen till det av ålderdomsskröplighet.

MONTESQUIEU: Ursäkta, här vill jag komma med ett par invändningar. Vad ni anför är helt oförenligt med erfarenheten. Hos män som lever under ständig övning av sina andliga gåvor försvagas intelligensen inte så; det är, om jag så får säga, tankens privilegium hos dem som har den till sitt element. Om enstaka domares förmögenheter blir vacklande med åldern, så bevaras de hos de allra flesta, deras insiktsfullhet bara växer; de behöver inte ersättas, ty döden gör de naturliga tomrum i deras led som den bör göra. Men om det också fanns så många i förfall bland dem som ni påstår, så vore det tusen gånger bättre att i ett gott rättsväsens intresse tåla detta onda än att godta ert botemedel.

MACHIAVELLI: Jag har skäl som väger tyngre än era.

MONTESQUIEU: Statsskäl?

MACHIAVELLI: Kanske det. Var bara viss på en sak: att efter denna omorganisering kommer domarna inte att vränga lagen mera än förut i rent privaträttsliga mål.

MONTESQUIEU: Hur kan jag veta det när ni säger tydligt ifrån att de kommer att vränga i politiska mål?

MACHIAVELLI: De kommer inte att vränga; de kommer att göra

sin plikt som sig bör, ty när det rör politik måste domarna i ordningens intresse alltid stå på maktens sida. Det vore det värsta som kunde hända om en härskare kunde drabbas av mot regimen subversiva domstolsutslag, som hela landet genast skulle ta fasta på. Vad skulle det tjäna till att tysta pressen om den kom tillbaka i domstolsutslagen?

MONTESQUIEU: Ert medel är då mycket mäktigt i sin blygsamma förklädnad, när ni tillskriver det en sådan räckvidd?

MACHIAVELLI: Ja, ty det skingrar lagkarlsskrånas alltid farliga motståndsanda, en kåranda med minnen, kanske kult av de regimer som varit. Det tillför dem en massa nya element, vilkas inflytande helt gynnar den anda som besjälar min regim. Tjugu tretti domarsäten, som blir vakanta årligen genom avgång till pension, för med sig omplacering i hela justitiepersonalen, vilken då kan förnyas varje halvår nästan hela vägen nerifrån och upp. Ni vet ju att en enda vakans kan dra med sig femti utnämningar genom den successiva effekten på alla de grader där det blir omflyttningar. Då kan ni förstå hur det kan bli när det är tretti eller fyrti ämbeten som blir vakanta i ett slag. Inte nog med att sammanhållningen, med vad den kan ha av politik, går upp i rök; kåren knyts också närmare till regimen, som förfogar över flera domarsäten. Det kommer unga män som vill slå sig fram, som inte längre hejdas i sin karriär genom äldre kolleger som sitter kvar. De vet att härskaren vill ha ordning, att landet vill detsamma, och det gäller bara att tjäna båda genom att skipa god rättvisa när det är i ordningens intresse.

MONTESQUIEU: Men utan en förblindelse över alla gränser kommer ni att tillvitas att ni uppmuntrar en konkurrensanda inom domarkåren, som är ödesdiger för rättsstiftande skrån. Jag skall inte visa på följderna, ty jag tror inte det skulle hejda er.

MACHIAVELLI: Jag gör inte anspråk på att undgå kritik; den rör mig föga, bara jag slipper höra den. Min riktlinje i allt skulle vara att mina beslut är oåterkalleliga, trots allt knorr. En furste som handlar så är alltid säker på att få sin vilja respekterad.

Fjortonde dialogen:

Redan förhandenvarande institutioner

MACHIAVELLI: Jag har redan sagt flera gånger och jag upprepar åter att jag inte behöver nyskapa allt, omorganisera allt, att jag finner en stor del av mina maktutövningsinstrument i redan förhandenvarande institutioner. Vet ni vad som menas med lagprövningsrätt?

MONTESQUIEU: Ja, beklagligtvis för er, ty därmed betar jag er ofrivilligt en överraskning, som ni kanske inte skulle haft något emot att bereda mig med den skickliga iscensättning som är er egen.

MACHIAVELLI: Vad anser ni om den?

MONTESQUIEU: Vad som gäller åtminstone för Frankrike, som ni tycks syfta på: att den är en under vissa omständigheter given lag, som bör ändras, om inte totalt försvinna, under en regim med konstitutionellt säkrad frihet.

MACHIAVELLI: Nu tycker jag ni är väl moderat. Enligt era idéer är den helt enkelt en skriande tyrannisk restriktion. När enskilda lider avbräck av regimens ombud i dessas ämbetsutövning och stämmer dem inför domstol, skall alltså domarna säga: "Vi kan inte skaffa er rätt, den juridiska vägen är stängd, gå och be administrationen om lov att lagsöka dess tjänstemän!" Det är ju en sannskyldig förnekelse av rättvisan. Hur många gånger händer det att överheten medger dylika åtal?

MONTESQUIEU: Vad klagar ni för? Jag tycker det bara spelar er i händerna.

MACHIAVELLI: Jag sa det bara för att visa att i länder, där rättsligt

förfarande stöter på sådana hinder, har ingen regim mycket att frukta av domstolarna. Det är alltid som övergångsåtgärder sådana undantagsregler införs, men när övergångstiden väl är förbi står undantagslagarna kvar, och det med rätta, ty så länge ordning råder stör de inte, och när den oroas, kan de inte undvaras.

Det finns en annan modern institution som inte mindre effektivt tjänar den centrala makten; det höga ämbete vid sidan av domstolarna, som ni kallar allmänne åklagaren och som förr med mycket mera rätt kallades kungens åklagare, eftersom denna post i stort sett kan av- och tillsättas efter furstens gottfinnande. Jag behöver inte säga vilket inflytande denne ämbetsman har över de domstolar han har vid sin sida; det är ansenligt. Håll allt detta i minne. Nu skall jag tala om högsta domstolen, om vilken jag har förbehållit mig att säga en del och som spelar en så betydelsefull roll i handhavandet av rätten.

Högsta domstolen är mer än ett rättsorgan; den är så att säga en fjärde statsmakt eftersom det är den som i sista hand skall fastslå lagens mening. Här upprepar jag också vad jag tror mig ha sagt på tal om senaten och lagstiftande församlingen; en sådan rättsinstans, som vore totalt oberoende av regimen, kunde i kraft av sin befogenhet till enarådande och nästan godtycklig tolkning störta den när den ville. Den behövde bara systematiskt inskränka eller utvidga i frihetlig anda vad lagen stadgar om utövande av politiska rättigheter.

MONTESQUIEU: Och det är tydligen tvärtemot vad ni kommer att begära av den?

MACHIAVELLI: Jag kommer inte att begära något, den kommer att göra vad göras skall av sig själv. Just här samverkar de faktorer jag har nämnt som starkast. Ju närmare makten domaren står, desto mera tillhör han den. Maktens samhällsbevarande anda kommer att frodas där bättre än någon annanstans, och vad rör politiska affärer på hög nivå, kommer denna stora församling att tolka lagen så gynnsamt för mig att jag slipper en massa restriktiva åtgärder, som annars skulle bli oundvikliga.

MONTESQUIEU: När man hör er, kan man verkligen tycka att lagarna lånar sig till de mest nyckfulla tolkningar. Är inte deras ordalydelse klar och exakt? Kan de fås till att utvidgas och inskränkas så som ni antyder?

MACHIAVELLI: Det är inte författaren till *Lagarnas anda*, den erfarne domaren som måste ha avkunnat så många förträffliga utslag, det är inte honom jag kan göra anspråk att lära vad som menas med jurisprudens. Det finns ingen text, den må vara aldrig så klar, som inte kan få de mest motsatta tydningar, till och med i civilrätt; men vi rör oss här, väl att märka, på det politiska planet. Emellertid har lagstiftare i alla tider haft för vana att i vissa stadganden tillgripa en nog så elastisk avfattning för att den efter omständigheterna skall kunna styra vissa fall eller släppa in vissa undantag, som det skulle ha varit oklokt att klargöra mera exakt.

Jag vet mycket väl att jag bör ge exempel, ty dem förutan skulle ni finna mitt påstående alltför obestämt. Det svåra är bara att hitta ett av så allmän räckvidd att jag slipper gå alltför mycket i detalj. Det här har den fördelen att vi nyss berörde ämnet:

På tal om lagprövningsrätten sade ni att den var en undantagslag, som borde ändras i ett fritt land.

Gott, jag förutsätter att den lagen finns i den stat jag styr, jag förutsätter att den har ändrats; jag ponerar att det före mig har utfärdats en lag som tillät åtal mot regimens ombud utan regeringens medgivande, när det rörde val.

Frågan kommer upp under min regering, då mycket har ändrats i statsrätten, som ni vet. Någon vill dra en ämbetsman inför domstol i samband med ett valförfarande; då stiger allmänne åklagaren upp och säger: "Det gynnsamma lagrum som åberopas är inte längre förhanden; det är inte längre förenligt med nuvarande styrelseform. Den gamla lagen, som i dylika fall gav dispens från regeringens tillstånd, har uttryckligen avskaffats." Underrätterna säger ja eller nej; i sista hand kommer målet upp i högsta domstolen, och denna yttersta instans fastslår

gällande rätt i bemälda fall; den gamla lagen är uttryckligen avskaffad; för att åtala statstjänstemän erfordras regeringens tillstånd, också i vad rör val.

Här ett annat, mera speciellt exempel, hämtat från tryckfrihetsförordningen. Jag har hört att det finns en lag i Frankrike, som vid vite förpliktar alla, som yrkesmässigt sprider och kolporterar ut skrifter, att skaffa sig tillstånd av den ämbetsman, som i respektive provins övervakar förvaltningen. Lagens syfte var att reglera spridningen och underkasta den en snäv övervakning; det är andemeningen; men ordalydelsen är väl ungefär: "Alla spridare och kolporterare skall ha vederbörligt tillstånd osv."

Nå, om frågan föreläggs högsta domstolen, kan den säga: "Lagen avser inte endast yrkesmässig spridning. Den avser all spridning överhuvud. Följaktligen är det spridning och kolportering till och med om författaren av en skrift eller ett längre verk överlämnar ett eller flera exemplar, om så dedikationsexemplar, till annan person utan att inhämta tillstånd; alltså faller han under strafflagen."

Ni ser strax vad som följer av en dylik tolkning: i stället för en simpel ordningsstadga har ni en lag som inskränker rätten att offentliggöra sin tanke via pressen.

MONTESQUIEU: Det fattades bara att ni också blev jurist!

MACHIAVELLI: Det är absolut nödvändigt. Hur störtas regeringar annars? Genom legala hårklyverier, genom författningsrättsliga spetsfundigheter; mot makten brukar man så alla medel, alla vapen, alla mått och steg som inte direkt är förbjudna i lag. Och dessa juridiska knep, som partierna så hätskt tillgriper mot makten — ni kan väl inte mena att makten inte skulle tillgripa dem mot partierna? Fast striden skulle vara ojämn, motstånd skulle inte ens vara möjligt; de fick sträcka vapen.

MONTESQUIEU: Ni har så många blindskär att väja för att det är ett mirakel om ni kan förutse alla. Domstolarna är inte bundna att fälla vissa utslag. Med ett rättsväsen som det under er spira

måste ni få många processer på halsen. Målsägarna kommer outtröttligt att klappa på domstolarnas dörr för att begära andra lagtolkningar.

MACHIAVELLI: Det kan så vara i början; men när ett visst antal domar definitivt har fastslagit juridisk praxis, kommer ingen längre att tillåta sig vad den förbjuder, och då kommer processerna att tryta. Allmänheten kommer rentav att bli så väl till freds att den förlitar sig på officiella utlåtanden från administrationen vad rör lagarnas mening.

MONTESQUIEU: Hur då, om jag får fråga?

MACHIAVELLI: Under vissa omständigheter, när det kan befaras någon svårighet på någon punkt i lagen, får administrationen i ett utlåtande förklara att det och det målet faller under den lagen, att lagen omfattar den eller den saken.

MONTESQUIEU: Men det är bara utlåtanden, som på intet sätt binder domstolarna.

MACHIAVELLI: Ja visst, men de får ändå en mycket stor trovärdighet, ett mycket stort inflytande på rättsbeslut när de utgår från en så mäktig administration som den jag har organiserat. Framför allt får de kolossal makt över enskildas beslut, och i en massa fall, att inte säga alltid, förebygger de otrevliga processer; folk avstår.

MONTESQUIEU: Ju längre vi kommer, desto mera av fadersmyndighet får er regering. Detta är ett nära nog patriarkaliskt rättsförfarande. Det tycks mig faktiskt omöjligt att ingen skall hålla er räkning för en omsorg som utövas i så många sinnrika former.

MACHIAVELLI: Men ni måste dock erkänna att jag långtifrån tilllämpar de barbariska tillvägagångssätt som ni visst ville tillskriva mig i början av vårt samtal. Ni ser att våldet inte spelar någon roll i allt detta. Jag stöder mig på det som alla stöder sig på numera, på rätten.

MONTESQUIEU: Den starkares rätt.

MACHIAVELLI: Den rätt som gör sig åtlydd är alltid den starkares rätt. Jag vet inga undantag från den regeln.

Femtonde dialogen:

De allmänna valen

MONTESQUIEU: Fast vi har strövat över ett mycket vidsträckt fält och ni har organiserat nästan allt vid det här laget, bör jag inte dölja att ni alltjämt har mycket kvar att göra tills jag blir fullkomligt lugn för er makts varaktighet. Vad som mest förvånar mig är att ni har baserat den på allmänna val, det vill säga på det till sin natur mest obeständiga som jag vet. Ursäkta, förstår vi varandra rätt — ni sade att ni var kung?

MACHIAVELLI: Just det ja.

MONTESQUIEU: Över val- eller arvrike?

MACHIAVELLI: Jag är kung som man är kung i alla monarkier: en arvkung, som efterträds av förstfödde sonen; kvinnor är för alltid uteslutna.

MONTESQUIEU: Ni är inte chevaleresk.

MACHIAVELLI: Ursäkta, jag låter mig ledas av traditionen från den frankiska och saliska monarkin.

MONTESQUIEU: Ni kommer säkert att förklara hur ni tror er kunna komma fram till arvrike genom allmänna val som i Förenta Staterna?

MACHIAVELLI: Ja.

MONTESQUIEU: Så ni tror att ni kan binda kommande släktleds vilja med den principen?

MACHIAVELLI: Ja.

MONTESQUIEU: Vad jag just nu ville veta är hur ni skall klara hyskan med val när det gäller utnämning av ämbetsmän.

MACHIAVELLI: Vilka ämbetsmän? Ni vet ju att i monarkier är det

Kunglig Majestät som utnämner på alla poster.

MONTESQUIEU: Det beror på vilka poster. De kommunala blir i allmänhet tillsatta av invånarna också i monarkier.

MACHIAVELLI: Det skall ändras genom lag: de skall framgent utnämnas av Kungl. Maj.

MONTESQUIEU: Än de folkvalda? Blir det ni som utnämner dem med?

MACHIAVELLI: Ni vet mycket väl att det inte låter sig göras.

MONTESQUIEU: Då beklagar jag er, ty om ni lämnar valet åt sig själv, om ni inte hittar på någon ny åtgärd, så kommer partierna ofelbart att fylla folkrepresentanternas församling med ledamöter som är fiender till er regim.

MACHIAVELLI: Jag tänker inte heller lämna valet åt sig själv.

MONTESQUIEU: Det väntade jag mig. Men vilken åtgärd skall ni tillgripa?

MACHIAVELLI: Först och främst gäller det att inte ge dem, som vill företräda landet, fria händer gentemot regimen. Jag skall förelägga valkandidaterna en högtidlig ed. Inte till folket som era 1789 års revolutionärer förstod det; jag begär en trohetsed mot fursten själv och hans författning.

MONTESQUIEU: Men när ni nu inte fruktar att bryta era eder i politiken, hur kan ni då hoppas att de skall visa sig mera samvetsömma än ni?

MACHIAVELLI: Jag räknar just inte på någons politiska samvete; jag räknar på opinionens makt: ingen lär våga dra över sig dess förakt genom att öppet svika svuren tro och loven. Detta så mycket mindre som min ed skall föreläggas före valet och inte efteråt, så att det inte finns någon ursäkt för att ställa upp till val utan att på förhand vara besluten att gå i min tjänst. Därnäst måste regimen ha medel att motstå oppositionens inflytande, att hindra fanflykt dit. I samband med valen brukar partierna utnämna kandidater och ställa upp dem mot regimens. Jag skall göra som de, jag skall ha kandidater och ställa dem emot partierna.

MONTESQUIEU: Om ni inte vore enväldig, skulle det vara en vedervärdig metod, ty när ni öppet bjuder strid, provocerar ni hugg och mothugg.

MACHIAVELLI: Min mening är att min regims handgångna män, från den förste till den siste, skall göra sitt för att mina kandidater skall segra.

MONTESQUIEU: Självklart, det måste följa.

MACHIAVELLI: På detta område är allt av största vikt. "De lagar som förordnar val är fundamentala; sättet för val är fundamentalt; lagen om hur valsedlarna skall utdelas är fundamental." Är det inte ni som har sagt så?

MONTESQUIEU: Jag känner inte alltid igen mitt språk i er mun; jag har för mig att de ord ni anför gällde den demokratiska styrelseformen.

MACHIAVELLI: Ja visst, och ni har redan kunnat se att huvudlinjen i min politik är att stödja mig på folket, att fast jag bär en krona, så är mitt verkliga och deklarerade mål att företräda det. Som innehavare av alla de maktbefogenheter, med vilka det har beklätt mig, är jag ensam dess sanne och egentlige fullmäktige. Vad jag vill vill det, vad jag gör gör det. Därav följer oundgängligen att oppositionsgrupperna efter valen inte kan sätta sitt inflytande i stället för det som jag personifierar med vapen i hand. Jag har också hittat på ytterligare medel att förlama deras verksamhet. Ni måste till exempel veta att lagen, som förbjuder sammankomster, naturligtvis också gäller sådana som kunde göras med sikte på val. På så vis kan partierna varken rådslå eller komma till samförstånd.

MONTESQUIEU: Varför skjuter ni hela tiden fram partierna? Är det inte väljarna själva som ni lägger hinder i vägen för, medan ni låtsas lägga dem för de politiska organisationerna? Partierna är i sista hand bara ansamlingar av väljare; om väljarna inte kan skaffa sig klarhet genom sammankomster, genom samtal, hur kan de då rösta och veta på vad?

MACHIAVELLI: Ni vet tydligen inte hur otroligt skickligt, hur

slugt det politiska känslosvallet sätter sig över förbud och restriktioner. Var inte orolig för väljarna! De som leds av goda avsikter vet alltid vem de skall rösta på. Förresten skall jag fara tole rant fram: inte nog med att jag inte skall förbjuda möten för mina egna; jag skall rentav blunda för några folkkära kandidaters beteende, när de för högljutt bråk i frihetens namn; fast jag kan gott säga ifrån att de som skriker starkast är de mina.

MONTESQUIEU: Och hur skall valet gå av stapeln?

MACHIAVELLI: Vad nu först gäller landsbygden, så vill jag inte att valen skall förläggas till tätorter där väljarna kunde nås av oppositionella stämningar i köpingar och städer och därigenom få klartecken från huvudstaden; jag vill ha röstning sockenvis. Denna till synes så enkla åtgärd kommer att ge ansenliga resultat.

MONTESQUIEU: Det är lätt att förstå: ni tvingar landsbygdsväljarna att dela upp sig mellan betydelselösa bypampar eller i brist på kända namn falla tillbaka på er maktapparats kandidater. Det skulle förvåna mig mycket om det skulle kläckas många förmågor eller begåvningar under det systemet.

MACHIAVELLI: Den allmänna ordningen främjas bättre av män som är överheten tillgivna än av begåvade män. Den stora kompetensen sitter på tronen och i dess närmaste omgivning; annorstädes är den onyttig; den är rentav nästan skadlig, ty den kan bara utövas emot makten.

MONTESQUIEU: Era aforismer stinger som värjor; jag har inget genmäle att komma med. Får jag då be er att fortsätta med er valordning.

MACHIAVELLI: Av skäl som jag just utvecklat vill jag inte heller ha sluten omröstning, vilken förrycker valresultatet och tillåter personer och principer att samgå. Sedan skulle jag dela valkretsarna i ett visst antal administrativa rotar utan plats för val av mer än en enda deputerad så att varje väljare bara kunde ha ett namn på sin valsedel.

Vidare måste oppositionen kunna neutraliseras i de rotar där

den gör sig alltför livligt märkbar. Jag ponerar sålunda att en rote i föregående val har haft en påfallande majoritet av fientliga röster eller att den kan förutses ge utslag mot regimens kandidater. Det kan så lätt så rättas till: om roten har en liten befolkning, slår man ihop den med en angränsande eller längre bort belägen men mycket mera vidsträckt rote, vari dess röster drunknar och dess politiska inställning upplöses i intet. Om den fientliga roten tvärtom har en betydande befolkning, spränger man den i flera delar som knyts till grannrotar, i vilka den blir till noll.

Ni förstår ju att jag hoppar över en massa oväsentliga detaljer. Till exempel att jag vid behov delar upp valkretsarna i distrikt för att när så krävs ge rum för hårdare tag av administrationen, och som ordförande för valkretsar och valkretsdistrikt sätter jag municipala tjänstemän, vilkas utnämning beror på regimen.

MONTESQUIEU: Jag noterar med en viss häpnad att ni inte brukar den åtgärd som ni föreslog Leo X på er tid: att ersätta valsedlarna med granskning i efterhand.

MACHIAVELLI: Det skulle kanske bli svårt numera, och jag tror att den metoden bara bör brukas med största försiktighet. En förslagen regim har för övrigt så många andra utvägar. Utan att direkt köpa röster, det vill säga med pengar över bordet, kan den så lätt få lokala befolkningar att rösta som den vill genom administrativa koncessioner: den lovar en hamn här, en marknad där, en väg, en kanal lite längre bort; och omvänt gör den ingenting för städer och orter som röstar illasinnat.

MONTESQUIEU: Jag har ingenting att erinra mot skarpsinnet bakom dessa åtgärder; men fruktar ni inte att det skall sägas att ni ömsevis besticker och undertrycker de allmänna valen? Fruktar ni inte att kompromettera er maktposition i de strider som den alltid skall befinnas vara så direkt inbegripen i? Minsta framgång på bekostnad av era kandidater blir en strålande seger, som blir ett bakslag för er regim. Vad som ideligen måste inge mig oro för er är att ni visst alltid måste lyckas i allt ni gör, vid risk av en katastrof.

MACHIAVELLI: Ni talar som skräckslagen; ni kan vara lugn. När jag har kommit så långt, har jag lyckats i så mycket att jag inte kan falla genom försvinnande småkrafs. Ordspråkets lilla tuva gäller inte verkliga politiker. Jag har kommit så långt på min bana att jag utan fara kan trotsa stormar; vad betyder då de futtiga administrativa ofog ni talar om? Tror ni jag gör anspråk på att vara fullkomlig? Vet jag då inte att det lär begås mer än ett misstag runt omkring mig? Nej, jag kan så visst inte hindra att det här och där blir lite rofferi, lite skandaler. Hindrar det att det stora hela är i gång och fungerar väl? Det viktiga är inte att aldrig begå ett fel utan att ta ansvaret för dem med kraftfull hållning, som gör intryck på bakdantare. Om så oppositionen skulle lyckas få in några frasmakare i mitt parlament, vad gör det mig? Jag hör inte till dem som gör upp räkningen utan tidens krav.

En av mina genomgående principer är att bekämpa lika med lika. Liksom jag brukar press mot press skulle jag bruka talarstol mot talarstol; jag skulle ha så många väl drillade pratare som behövdes, i stånd att tala i timtal utan avbrott. Huvudsaken är att ha en kompakt majoritet och en talman som man är säker på. Det är en särskild konst att leda debatter och ta ordet från den och den. Skulle jag för övrigt behöva den parlamentariska strategins konstgrepp? Nitton tjugondedelar av kammaren skulle vara mina män, som röstade på order, alltunder det jag drog i trådarna för en lönnligt värvad skenopposition. Sen kunde vem som ville komma med vackra tal; de skulle gå in och ut i mina folkvaldas öron som vinden genom ett nyckelhål. Önskar ni att jag nu talar om min senat?

MONTESQUIEU: Nej, jag vet att det var en gång en kejsare som satte sin häst i sin.

Sextonde dialogen:

Påtryckningsgrupper

MONTESQUIEU: En av de springande punkterna i er politik är att förinta partier och förstöra kollektiva krafter. Det programmet har ni inte svikit; trots det ser jag ännu några omkring er, som ni inte har rört. Ni har sålunda ännu inte burit hand på vare sig prästerskapet, universiteten, advokatståndet, medborgargardena eller arbetsmarknadens organisationer; jag tycker dock att där finns mer än en riskabel faktor.

MACHIAVELLI: Jag kan inte säga allt med en gång. Låt oss strax tala om medborgargardena, ty dem bör jag inte behöva syssla vidare med; deras upplösning var nödvändigtvis en av mina första handlingar vid makten. Ett organiserat medborgargarde är oförenligt med tillvaron av en reguljär armé, ty beväpnade medborgare kan förbytas i upprorsmakare när timmen slår. Saken har dock sina svårigheter. Nationalgardet är en onyttig inrättning, men det har ett folkkärt namn. I militariserade länder kittlar det barnasinnet hos vissa borgerliga skikt, som förenar smak för krigiska upptåg med krämares livsföring till ett skäligen löjligt tanketrassel. Det är en oförarglig fördom; det skulle vara desto omdömeslösare att såra den som fursten aldrig bör ge sig sken av att skilja sina intressen från dem i respektive stad, som tror sig ha trygghet för medborgerliga rättigheter i beväpningen av sina invånare.

MONTESQUIEU: Men ni upplöser ju i alla fall medborgargardena.

MACHIAVELLI: Upplöser för att reorganisera på annan basis. Det

gäller bara att ställa dem under omedelbart befäl av den civila ordningsmakten och beröva dem rätten att rekrytera sina ledare genom val; det är det jag gör. För övrigt skall jag bara upprätta dem på de orter där det passar mig, och jag förbehåller mig rätten att upplösa dem igen och etablera om dem på ännu någon ny bas ifall omständigheterna så kräver. På den punkten har jag ingenting mer att säga.

Vad gäller universiteten, är jag i det närmaste nöjd med sakernas nuvarande ordning. Ni är ju inte okunnig om att denna stora undervisningsapparat inte längre är organiserad som förr i världen. Nästan överallt, har det försäkrats mig, har de förlorat sin självstyrelse och är bara statliga serviceinrättningar. Nå, som jag har sagt mer än en gång, där staten är, är fursten; den moraliska ledningen av allmänna organ ligger i hans händer; det är hans ombud som indoktrinerar ungdomen med hans anda. Rektorerna lika väl som lärarkårens medlemmar av alla grader utnämns av regimen, de är knutna till den, de beror av den, det räcker; om det här och där finns kvar några spår av oberoende organisation i någon fri skola eller akademi, så kan den lätt inordnas under den ledande central- och enhetsstyrelsen. Det rör sig om en förordning eller rentav ett enkelt påbud från utbildningsdepartementet. Jag tar ett sjumilaskutt över detaljerna, som jag inte behöver syna närmare. Dock kan jag inte lämna ämnet utan att nämna att jag anser det av högsta vikt att rensa ut folkrätt och statsrätt ur juridikundervisningen.

MONTESQUIEU: Det har ni faktiskt goda skäl till.

MACHIAVELLI: Mycket enkla skäl: jag vill inte att unga män, som just har slutat skolan, skall syssla med politik i tid och otid, att artonåringar skall ge sig till att sätta ihop författningar som de sätter ihop tragedier. Sådan undervisning kan bara ge ungdomen oriktiga idéer och inviga den i förtid i ting som går över dess förstånd. Det är dessa osmälta, missförstådda begrepp som frambringar amatörpolitiker, utopister, vilkas gåpåaranda i teorin längre fram övergår till gåpåaranda i handling.

De generationer, som föds under min spira, måste fostras till vördnad för bestående institutioner, till kärlek till fursten. Jag skulle också göra ett nog så sinnrikt bruk av min befogenhet att styra undervisningen. Jag tror att skolorna i gemen har ett allvarligt fel, de försummar samtidshistorien. Det är åtminstone lika viktigt att känna sin egen tid som det forna Athens. Jag vill att min egen regeringstid skall ingå i skolundervisningen medan jag lever. Det är så en ny furste vinner insteg i den unga generationens hjärtan.

MONTESQUIEU: Väl förståendes skulle det ju bli en beständig ljusmålning av alla era handlingar?

MACHIAVELLI: Ja inte skulle jag svärta ner mig själv. Min andra åtgärd skulle syfta till att motverka den fria undervisning, som inte direkt kan avskaffas. Universiteten rymmer härskaror av lärare, vilkas fritid utom deras föreläsningar kan användas till spridande av renläriga doktriner. Jag skulle locka dem att starta fria och frivilliga studiekurser i alla betydande städer; jag skulle till den ändan mobilisera regimens bildningsväsen och inflytande.

MONTESQUIEU: Med andra ord, ni suger upp, ni beslagtar för er vinning också de sista strålarna av en oavhängig tanke.

MACHIAVELLI: Jag beslagtar ingenting alls.

MONTESQUIEU: Kommer ni att tillåta andra lärare än era att folkbilda på samma sätt, och detta utan fullmakt, utan auktorisering?

MACHIAVELLI: Vad nu? Menar ni att jag skulle ge fritt fram för politiska klubbar?

MONTESQUIEU: Nej. Så låt oss gå till nästa ämne.

MACHIAVELLI: Bland de många områden, där min regerings bästa fordrar reglementära åtgärder, har ni fäst min uppmärksamhet på advokatkåren; det är att utsträcka min handlingsradie utöver det för ögonblicket erforderliga; här rör jag också vid privatmannens intressen, och ni vet att där har jag till ledstjärna att avhålla mig så mycket som möjligt. I de länder där advokaterna bildar ett förbund betraktar klienterna denna institution som

en garanti oskiljaktig från rätten till försvar inför domstol, vare sig det rör heder, liv eller gods. Här är det högst betänkligt att inskrida, ty hela kåren skulle ofelbart upphäva ett skri, som skulle skaka allmänheten. Jag är dock inte blind för att inom detta stånd frodas konstant fientliga opinioner mot min makt. Ni, Montesquieu, vet bättre än jag att detta yrke frambringar kalla, halsstarriga principryttare, benägna att slå ner på det rent legala elementet i maktens göranden. Advokaten har inte lika mycket av domarens vidsynta sinne för det socialt nödvändiga; han ser lagen på alltför nära håll och i alltför trångt perspektiv för att ha den rätta känslan, under det domaren...

MONTESQUIEU: Hoppa över skönmålningen!

MACHIAVELLI: Ja, jag glömmer inte att jag står framför avkomlingen till de stora domare som så lysande har stött den franske monarkens tron.

MONTESQUIEU: Och som sällan visade sig medgörliga i att godkänna påbud, som kränkte landets lag.

MACHIAVELLI: Och på det viset störtade de till sist landets stat. Jag vill inte att mina domstolar skall bli den sortens *parlements*, där advokaterna gör politik under immunitet av sin ämbetsdräkt. Den störste man, som ert fosterland har haft äran att frambringa under detta århundrade, har sagt: "En advokat, som säger något ont om överheten, borde få tungan avskuren." Sederna är mildare numera; jag skulle inte gå så långt. Allra först skulle jag i ett lämpligt ögonblick inskränka mig till en mycket enkel åtgärd; jag skulle utfärda ett påbud som med all aktning för advokatkårens oberoende icke desto mindre skulle stipulera att advokaterna skulle förordnas till sitt ämbete av fursten. I motiveringen blir det nog inte så svårt att visa de rättssökande att denna tågordning ger dem en mera vederhäftig garanti än när kåren rekryterar sig själv, det vill säga oundvikligen med lite osorterade element.

MONTESQUIEU: Det är endast alltför sant att man kan usurpera rättens språk för de värsta illdåd! Men vidare! Vad ämnar ni göra

vis-à-vis prästerskapet? Där har ni en institution som bara till dels är beroende av staten och som hör under en andlig makt med säte annorstädes än hos er. Jag vet rentut sagt ingenting farligare för er regim än denna makt som talar i namn av Den Högste och har rötter överallt på jorden. Glöm inte att det kristna ordet är ett frihetens ord. Visserligen har statens lagar dragit en djup gränslinje mellan religiös och politisk överhöghet; visserligen talar kyrkans tjänare blott i namn av Evangeliet; men den gudomliga andlighet, som strömmar ur det, är stötestenen för den politiska materialismen. Det är denna milda och ödmjuka bok, enbart den, som har störtat det romerska imperiet, kejsardömet. De folk som är uppriktigt kristna går alltid fria från despotism, ty i kristendomen blir människan så upphöjd att despotismen inte kan nå henne, ty den alstrar moraliska krafter utom räckhåll för mänsklig makt. Tag er till vara för prästen! Han beror enbart av Gud, och hans inflytande finns överallt: i helgedomen, i familjen, i skolan. Mot honom förmår ni ingenting; hans hierarki är inte er, han lyder under en ordensregel som varken lag eller svärd biter på. Om ni regerar över ett katolskt folk och har prästerskapet till fiende, kommer ni förr eller senare att förlora, om så hela folket stode på er sida.

MACHIAVELLI: Jag fattar inte riktigt varför ni behagar göra prästen till en frihetens apostel. Det har jag aldrig sett vare sig i forna eller nya tider; jag har alltid funnit det andliga ståndet vara den absoluta maktens naturliga stöd.

Märk väl: om jag har måst göra medgivanden åt mitt skedes demokratiska idéer för att befästa min makt, om jag har tagit allmän rösträtt som grundval för min regim, så är det bara ett knep i tiden. Jag gör inte desto mindre anspråk på gudomlig rätt, jag är inte desto mindre konung av Guds nåde. Som sådan bör jag ha prästerskapets stöd, ty mina auktoritetsprinciper stämmer med deras. Fast om det visade sig uppstudsigt, om det använde sitt inflytande för att föra ett tyst krig mot min regim...

MONTESQUIEU: Så vad?

MACHIAVELLI: Ni som talar om prästerskapets inflytande, vet ni då inte hur till den grad det har förstått att göra sig allmänt avskytt i vissa katolska länder? I Frankrike till exempel har pressen och pressens män så bragt det i vanrykte bland de breda lagren, så undergrävt dess kall, att om jag vore kung där, vet ni vad jag då kunde göra?

MONTESQUIEU: Vad då?

MACHIAVELLI: Jag kunde provocera fram en kyrklig kris, som skulle slita alla band mellan prästerskapet och påvestolen i Rom, ty där har vi den gordiska knuten. Via min press, mina publicister, mina politiker skulle jag tala så här: "Kristendomen är oberoende av katolicismen; kristendomen tillåter vad katolicismen förbjuder; prästerskapets oavhängighet, dess underdånighet av påven är rent katolska dogmer; ett sådant sakernas tillstånd är ett ständigt hot mot statens säkerhet. Rikets rättrogna bör inte ha en utländsk furste till andligt överhuvud; det är att utsätta den inre ordningen för det fria godtycket av en makt, som när som helst kan bli fientlig; denna från medeláldern ärvda hierarki, detta förmynderskap över folk i deras barndom är inte längre förenligt med den moderna kulturen i dess mannakraft, dess upplysning och dess oavhängighet. Varför gå över ån till Rom efter en själasörjare? Varför skulle den högsta politiska auktoriteten inte också vara den högsta religiösa auktoriteten? Varför skulle fursten inte vara påve?" Så kunde man låta pressen tala, framför allt den liberala. Och vad som är högst troligt, det är att folkets breda massa skulle höra det talet med glädje.

MONTESQUIEU: Om ni kan tro det och om ni vågade försöka något sådant, då skulle ni fort nog och alldeles säkert med skräck och fasa få lära er vilken makt katolicismen har till och med i länder där den tycks försvagad.

MACHIAVELLI: Men du milde Gud! Jag ber på mina knän all världens Herre om tillgift för att ens ha utvecklat denna hädiska doktrin, vars källa är hat mot katolicismen; men Gud, som har inrättat mänsklig överhet, förbjuder den inte att säkra sig mot

det andliga ståndets intrång, helst som det bryter mot Evangeliets bud när det brister i underdånighet mot fursten. Låt vara att dess stämplingar bara kommer att yttra sig i ett ogripbart inflytande; men jag skulle ha ett medel att hejda handen som styr det, och det vid själva påvestolen.

MONTESQUIEU: Hur då?

MACHIAVELLI: Jag behövde bara peka inför Den Heliga Stolen på mitt folks moraliska tillstånd: där det darrar under Kyrkans ok, längtar efter att kasta det av sig, skulle det kunna avsöndra sig i sin tur från den katolska enheten, kasta sig i armarna på de avfälliga grekiska eller protestantiska kyrkorna.

MONTESQUIEU: Hot i stället för handling!

MACHIAVELLI: Vad ni tar fel, Montesquieu, och vad ni misskänner min vördnad för påvestolen! Den enda roll jag vill spela, det enda kall som tillkommer mig, en katolsk suverän, skulle vara just Kyrkans försvarare. Ni vet ju att det har kommit en tid när Kyrkostaten, påvarnas världsliga rike, är starkt hotad både av religionshat och av expansiva länder norr om Italien. Gott, jag skulle säga till Den Helige Fadern: "Jag skall stödja er mot dem alla, jag skall rädda er, det är min plikt, det är mitt kall. Men angrip mig då åtminstone inte, ge mig ert moraliska stöd! Är det för mycket begärt när jag vedervågar min popularitet som försvarare av er Kyrkostat, vilken dessvärre är totalt i vanrykte numera hos vad som kallas Europas demokratier." Den risken skulle inte hejda mig; jag skulle bemöta varje framstöt av Den Heliga Stolens grannar mot dess mark. Men om den nu helt olyckligt bleve angripen, om påven blev bortjagad från sin stat — det har skett förr — då skulle mina bajonetter vara de enda som förde honom tillbaka och höll honom kvar där så länge jag själv satt där jag satt.

MONTESQUIEU: Det skulle verkligen vara en mästerkupp, ty om ni hade en ständig garnison i Rom, skulle ni nära nog förfoga över Den Heliga Stolen, som om den hade sitt residens i någon provins av ert rike.

MACHIAVELLI: Tror ni att påvedömet efter en sådan tjänst skulle vägra att stödja mig, att Den Helige Fadern själv skulle vägra att om så påfordrades komma till min huvudstad och smörja mig till kung? Finns det inga historiska exempel på sådant?

MONTESQUIEU: Ja vad allt hittar man inte i historien! Men om ni inte finner en Borgia på Sankt Peters stol, som ni tycks räkna med, om ni står inför en påve som inte böjer sig för era ränker utan trotsar er vrede, vad gör ni då?

MACHIAVELLI: Då får jag besluta mig för att fälla honom under förevändning att försvara Kyrkostaten.

MONTESQUIEU: Ni har vad som kallas snille!

Sjuttonde dialogen:

Polisväsendet

MONTESQUIEU: Jag sade att ni har snille; det fordras verkligen en viss sorts snille för att tänka ut och genomföra ett så stort program. Nu förstår jag er liknelse om guden Vishnu: ni har hundra armar som den indiska avguden, och ni håller varje finger på en kontakt. Kan ni också se allt liksom ni har ett finger i allt?

MACHIAVELLI: Ja, ty jag skall organisera ett så omfattande polisväsen att hälften av invånarna i mitt rike kommer att ha ögat på den andra hälften. Får jag lov att komma med några detaljer?

MONTESQUIEU: Var så god.

MACHIAVELLI: Att börja med skulle jag inrätta ett polisdepartement, vilket skulle bli mitt viktigaste departement och centrum för de många inrikes och utrikes uppgifter jag skulle tilldela denna sektor av min administration.

MONTESQUIEU: Men om ni gör det, kommer era undersåtar genast att märka att de är fångade i ett fruktansvärt nät.

MACHIAVELLI: Om folk ogillar det, avskaffar jag det och kallar det, tja, för statsdepartementet. För övrigt skall jag organisera motsvarande verksamhet i andra departement; merparten skall i all tysthet införlivas med vad ni numera kallar inrikes- och utrikesdepartementen. Ni förstår ju mycket väl att jag då inte sysslar med diplomati utan blott och bart med rätta medlen att trygga mig mot fientliga grupper såväl inom- som utomlands. Nå, tro mig, i det avseendet kommer jag att finna de flesta monarker vara i nära nog samma situation som jag, det vill säga högst benägna att bispringa mina syften, vilka går ut på att skapa en internationellt samordnad polis i den ömsesidiga säkerhetens intresse. Om jag lyckas nå dithän, vilket jag knappast betvivlar, så blir några av de skepnader som min polis skulle anta utomlands: belevade goddagspiltar vid främmande hov, som håller ett öga på intriger av landsflyktiga furstar och pretendenter; förvisade revolutionärer — jag skulle inte misströsta om att köpa en och annan att förmedla den underjordiska demagogins anslag; politiska tidningar, som jag skulle grunda i de stora huvudstäderna; tryckerier och boklådor, utplacerade på samma villkor och hemligt understödda för att genom pressen följa det andliga livet på helt nära håll.

MONTESQUIEU: I sista hand blir det inte mot fientliga grupper i ert rike som ni stämplar, det är mot själva den mänskliga anden.

MACHIAVELLI: Ni vet att jag just inte låter mig skrämmas av stora ord. Jag vill att varje politiker, som tänker resa utomlands och spinna komplotter, skall kunna bli övervakad, anmäld med jämna mellanrum, tills han återvänder till mitt rike, där han skall spärras in utan krus så att han inte får tillfälle att börja om. För att ha bättre grepp om trådarna i de revolutionära intrigerna har jag en åtgärd i kikaren, som jag tror skulle vara nog så fiffig.

MONTESQUIEU: Du store Gud, vad då?

MACHIAVELLI: Jag skulle vilja ha en prins av mitt hus som sutte på trappstegen till min tron och spelade missnöjd. Hans uppgift skulle vara att ställa sig radikal, häckla min regim och så ge sig i slang med dem, som kunde agera en smula demagoger i mitt rikes översta kretsar, och hålla dem under uppsikt. Den prins, som jag anförtrodde uppdraget som provokatör, skulle vara à jour med inrikes och utrikes intrigspel, så att han kunde föra dem som inte var invigda i komedin bakom ljuset.

MONTESQUIEU: Så ni skulle anförtro en prins av ert hus åligganden som ni själv hänför till polisen?

MACHIAVELLI: Varför inte? Jag vet landsflyktiga exfurstar som har knutits till vissa kabinetts hemliga polis.

MONTESQUIEU: Machiavelli, om jag alltjämt hör på er, så är det för att få sista ordet i detta förfärliga vad.

MACHIAVELLI: Bli inte upprörd, monsieur de Montesquieu! Ni kallar mig en stor man i *Lagarnas anda*.

MONTESQUIEU: Ni låter mig umgälla det dyrt; det är mitt straff att höra på er. Tag alla dessa vedervärdiga detaljer så fort ni kan.

MACHIAVELLI: Inrikes måste jag återupprätta brevcensuren.

MONTESQUIEU: Gör det då.

MACHIAVELLI: Era bästa kungar har gjort bruk av den. Brevhemligheten får inte brukas som täckmantel för sammansvärjningar.

MONTESQUIEU: Jag förstår att det är det ni är rädd för.

MACHIAVELLI: Ni tar fel, ty under min regim kommer det att finnas sammansvärjningar; de kan inte undvaras.

MONTESQUIEU: Vad nu då också?

MACHIAVELLI: Det blir kanske verkliga sammansvärjningar, det svarar jag inte för; men alldeles säkert kommer det att finnas föregivna. När det faller sig så, kan det vara ett förträffligt medel att väcka folkets sympati för fursten om hans popularitet skulle dala. Genom att skrämma upp allmänheten kan man så vid behov få igenom de utomordentliga åtgärder man önskar eller vidmakthålla de förhandenvarande. Falska sammansvärjningar, som givetvis måste brukas med största måtta, har en fördel till: via dem kan man komma på verkliga, eftersom de föranleder undersökningar med spaningar överallt efter de misstänktas spår.

Det dyrbaraste av allt är härskarens liv. Det måste omgärdas med otaliga skyddsåtgärder, det vill säga med otaliga poliser. Men samtidigt måste detta hemliga garde vara så skickligt kamouflerat att fursten inte verkar rädd när han visar sig offentligt. Det har sagts mig att i Europa är dessa försiktighetsmått drivna till en sådan fulländning att en furste som går på gatan kan tyckas en enkel privatman på promenad bland massan utan livvakt, allt under det han är omgiven av två- eller tretusen beskyddare.

Jag syftar för övrigt till att låta min polis infiltrera samhällets alla lager. Det får inte finnas en liga, inte en kommitté, inte en salong, inte ett fridsamt hem där det inte finns ett lyssnande öra som uppfångar vad som sägs på var plats, i var stund. Ack, maktens handhavare häpnar över hur lätt folk blir varandras angivare. Ännu mera häpnadsväckande är den skicklighet i observation och analys som man förvärvar i den politiska polisen. Ni har ingen aning om alla deras knep, deras förklädnader, deras fina näsa, deras lidelse för sina spaningar, deras tålamod, deras ogenomtränglighet. Det finns folk ur alla skikt som utövar det yrket, om jag så får säga, av ett slags kärlek till konsten.

MONTESQUIEU: Ack, drag täckelset över det!

MACHIAVELLI: Ja, ty där på botten av makten finns det hemligheter som ögat skyggar för. Jag skall bespara er ondare sagor än de ni har hört. Med det system jag skall organisera kommer jag att bli så välunderrättad att jag rentav kan tolerera brottsliga verksamheter, eftersom jag har i min makt att hejda dem i vilken stund jag vill.

MONTESQUIEU: Tolerera — varför då?

MACHIAVELLI: Därför att i Europa bör den envåldige monarken inte urskillningslöst bruka våld; därför att på botten av samhället finns det alltid underjordisk verksamhet, mot vilken man ingenting förmår förrän den har tagit sig klara uttryck; därför att man noga får akta sig för att skrämma upp allmänheten med hot mot de maktägande; därför att när oppositionspartierna har bragts till vanmakt, så nöjer de sig med knorr, med oförargliga stickord, och att prompt vilja förmena dem också deras stackars misshumör, det vore bara dumt. Så de får klaga bäst de vill här och där i tidningar och böcker; de får försöka komma med antydningar mot regimen i ett eller annat tal eller försvarstal; de får ge små livstecken ifrån sig under olika förevändningar; allt det där kommer på min ed att vara bra försagt, och om det når allmänheten, lär den knappt bli lockad till annat än skratt. Det kommer att anses vara mycket hyggligt av mig att jag tål det;

jag kommer att anses alltför godsint; det är därför jag tolererar vad jag givetvis finner vara helt riskfritt; jag vill inte ens att min regim skall kunna sägas vara misstänksam.

MONTESQUIEU: Vad ni säger påminner mig om att ni har lämnat ett tomrum, och det ett av stor vikt, i era påbud.

MACHIAVELLI: Vilket då?

MONTESQUIEU: Ni har inte rört vid den enskildes fri- och rättigheter.

MACHIAVELLI: Dem skall jag inte röra.

MONTESQUIEU: Tror ni ja! Om ni har förbehållit er tolerans, så har ni å andra sidan principiellt förbehållit er rätt att hindra allt som kan tyckas er farligt. Om statens intresse eller bara ett i minsta mån trängande behov kräver att en viss person ofördröjligen blir anhållen i ert rike, hur kan det ske om där finns någon habeas-corpuslag, om en privatperson inte kan gripas utan vissa föregående formaliteter, vissa garantier? Under de procedurerna går tiden.

MACHIAVELLI: Ursäkta, om jag respekterar den enskildes frihet, så låter jag inte det hindra några små ändringar till rättsapparatens fromma.

MONTESQUIEU: Det var det jag visste.

MACHIAVELLI: Äh, triumfera inte, det blir så enkelt så. Vem är det egentligen som dömer om den enskildes fri- och rättigheter i era parlamentariska stater?

MONTESQUIEU: Ett råd av domare, vilkas antal och oberoende är de rättssökandes garanti.

MACHIAVELLI: Det är alldeles säkert en dålig ordning, ty hur vill ni att rättvisan skall kunna slå till så snabbt som den befaras behöva mot förbrytare med alla långsamma överläggningar i ett råd?

MONTESQUIEU: Vilka förbrytare?

MACHIAVELLI: Jag talar om dem som begår mord, stöld, brott som faller under allmän lag. Denna instans måste få nödig handlingskraft. Jag ersätter ert råd med en enda domare, som uppdras

att besluta om arrestering av förbrytare.

MONTESQUIEU: Men här är det inte fråga om förbrytare; genom denna åtgärd hotar ni alla medborgares frihet. Gör åtminstone åtskillnad på anklagelsens rättsgrund!

MACHIAVELLI: Det är just vad jag inte vill göra. Är inte den som förgriper sig mot regimen lika skyldig eller mera skyldig än den som begår en ordinär förbrytelse? Psykisk obalans eller nöd är förmildrande omständigheter i många brottsfall, men vad tvingar folk att syssla med politik? Så jag vill inte längre ha någon åtskillnad mellan gemena förbrytelser och politiska. Hur har det kunnat falla de moderna regeringarna in att resa ett slags brottets talarstolar åt sina belackare? I mitt rike skall den fräcke journalisten skäras över en kam med en simpel tjuv i fängelset och stå inför vanlig domstol tillsammans med honom. Motståndsmannen skall sitta framför brottmålsnämnden sida vid sida med förfalskaren och mördaren. Märk väl att detta är en förträfflig lagändring, ty när allmänheten ser motståndsmannen behandlas lika med den vanlige brottslingen, kommer den till slut att omfatta båda med samma förakt.

MONTESQUIEU: Ni river ner själva grunden för rättskänslan, men vad bryr ni er om det? Vad som förvånar mig är att ni har kvar brottmålsnämnden.

MACHIAVELLI: I centraliserade stater som min är det offentliga ämbetsmän som utser nämndens ledamöter. För en simpel politisk förbrytelse kan min justitieminister alltid vid behov sätta ihop en nämnd som är uppfordrad att förklara vederbörande skyldig.

MONTESQUIEU: Era inrikes lagar är otadliga; det är dags att gå över till annat.

TREDJE DELEN

Adertonde dialogen:

Finanserna och deras anda

MONTESQUIEU: Hittills har ni bara sysslat med formerna för er regim och med de lagskärpningar som måste till för att befästa den. Det är mycket nog, men det räcker ännu inte. Ni måste nu lösa det svåraste av alla problem för en furste som eftersträvar totalitär makt i en europeisk stat med representativa sedvänjor.

MACHIAVELLI: Vilket problem då?

MONTESQUIEU: Era finanser.

MACHIAVELLI: Den frågan har inte gått mig helt förbi, ty jag minns mig ha sagt att allt blir i sista hand en fråga om siffror.

MONTESQUIEU: Gott och väl, men här kommer själva sakernas natur att bjuda er motstånd.

MACHIAVELLI: Jag tillstår att ni gör mig orolig, ty jag är från ett barbariskt sekel vad rör nationalekonomi, och på det området förstår jag mycket litet.

MONTESQUIEU: Ni har mitt fulla förtroende. Tillåt i alla fall en fråga. Jag minns mig ha skrivit i *Lagarnas anda* att den absolute monarken var tvingad av sitt styrelsesätt att endast lätt beskatta sina undersåtar. Skulle ni åtminstone visa era undersåtar den hänsynen?

MACHIAVELLI: Det förbinder jag mig inte till, och jag vet sannerligen inget påstående som mera inbjuder till motsägelse. Hur menar ni att den kungliga ståten, ett stort hovs glans och pompa skall kunna undgå att ålägga folket tunga offer? Er sats kan gälla i Turkiet, i Persien för allt jag vet, hos små, icke industrialiserade folk, som förresten inte skulle ha något att betala

med; men i Europas samhällen med så överflödande rik produktion, som inbjuder till så många former av beskattning, här där ett av de makthavandes redskap är lyxen, där underhåll och utgifter för den offentliga sektorn är samlade i statens händer, där alla höga befattningar, alla värdigheter kräver stora lönekostnader, än en gång, hur vill ni att den suveräne härskare, som måste dras med allt detta, skall begränsa sig till måttliga skatter, som ni säger?

MONTESQUIEU: Mycket sant, och jag tar tillbaka mitt påstående, vars verkliga innebörd för övrigt har undgått er. Nå, er regim blir dyr. Den kommer tydligen att kosta mer än en representativ regim.

MACHIAVELLI: Det är möjligt.

MONTESQUIEU: Men det är här det svåra börjar. Jag vet hur representativa regimer sörjer för sina finansiella behov, men jag har ingen aning om vilka möjligheter som står den totalitära makten till buds i moderna samhällen. Om jag frågar det förflutna, ser jag mycket klart att den kan bestå enbart under följande förutsättningar: först och främst måste den absolute monarken vara militär befälhavare; det håller ni säkert med om.

MACHIAVELLI: Ja.

MONTESQUIEU: Vidare måste han vara erövrare, ty det är genom krig han kan vinna de väsentliga tillgångar han behöver till underhåll av sin pompa och sina arméer. Om han begärde dem skattevägen, skulle han krossa sina undersåtar. Ni ser då att det inte är därför att den absolute monarken har mindre utgifter som han skall hushålla med skatteskrivningar, utan därför att han måste söka sin utkomst annorstädes. Men numera ger krig ingen vinning åt de krigförande: de ruinerar segrarna lika väl som de besegrade. Där har ni en inkomstkälla som går er näsa förbi.

Återstår indirekt beskattning. Den enväldige fursten bör naturligtvis här kunna umbära undersåtarnas samtycke. I despotier finns det en legal fiktion som tillåter skattskrivning efter

behag; fursten anses vara rättslig ägare till allt hans undersåtar har. När han tar något ifrån dem, tar han alltså bara tillbaka sitt eget. På det viset möter han inget motstånd.

Och till sist måste fursten kunna förfoga över tillgångarna från dessa indirekta skatter utan prövning och utan kontroll. Det är totalt oundvikligt under absolutismen; medge att det vill mycket till för att komma tillbaka dit. Om de moderna folken är så likgiltiga som ni säger vad gäller förlusten av sina friheter, så är det annorlunda vad rör deras egendom. De är knutna till en ekonomisk regim som utesluter despoti; om ni inte råder över finanserna efter eget gottfinnande, kan ni inte råda i statssaker. Er regim kommer att störta samman på budgeten, så stor den är.

MACHIAVELLI: Jag är lika lugn på den punkten som på alla andra.

MONTESQUIEU: Det blir det vi får se; till saken. Grundregeln i moderna stater är att folkrepresentationen skall rösta fram skatten. Godtar ni omröstning om skatten?

MACHIAVELLI: Varför inte?

MONTESQUIEU: Nå, akta er då! Den principen skänker uttryckligast av allt helgd åt folkets självbestämmanderätt, ty att tillerkänna det rätt att rösta om skatten är att tillerkänna det rätt att vägra den, att begränsa den, att skära ner furstens handlingsmöjligheter till ingenting och sedan vid behov förinta honom.

MACHIAVELLI: Ni är kategorisk. Fortsätt!

MONTESQUIEU: De som röstar om skatten är själva skattebetalare. Här sammanfaller deras intressen nära med folkets på en punkt där detta måste hålla ögonen öppna. Ni kommer att finna dess representanter lika föga tillmötesgående med bevillningar som ni fann dem medgörliga vad gällde fri- och rättigheter.

MACHIAVELLI: Det är här svagheten i ert resonemang kommer i öppen dag. Jag ber er benäget märka två omständigheter som ni har glömt. För det första är folkrepresentanterna statsavlönade;

skattebetalare eller ej är de inte personligt engagerade när de röstar om skatten.

MONTESQUIEU: Jag medger att den åtgärden är praktisk och invändningen befogad.

MACHIAVELLI: Där ser ni hur olämpligt det är att ta saker och ting alltför teoretiskt: bara en skicklig liten manöver kan förändra allt. Ni skulle kanske ha rätt om jag stödde mig på aristokratin eller på borgarklassen, som kunde vägra mig sitt bistånd i vissa fall. Men jag har för det andra min aktionsbas i proletariatet, vars övervägande del ingenting äger. Det betungas nästan inte av statens utgifter; jag skulle rentav laga så att de inte bleve betungade alls. Arbetarklassen bryr sig mycket litet om skatteåtgärder; de når inte dem.

MONTESQUIEU: Om jag har förstått rätt är det mycket tydligt språk: ni låter de besuttna betala i kraft av de icke besuttnas suveräna vilja. Det är den brandskatt som de många fattiga lägger på de rika.

MACHIAVELLI: Är inte det rättvist?

MONTESQUIEU: Det är inte ens sant, ty i nuvarande samhällen finns det varken fattiga eller rika ur ekonomisk synpunkt sett. Arbetaren av i går är morgondagens borgare i kraft av arbetets lag. Om ni rör vid den jord- och industriägande borgarklassen, vet ni vad ni då gör? Ni försvårar i själva verket frigörelsen genom arbete, ni håller flera arbetare kvar i proletariatets fjättrar. Det är ett misstag att tro att proletären kan dra fördel av ingrepp mot produktionen. Om man utarmar de besuttna skattevägen, skapar man bara något artificiellt, och inom någon tid utarmas också de egendomslösa.

MACHIAVELLI: Det var fina teorier. Men om ni så behagar, är jag fast besluten att parera dem med lika fina.

MONTESQUIEU: Det behagar jag inte, ty ni har ännu inte löst det problem jag har förelagt er. Skaffa er först medel att bestrida utgifterna för totalitär makt. Det blir inte så lätt som ni tror ens med en lagstiftande församling, i vilken ni är garanterad majori-

tet, ens med ert folkliga mandat på full handlingsfrihet. Säg mig till exempel hur ni kan foga de moderna staternas finansapparat efter den absoluta maktens krav! Jag upprepar: här är det själva sakernas natur som bjuder er motstånd. Europas folk har en sådan lag och ordning i administrationen av sina finanser, de har så snäva, så misstänksamma, så mångfaldiga garantier att där inte finns plats kvar vare sig för extra uppbörd eller för godtyckligt bruk av allmänna medel.

MACHIAVELLI: Vad är det för ett underbart system?

MONTESQUIEU: Jag kan antyda det i all korthet.

Den moderna tidens finanssystem har sin fulländning i det att det vilar på två grundvalar, *kontroll* och *allmän insyn*. Där har skattebetalarna sin väsentliga garanti. En härskare kan inte komma vid dem utan att indirekt säga till undersåtarna: "Ni har ordning, jag vill ha oordning, jag vill mörklägga förvaltningen av allmänna medel; det behövs därför att jag vill göra en massa utgifter utan ert gillande, dölja en massa brister, ha svängrum att förvanska eller förstora en del inkomster, allt efter omständigheterna."

MACHIAVELLI: Det var en vacker början ni gör.

MONTESQUIEU: I fria, industrialiserade länder förstår alla statsfinanser, av tvång, i eget intresse, via sitt ämbete, så här skulle er regim inte kunna lura någon.

MACHIAVELLI: Vem har sagt att den vill lura någon?

MONTESQUIEU: Den ekonomiska administrationens verksamhet må vara omfattande och komplicerad i detaljerna, men i sista hand hänför den sig till två mycket enkla ting: inkomster och utgifter.

Det är kring dessa båda slag av finansiella handlingar som de många lagarna och förordningarna cirklar, men deras syfte är något mycket enkelt: laga att den skattskyldige betalar enbart sin nödvändiga, i laga ordning fastställda tribut; laga att överheten endast kan använda de allmänna medlen till de av folket gillade utgifterna.

Jag förbigår vad som rör skattefördelningen och sätten för indrivning, de praktiska metoderna att säkra rätta avvägningen mellan skatter och avgifter, ordningen och exaktheten i de allmänna medlens förvaltande; det är bokföringsdetaljer som jag inte behöver gå in på. Jag vill bara visa hur den allmänna insynen går samman med kontrollen i Europas bäst organiserade finanssystem.

Ett av de viktigaste problemen var att dra fram det hela i dagen, ge alla och envar inblick i beståndsdelarna av de inkomster och utgifter, som ligger till grund för det bruk regimen gör av de allmänna tillgångarna. Lösningen har vunnits genom skapande av vad som på modernt språk kallas statsbudgeten, dvs översikten eller kostnadsförslaget för de inkomster och utgifter som förutses inte för någon avlägsen period utan varje år för det nästa. Årsbudgeten är alltså huvudpunkten av och i viss mån upphovet till den finansiella situationen, som blir gynnsammare eller svårare alltefter de resultat som den utvisar. Dess olika delar bereds av ministrarna för de olika departementen för de tjänster som förutses. De utgår från anslagen i föregående budgetar och inför nödiga ändringar, tillägg och avdrag. Det hela underställs finansministern, som är samlande instans för de aktstycken, som befordras till honom, och som lägger fram vad som kallas budgetpropositionen för den lagstiftande församlingen. Den offentliggörs i tryck så omfångsrik den är, den återges i tusen tidningar och avslöjar så för alla landets inrikes- och utrikespolitik, den civila administrationens omfång, justitie- och militärstaterna. Den granskas, debatteras, röstas igenom av landets folkvalda ombud, varpå den vinner gällande kraft på samma sätt som statens andra lagar.

MACHIAVELLI: Tillåt mig beundra den rediga slutledningskonst och den helt moderna exakta terminologi, med vilken den frejdade författaren till *Lagarnas anda* har förstått att, vad rör finanserna, frigöra sig från de något vaga teorierna och de stundom något tvetydiga uttrycken i det stora verk som gjort honom odödlig.

MONTESQUIEU: *Lagarnas anda* är inte en avhandling i ekonomi.

MACHIAVELLI: Er måttfullhet är desto mera berömlig som ni skulle kunnat tala i ämnet med stor kompetens. Får jag be er fortsätta! Jag följer er med största intresse.

Nittonde dialogen:

Budgetsystemet

MONTESQUIEU: Budgetsystemet har, kan man säga, fört med sig alla andra garantier i finanserna, som välordnade politiska samhällen förfogar över i dag.

Den första lag, som oundvikligt följer ur budgetekonomin, är sålunda att de begärda utgiftsposterna skall stå i överensstämmelse med förhandenvarande tillgångar. Den jämvikten skall alltid få sitt uttryck i riktiga och trovärdiga siffror, och för att desto säkrare komma till detta viktiga mål, för att de lagstiftande inte skall bli missledda när de röstar om förslagen, har en mycket välbetänkt åtgärd tillgripits: den allmänna statsbudgeten har delats upp i två åtskilda, utgifts- och inkomstbudgetarna, vilka skall röstas igenom var för sig, i varsitt speciella lagförslag.

På så vis måste de lagstiftande koncentrera sig på debet och kredit i tur och ordning, och deras beslut påverkas inte på förhand av den allmänna balansen mellan inkomster och utgifter.

De går samvetsgrant igenom båda, och den allmänna budgetomröstningen framgår i sista hand ur deras avvägning, deras nära harmoni.

MACHIAVELLI: Allt det där är gott och väl, men är utgifterna händelsevis inneslutna i en oöverstiglig trollcirkel genom lagstiftande församlingens omröstning? Låter det sig göra? Kan en församling utan att förlama den verkställande makten förbjuda fursten att vid nödläge sörja för oförutsedda utgifter?

MONTESQUIEU: Ja, jag ser att ni finner det besvärligt, men det kan jag inte beklaga.

MACHIAVELLI: Är det inte också i konstitutionella stater uttryckligen förbehållet monarken att utanordna extra- eller tilläggsbudgetar mellan den lagstiftande församlingens sammanträden?

MONTESQUIEU: Jo visserligen, men på ett villkor: att dessa förordnanden antas som lagar vid församlingens nästa möte. Dess gillande måste till.

MACHIAVELLI: Om de ratificerar i efterhand sedan utgiften väl är gjord, ser jag ingenting ont i det.

MONTESQUIEU: Det tror jag nog, men dessvärre har man inte stannat vid det. Den mest avancerade finanslagen förbjuder avvikelser från normala anslag annat än genom beslut av lagstiftande församlingen om extra- eller tilläggsbudgetar. Inga utgifter kan längre göras utan ingripande av lagstiftande makten.

MACHIAVELLI: Men då går det inte att regera.

MONTESQUIEU: Det tycks gå. De moderna staterna har betänkt att genomröstningen av budgeten till sist skulle bli en tom formalitet med missbruk av extra- och tilläggsbudgetar; att utgifterna måste ha sin definitiva gräns när tillgångarna har det enligt sakernas ordning; att statsfinanserna inte kan skifta från ena dagen till nästa med de politiska skeendena; och att intervallen mellan församlingens möten inte är längre än att man alltid kan sörja väl för riksstaten genom en omröstning om extrabudget.

Man har gått ännu längre: när medel för det eller det ändamålet en gång har röstats igenom, skall de återgå till statskassan om de inte har förbrukats. Meningen är att regeringen också inom gränserna för beviljade anslag inte får bruka medel till ett område för ett annat, ta här och lägga till där, överföra medel från departement till departement genom utanordningar; ty det skulle vara att kringgå beslutet om deras ändamål och på en listig omväg komma tillbaka till godtycket i finanserna.

Till den ändan har man hittat på vad som kallas "fördelning av anslagen per huvudtitel", vilket vill säga att man röstar om varje huvudtitel för sig. Huvudtiteln A omfattar till exempel

utgiften A för alla departement, huvudtiteln B utgiften B och så vidare. Följden av denna åtgärd blir att icke använda anslag dras in och tas upp som inkomster i följande års budget. Jag behöver inte säga att alla dessa åtgärder får sin sanktion genom departementens ansvar. Kronan på de finansiella garantierna är inrättandet av en räknekammare, ett slags högsta domstol i sitt slag, ålagd att vara permanent rätts- och revisionsinstans för de allmänna medlens räkenskaper, handhavande och bruk, därtill med uppgift att visa var det kan införas förbättringar i finansförvaltningen med hänsyn till såväl utgifter som inkomster. Detta kan vara förklaringar nog. Ni finner inte att den absoluta makten måste råka i viss förlägenhet inför en sådan organisering?

MACHIAVELLI: Jag tillstår att jag ännu inte har hämtat mig från denna stormattack mot finanserna. Ni har slagit ner på min svaga punkt; jag sa att jag förstod fasligt litet på det området. Men tro mig, jag skulle ha ministrar som kunde bemöta allt det där och visa hur farliga de flesta av dessa åtgärder var.

MONTESQUIEU: Skulle ni inte kunna göra det själv?

MACHIAVELLI: Visst. Men det blir mina ministrars sak att göra upp fina teorier; det blir deras huvudsysselsättning; för egen del skall jag tala om finanser mera som politiker än som ekonom. Det finns en sak som ni är alltför benägen att glömma: att av politikens alla faktorer är finanserna den som lättast fogar sig efter grundsatserna i min traktat om Fursten. Era stater med sin metodiskt uppsatta budget och sina mönstergilla offentliga räkenskaper verkar på mig som köpmän med perfekt bokföring, som slutar i komplett bankrutt. Vem har större budgetar än era parlamentariska regimer? Vad är dyrare än Förenta Staternas demokratiska republik, än Englands kungliga republik? Fast den sistnämnda maktens enorma tillgångar går ju till den klokaste och mest djuptänkta politik.

MONTESQUIEU: Ni håller er inte till ämnet. Vart vill ni komma?

MACHIAVELLI: Till att staters ekonomiska förvaltning inte har

någonting gemensamt med de privata hushållens, som ni tycks bilda era begrepp efter.

MONTESQUIEU: Åhå, samma åtskillnad som mellan politik och moral?

MACHIAVELLI: Ja visst, är det inte allmänt erkänt och praktiserat? Var det inte så på er tid, som dock var mycket mindre avancerad i det avseendet, och är det inte ni själv som har sagt att stater tillåter sig finansmanövrar som skulle komma det mest sedeslösa rötägg att blygas?

MONTESQUIEU: Jo, det har jag sagt. Men om ni där finner något stöd för er tes, blir jag verkligen häpen.

MACHIAVELLI: Ni menar utan tvivel att det inte skall komma an på hur det går till utan på hur det bör gå till.

MONTESQUIEU: Just det.

MACHIAVELLI: Jag svarar att man måste vilja det möjliga och att det som görs överallt inte kan vara ogörligt.

MONTESQUIEU: Ja, om man håller sig bara till praktiken, så.

MACHIAVELLI: Och det anas mig att om vi gjorde bokslut, som ni säger, skulle min regim, så absolut den är, kosta mindre än er. Men låt oss inte gräla om det, det skulle sakna allt intresse. Ni tar verkligen kapitalt fel om ni tror att jag oroas av fulländningen i de finanssystem ni just har klarlagt. Jag gläder mig med er över den perfekta ordningen i skatteuppbörden, över avvägningen mellan direkta och indirekta skatter; jag gläder mig över de exakta räkenskaperna, gläder mig av helt och uppriktigt hjärta. Tror ni då att för den absolute monarken handlar det om att sticka händerna i statens kassakistor, att själv hantera allmänna medel? Så mycket ståhej med säkerhetsåtgärder är bra barnsligt. Som om faran låge där! Än en gång, så mycket bättre om medlen strömmar in, förflyttas och cirkulerar med den underbara precision som ni har skildrat. Jag räknar just med att göra min regering dubbelt lysande genom alla dessa bokföringskonstens underverk, alla dessa organisatoriska skönheter på finansernas område.

MONTESQUIEU: Ni har *vis comica*. Vad som förvånar mig mest i era finansteorier är att de står i flagrant motsägelse till vad ni säger i ämnet i Fursten. Där tillhåller ni honom strängt att vara inte bara hushållsam utan rentav snål.

MACHIAVELLI: Om det förvånar er, har ni fel, ty i det avseendet är tiderna inte desamma, och en av mina viktigaste grundregler är att lämpa mig efter tiden. Nu tillbaka till ämnet! Vi kan väl så smått gå förbi er räknekammare — hör den till rättsväsendet?

MONTESQUIEU: Nej.

MACHIAVELLI: Då är den ett rent förvaltningsorgan. Jag tar för givet att den är helt otadlig. Men fasligt långt ni har kommit när den har granskat alla räkenskaper! Hindrar den att anvisningarna röstas igenom, att utgifterna görs? Dess revisionsutlåtanden gör ingen klokare på budgetläget. Den är ett inregistreringsorgan utan behörighet att inskrida, den är en menlös institution; så låt oss inte tala om den; den är jag inte rädd för, jag behåller den sådan den nu kan vara.

MONTESQUIEU: Behåller den, säger ni! Så ni tänker fingra på andra delar av finansernas organisering?

MACHIAVELLI: Det har ni väl aldrig tvivlat på. Är inte en statskupp i finanserna oundgänglig efter en statskupp i politiken? Skall jag inte bruka min envåldsmakt där som annorstädes? Vad har då era finansförordningar för trollkraft, som skulle skydda dem? Jag är som jätten i någon saga, som hade fjättrats i sömnen av dvärgar; när han reste sig upp, slet han sina bojor utan att märka det. Dagen efter mitt makttillträde skall det inte ens vara fråga om röstning om budgeten; den skall jag påbjuda genom ett extraordinärt beslut; jag skall skaffa de nödvändiga medlen diktatoriskt och låta min regering bekräfta.

MONTESQUIEU: Och ni skall fortsätta på samma vis?

MACHIAVELLI: Nej. Från och med nästa år skall jag återgå till legalt förfarande, ty jag ämnar inte direkt riva ner någonting, det har jag redan sagt flera gånger. Det har stadgats och förordnats före mig, jag stadgar i min tur. Ni har sagt att budgeten röstas

fram genom två skilda församlingsbeslut; det betraktar jag som ett olämpligt förfarande. Det går mycket bättre att göra sig reda för finansernas tillstånd när man röstar om inkomst- och utgiftsbudgetarna på samma gång. Min regim har fullt upp att göra; de folkvalda får inte ägna sin dyrbara tid åt onyttiga gräl. Inkomst- och utgiftsbudgetarna skall hädanefter fastslås i ett enda beslut.

MONTESQUIEU: Jaha. Än lagen som förbjuder att anvisa ytterligare tillgångar utom genom föregående omröstning i lagstiftande församlingen?

MACHIAVELLI: Den avskaffar jag; ni förstår mycket väl varför.

MONTESQUIEU: Ja.

MACHIAVELLI: Det är en lag som inte kan efterföljas under någon som helst regim.

MONTESQUIEU: Och de specificerade utgifterna, röstningen huvudtitelvis?

MACHIAVELLI: Det kan omöjligt has kvar. Utgiftsbudgeten skall inte längre röstas huvudtitel för huvudtitel utan departement för departement.

MONTESQUIEU: Det tycker jag är magstarkt, för med röstning efter departement blir det bara en helhetssiffra för vart och ett att granska. Det är att sikta statsutgifterna i en bottenlös tunna och inte i ett såll.

MACHIAVELLI: Inte alls, ty varje anvisning, framlagd i klump, rymmer olika beståndsdelar, huvudtitlar som ni säger; den som vill kan granska dem; men omröstningen sker efter departement, med möjlighet att överföra från en huvudtitel till en annan.

MONTESQUIEU: Och från ett departement till ett annat?

MACHIAVELLI: Nej, så långt går jag inte; jag vill hålla mig inom det oundgängligas gränser.

MONTESQUIEU: Ni är måttan själv. Och ni tror att dessa nymodigheter i finanserna inte skulle vålla oro i landet?

MACHIAVELLI: Varför just de mer än mina andra politiska åtgärder?

MONTESQUIEU: Jo därför att de rör vid allas materiella intressen.

MACHIAVELLI: Äsch, den åtskillnaden är rent hårklyveri.

MONTESQUIEU: Hårklyveri! Det tycker jag var ett väl valt ord. Ägna er då inte själv åt hårklyveri utan säg helt enkelt att ett land som inte kan försvara sina friheter kan inte försvara sina pengar.

MACHIAVELLI: Vad kan någon klaga över, när jag har kvar de grundläggande medborgerliga fri- och rättigheterna i finanserna? Blir inte skatten fastställd i laga ordning, indriven i laga ordning, anslagen framröstade i laga ordning? Har inte allt detta, liksom allt annat, stöd och grund i den allmänna rösträtten? Nej, min regering behöver förvisso inte sakna medel. Folket, som har hyllat mig, tål lätt ståten kring tronen, ja, det vill ha den, det begär den hos en furste, som är dess makt i synlig måtto. Det enda det verkligen hatar, det är rikedom hos sina egna.

MONTESQUIEU: Än slipper ni inte undan; ni står inte vid målet; jag för er med obeveklig hand tillbaka till budgeten. Ni må säga vad ni vill, bara det att den har i lag fastslagen form hämmar er makt. Den är en ram som kan överskridas men inte utan risker och faror. Den har offentliggjorts, dess delar är kända, den finns där som situationens barometer.

MACHIAVELLI: Låt oss då tala till punkt om det, eftersom ni vill det.

Tjugonde dialogen:

Mera om budgeten

MACHIAVELLI: Ni säger att budgeten är en ram; ja, men en töjbar ram som kan utvidgas efter behag. Jag skall alltid vara inom den, aldrig utanför.

MONTESQUIEU: Vad vill ni säga?

MACHIAVELLI: Är det jag som skall lära er hur det går till också i länder som har drivit apparaten kring budgeten till högsta fulländning? Fulländningen består just i att kunna de fina knepen för att slinka ut ur ett system av begränsningar, som blir rent fiktivt i praktiken.

Vad är er årligen framröstade budget? Bara en provisorisk uppställning, en ungefärlig översikt av de viktigaste tilldragelserna i finanserna. Ställningen är aldrig definitiv innan alla utgifter gjorts, som blivit oundgängligt nödvändiga under årets lopp. I era budgetar räknar man med otaliga slag av anvisningar, svarande mot alla tänkbara eventualiteter: tilläggs-, komplementära, extraordinära, provisoriska, utomordentliga, ja vad allt! Och varje sådan anvisning bildar ensam för sig sin egen särskilda budget. Så här går det till: den allmänna budgeten, som röstas igenom i början av året, omfattar allt i allt låt oss säga 800 miljoner. När halva året har gått, svarar inte längre det faktiska finansiella läget mot de första förväntningarna; då förelägger man församlingen vad som kallas en kompletteringsbudget, som lägger 100, 150 miljoner till den ursprungliga siffran. Kommer så tilläggsbudgeten och lägger till 50 eller 60 miljoner, så kommer notan och lägger till 15, 10 eller 30 miljoner. Med ett

ord, vid det allmänna bokslutet är de förutsedda utgifterna överskridna med en tredjedel. Det är denna sista siffra som den lagstiftande församlingen får fastställa genom omröstning. På en tio år kan man fördubbla, ja, tredubbla budgeten.

MONTESQUIEU: Att en sådan ackumulering av utgifter kan komma ur era förbättringar av finanserna, det betvivlar jag inte. Men i länder, som aktar sig för era metoder, händer ingenting sådant. Dessutom är ni inte vid målet: utgifterna måste dock i sista hand uppvägas av inkomsterna. Hur reder ni er med det?

MACHIAVELLI: Hela konsten är, kan man säga, att gruppera siffrorna och göra vissa åtskillnader i utgifterna, så får man nödigt spelrum. Åtskillnaden mellan den ordinära budgeten och kompletteringsbudgeten kan till exempel vara till stor hjälp. Ordet "komplettering" blir ganska behändigt ett fritt fram för en del diskutabla utgifter och en del mer eller mindre problematiska inkomster. Jag har till exempel 20 miljoner i utgifter; de måste motvägas med inkomster på 20 miljoner; jag tar upp som inkomst ett krigsskadestånd på 20 miljoner, som ännu inte är inkasserat men skall bli det lite senare, eller jag tar upp som inkomst en ökning på 20 miljoner av skatteinkomsterna, som skall komma nästa år. Detta om inkomsterna; jag skall inte förlora mig i exempel. För utgifterna kan man tillgripa motsatt tillvägagångssätt: i stället för att lägga till drar man ifrån. Man kan till exempel ta bort utgifterna för skatteindrivning från utgiftsbudgeten.

MONTESQUIEU: Får jag fråga under vilken förevändning?

MACHIAVELLI: Man kan säga, och med rätta, tycker jag, att det är inte någon statsutgift. Vidare kan man av samma skäl stryka kostnaderna för kommunala tjänster ur utgiftsbudgeten.

MONTESQUIEU: Som ni ser diskuterar jag inte allt det där. Men vad gör ni med inkomster som är minusposter och med utgifter som ni hoppar över?

MACHIAVELLI: Knuten är här åtskillnaden mellan den ordinära budgeten och kompletteringsbudgeten. De utgifter som oroar

er skall föras till kompletteringsbudgeten.

MONTESQUIEU: Men de båda budgetarna blir sedan hopsummerade, och då kommer den definitiva siffran för utgifterna fram.

MACHIAVELLI: De skall inte hopsummeras. Den ordinära budgeten offentliggörs för sig; kompletteringsbudgeten är ett annex, vartill man öser ur andra källor.

MONTESQUIEU: Vilka då?

MACHIAVELLI: Låt mig nu ta det i rätt ordning. Ni ser då först att det finns ett speciellt sätt att lägga fram budgeten, att vid behov dölja hur den skjuter alltmer i höjden. Det finns ingen regering som inte prompt måste förfara så; det finns outtömliga tillgångar i de industrialiserade länderna, men som ni sa är de länderna snåla, misstänksamma; de muckar gräl om de oundgängligaste utgifter. Finanspolitik kan lika litet som annan politik spelas med korten på bordet, då skulle man hejdas för varje steg; men i sista hand och tack vare, medger jag, budgetsystemet i dess fulländning så kommer allt tillrätta, sätts allt på plats, och om budgeten har sina mörka punkter, så har den också sina ljusa.

MONTESQUIEU: Men säkert bara för de invigda. Jag ser att ni gör finanslagarna till något lika ogenomträngligt formalistiskt som den romerska rättsproceduren på de tolv tavlornas tid. Men vidare. Eftersom era utgifter stiger, måste era resurser växa i proportion till dem. Kommer ni liksom Julius Caesar att hitta valuta på två miljarder francs i statens kassakistor, eller kommer ni att upptäcka silveràdrorna i Potosi?

MACHIAVELLI: Ni parerar mycket skickligt. Jag gör som alla tänkbara regeringar, jag lånar.

MONTESQUIEU: Det var dit jag ville komma. Säkert finns det få regeringar som inte är tvungna att tillgripa lån; men det är också visst att de måste handha dem varsamt; de kan inte samvetslöst och farofullt tynga kommande generationer med ofantliga bördor, som inte står i något förhållande till prognoserna för deras resurser. Hur går det till att låna? Man släpper ut premieobligationer, vari regeringen förbinder sig att utbetala räntor i förhållande till det kapital som sätts in på dem. Om lånet till exempel är på fem procent, har staten efter tjugu år betalat en lika stor summa som det lånade kapitalet, efter fyrti år det dubbla, efter sexti år det tredubbla, och likafullt är den alltjämt skyldig hela kapitalet. Jag kan tillfoga att om staten ökade sin skuld i oändlighet, utan att göra något för att minska den, då skulle den snart inte kunna uppbringa några lån eller göra bankrutt. Det är lätt att begripa dessa slutledningar; det finns inget land där inte minsta barn förstår dem. Moderna stater har därför velat sätta en nödvändig gräns för pålagornas tillväxt. Till den ändan har de uppfunnit vad som kallas amorteringssystemet, en verkligt beundransvärd åtgärd i all sin enkelhet och sitt ytterst funktionella utförande. De har skapat en speciell fond, vars kapitaliserade tillgångar är bestämda att fortgående inlösa statsskulden, successivt, delsumma för delsumma, så att så ofta staten lånar skall den anslå ett visst kapital till amorteringsfonden för att inom en viss tid betala den nya skulden. Ni ser att det är en indirekt metod att sätta gränser, och däri ligger systemets styrka. Genom amorteringen säger folket till sin regering: "Ja, ni kan låna när ni är tvungen, men ni måste alltid vara beredd att bestrida den nya förpliktelse som ni ådrar er i mitt namn." När man oupphörligt måste amortera, tänker man sig för två gånger innan man lånar. Om ni amorterar regelbundet, må era lån så vara.

MACHIAVELLI: Får jag fråga varför jag skulle amortera? Vilka stater amorterar regelbundet? Till och med England har givit sig anstånd med det; det föredömet är nog överraskande; vad som inte görs någonstans är ogörligt.

MONTESQUIEU: Så ni avskaffar amorteringen?

MACHIAVELLI: Det har jag inte sagt, långt därifrån; jag låter apparaten vara på; min regim har bruk för de medel den frambringar. Det följer en stor fördel med det. När budgeten läggs fram, kan avkastningen av följande års amortering tas upp som inkomst.

MONTESQUIEU: Och året därpå som skuld.

MACHIAVELLI: Det vet jag inget om, det beror på omständigheterna, ty jag beklagar högt att denna finansiella inrättning inte kan fungera mera regelbundet. Mina ministrar får här träda emellan med utomordentligt sorgesamma förklaringar. Herre Gud, jag gör inte anspråk på att min finansförvaltning skall stå över något klander här och där, men när fakta läggs fram på rätt sätt, kan man ta lätt på mycket. Glöm inte att finansförvaltningen också i mycket är en fråga om press.

MONTESQUIEU: Vad nu då?

MACHIAVELLI: Sa ni inte att själva knuten med budgeten var offentlighet?

MONTESQUIEU: Jo.

MACHIAVELLI: Nå, åtföljs inte budgetarna av bokslut, av redovisningar, av allsköns offentliga dokument? Vilka möjligheter har inte fursten i dessa allmänt tillgängliga underrättelser, när han är omgiven av kompetent folk! Jag vill att min finansminister skall låta siffrorna tala lysande klart, och hans litterära stil bör för övrigt vara otadligt ren.

Oupphörligt bör upprepas vad som också är sant, att "förvaltningen av allmänna medel numera sker i fullt dagsljus".

Detta obestridliga påstående bör läggas fram i tusen varianter, gärna i fraser som:

"Vårt bokföringssystem, som framgått ur lång erfarenhet, utmärker sig för klarhet och tydlighet i sin uppställning. Det förebygger missbruk och ger ingen, från minste ämbetsman till statschefen själv (hör!), möjlighet att undandra något ändamål den minsta summa eller göra oriktigt bruk därav."

Vi skulle bruka ert språk — kan det sägas bättre? Som till exempel:

"Finanssystemets förträfflighet vilar på två grunder: kontroll och allmän insyn. Kontrollen förebygger att en enda styver, som går från skattebetalarnas händer till statens kassor, kan överföras från en post till en annan och därifrån till en statens fordringsägare utan att indrivningens lagenlighet, omflyttningens rättmätighet, det berättigade i dess bruk granskas av ansvariga tjänstemän, vinner laga kraft genom oavsättliga domare och slutgiltigt stadfästs i lagstiftande församlingens propositioner."

MONTESQUIEU: Ack, Machiavelli, ni skämtar, men det finns något infernaliskt i ert skämt.

MACHIAVELLI: Ni glömmer var vi befinner oss.

MONTESQUIEU: Ni trotsar Honom i höjden.

MACHIAVELLI: Gud rannsakar hjärtan och njurar.

MONTESQUIEU: Fortsätt!

MACHIAVELLI: I början av budgetåret skulle riksskattmästaren göra ett uttalande i den här stilen:

"Ingen ändring har hittills gjorts i nuvarande budgets beräknade anslag. Utan att hänge sig åt illusioner har man tungt vägande skäl att hoppas att budgeten för första gången på många år, trots upptagna lån, i den slutliga budgetregleringen skall uppvisa verklig jämvikt. Detta högst önskvärda resultat, som uppnåtts i en utomordentligt svår tid, är bästa beviset på att den uppåtgående tendensen i den offentliga ekonomin inte har saktat av."

Är det inte bra dikterat?

MONTESQUIEU: Fortsätt!

MACHIAVELLI: Här kan amorteringen, som ni nyss sysselsatte er med, föras på tal till exempel så här:

"Amorteringen kommer snart att ge resultat. Om planen för den kan följas, om statsinkomsterna fortsätter att stiga, är det inte omöjligt att i den budget, som framläggs om fem år, statsskulderna blir likviderade genom ett överskott i inkomsterna."

MONTESQUIEU: Ni hoppas på lång sikt; men på tal om amorteringen — om ingenting sker efter att ni har lovat att sätta den i funktion, vad skall ni säga då?

MACHIAVELLI: Jag får låta säga att stunden inte var rätt vald, att det blir att vänta ett slag till. Jag kan gå mycket längre; högt ansedda nationalekonomer bestrider att amorteringen har någon

faktisk effekt. Ni känner till deras teorier? Jag kan friska upp ert minne.

MONTESQUIEU: Det behövs inte.

MACHIAVELLI: De teorierna kan man publicera i icke officiella tidningar, man kan egenhändigt antyda dem, och så kan man en vacker dag högt bekänna sig till dem.

MONTESQUIEU: Vad nu? Sedan ni har erkänt amorteringens verkningsfullhet och prisat dess goda följder?

MACHIAVELLI: Nå, kommer inte vetenskapen till nya resultat? Bör inte en upplyst regering så småningom följa sin tids nationalekonomiska framsteg?

MONTESQUIEU: Alldeles obestridligt. Nog nu om amorteringen. När ni då inte har kunnat hålla ett enda av era löften, när ni finner er drunkna i utgifter, sedan ni har låtit förespegla överskott i inkomsterna, vad säger ni då?

MACHIAVELLI: I värsta fall kan man djärvt tillstå det. Sådan rättframhet hedrar överheten och gör gott intryck på folket när den kommer från en stark man. Men i gengäld får min finansminister vinnlägga sig om att tömma utgiftsökningen på all mening. Han får säga, som sant är: "Det beror på att när finanserna omsätts i praktik, så blir aldrig kassabristerna helt verifierade; på att en viss mängd nya tillgångar vanligen kommer till under året, enkannerligen genom ökade skatteinkomster; på att en för övrigt ansenlig del av de framröstade anslagen inte har förbrukats och därför dragits in till statskassan."

MONTESQUIEU: Händer det?

MACHIAVELLI: Ni vet ju att i statsfinanserna finns det ibland färdiga talesätt, stereotypa fraser som gör stor verkan på allmänheten, lugnar den, ger den trygghet.

När man lägger fram den eller den skulden efter konstens regler, säger man sålunda: "Denna siffra är inte svindlande hög — den är normal, den skiljer sig inte från dem i föregående budgetar — siffran för den svävande statsskulden är enbart betryggande." Det finns massor av den sortens talesätt, som jag

inte anför, därför att det finns andra, viktigare praktiska konstgrepp, som jag bör fästa er uppmärksamhet på.

För det första måste man i alla officiella papper trycka på det stigande välståndet, den blomstrande handeln och den ständigt växande konsumtionen.

När skattebetalaren ideligen får höra det där, bryr han sig mindre om oformligheter i budgeten, och det kan han få höra sig mätt på utan att någonsin fatta misstro, en sådan trollmakt har oantastligt ordentliga räkenskaper på den enfaldige borgaren. När budgeten inte kan balanseras och man vill förbereda allmänheten på en missräkning nästa år, säger man på förhand i ett utlåtande: "Nästa år blir bristen bara så och så mycket."

Om bristen sedan understiger beräknade anslag, är det en sannskyldig triumf. Om den är större, säger man: "Bristen har blivit större än som kunde förutses, men den var av större storleksordning föregående år; bokslutet visar att läget har undergått förbättring, och det trots utomordentligt svåra omständigheter: krig, hungersnöd, farsoter, oförutsedda livsmedelskriser osv.

Men nästa års inkomstökning kommer ytterst troligt att medge uppnående av den så länge önskade balansen: skulden kommer att minska, budgeten att nå tillbörlig jämvikt. Förhoppningsvis skall denna utveckling fortsätta, och om ingenting ovanligt tillstöter, kommer jämvikt att bli regel i våra finanser, liksom den är deras rättesnöre."

MONTESQUIEU: Detta är hög komedi. Det går för regeln som för rättesnöret, den kommer aldrig dithän, ty jag skulle tro att under er spira kommer alltid någon utomordentlig omständighet att tillstöta: något krig, någon livsmedelskris.

MACHIAVELLI: Inte vet jag om det blir livsmedelskriser. Vad som är visst är att jag kommer att hålla den nationella ärans fana mycket högt.

MONTESQUIEU: Det är då det minsta ni kan göra. Om ni skördar ära, bör ingen räkna er det till godo, ty i era händer är den bara ett maktens redskap. Det blir inte med den ni amorterar er statsskuld.

Tjuguförsta dialogen:

Mera om statslån

MACHIAVELLI: Jag fruktar att ni har någon fördom mot lån. De är värdefulla i mer än ett avseende: de knyter finansdynastierna till regimen; de är utomordentliga placeringar för privatmän, och de moderna nationalekonomerna erkänner uttryckligen att de långt ifrån utarmar staten, den blir tvärtom rikare av statsskuld. Vill ni tillåta mig att förklara hur?

MONTESQUIEU: Nej, ty jag tror mig känna de teorierna. Som ni hela tiden talar om att låna och aldrig om att betala tillbaka, skulle jag först vilja veta av vem och i vilket sammanhang ni skall begära allt detta kapital.

MACHIAVELLI: Utrikes krig är till stor hjälp. De tillåter stora stater att låna fem- eller sexhundra miljoner. Då ger man bara ut hälften eller två tredjedelar. Resten får sin plats i statskassan för inrikes utgifter.

MONTESQUIEU: Fem- eller sexhundra miljoner, säger ni! Och vilka är de moderna bankirer som kan förhandla om lån av kapital, som i vissa stater skall utgöra hela statsförmögenheten?

MACHIAVELLI: Så ni har inte kommit längre än till dessa rudimentära låneförfaranden? Ursäkta, men det är nästan barbari i nationalekonomin. Numera lånar man inte av bankirer.

MONTESQUIEU: Utan av vilka då?

MACHIAVELLI: I stället för att köpslå med kapitalister, som går i maskopi för att trissa upp utbuden och som är för få att konkurrera med varandra, så riktar man sig till alla sina undersåtar: rika, fattiga, hantverkare, köpmän, vem som helst som har en tillgänglig slant. Man sätter igång vad som kallas obligationsvalsen. För att alla skall kunna köpa statspapper, delar man upp dem på småobligationer på mycket små summor. Så säljer man tio francs statspapper, fem francs statspapper och upp till hundratusen francs, en miljon francs i statspapper. Dagen efter emissionen är värdet på dessa papper som högst; det vet alla och störtar från alla håll för att köpa; det verkar rena galenskapen. På några dagar bågnar statens kassakistor; man har så mycket pengar att man inte vet var man skall sätta in dem. Men man håller sig redo att ta emot dem, ty om subskriptionen överstiger de utsända statspapperen, kan man vinna avsevärda opinionsmässiga fördelar.

MONTESQUIEU: Åhå!

MACHIAVELLI: Man betalar de sistkomna deras pengar tillbaka. Det gör man med pukor och trumpeter, med stort pressuppbåd. En väl iscensatt teaterkupp. Överskottet uppgår ibland till två- eller trehundra miljoner. Då kan ni fatta hur tagen allmänheten blir av landets förtroende till regimen.

MONTESQUIEU: Ett förtroende blandat med tygellös börsspekulation, vad jag förstår. Jag hade verkligen hört talas om en sådan åtgärd, men i er mun blir det en enda spökseans. Nå, då har ni händerna fulla med pengar, men…

MACHIAVELLI: Ja, mer än ni tror, ty bland moderna folk finns det stora bank- och finansinstitutioner, som kan låna hundra, tvåhundra miljoner till vanlig bankränta. Stora städer kan också låna. Bland samma folk finns det andra inrättnngar som kallas försäkringskassor och hushållningssällskap: sparkassor, hjälpkassor, pensionskassor. Staten har för vana att fordra att deras kapital, som är ofantligt, som ibland kan uppgå till fem- eller sexhundra miljoner, skall insättas i statskassan, där det går ut i rörelsen tillsammans med allt det andra mot låga räntor till dem som deponerar dem.

Dessutom kan stater skaffa sig fonder precis som bankirer. De utfärdar skattkammarväxlar för summor på två- eller trehundra

miljoner, ett slags växlar som alla störtar sig över innan de kommer i omlopp.

MONTESQUIEU: Förlåt att jag avbryter — ni talar bara om att låna eller dra växlar; ägnar ni aldrig en tanke åt att betala någonting?

MACHIAVELLI: Jag kan ju gott tillägga att i nödfall kan man sälja kronojord.

MONTESQUIEU: Jaså, nu säljer ni! Men tänker ni aldrig på att äntligen betala?

MACHIAVELLI: Jo visst då! Nu är det dags att säga hur man håller sina skulder stången.

MONTESQUIEU: Håller sina skulder stången, säger ni? Jag skulle vilja ha det exaktare uttryckt.

MACHIAVELLI: Jag nyttjar detta uttryck för att det nog faktiskt är just exakt. Man kan inte alltid betala sina skulder, men man kan hålla dem stången. Det låter till och med mycket kraftfullt, för skulderna är en fruktansvärd fiende.

MONTESQUIEU: Nå, hur håller ni dem stången då?

MACHIAVELLI: Det finns metoder av alla de slag. Först har vi pålagor.

MONTESQUIEU: Det vill säga skulder för att betala skulder.

MACHIAVELLI: Ni talar som en hushållare och inte som en finansman. Blanda inte ihop det! Med en skatteinkomst kan man faktiskt betala. Jag vet att det blir väsen kring pålagor; om den man har utfärdat blir besvärlig, så hittar man på en annan, eller man återinför samma under annat namn. Ni vet ju att det är en stor konst att hitta de sårbara punkterna i de beskattningsbara tillgångarna.

MONTESQUIEU: Dem har ni väl snart stuckit hål på.

MACHIAVELLI: Det finns flera sätt: det finns vad som kallas konvertering.

MONTESQUIEU: Nej, hör man på!

MACHIAVELLI: Den hänger ihop med den så kallade diskontoändringen. Man säger till exempel till landets räntetagare: "Hittills har jag betalat er fem procent på era pengar; det var räntefoten. Nu tänker jag bara betala fyra och en halv eller fyra procent. Ni kan samtycka eller få tillbaka det kapital ni har lånat mig."

MONTESQUIEU: Men om ni verkligen ger pengarna tillbaka, tycker jag ändå det är ganska hederligt handlat.

MACHIAVELLI: Visst ger jag pengarna tillbaka om någon begär det. Men det är så få som bryr sig om det; räntetagarna har sina vanor; deras kapital är placerat; de litar på staten; de föredrar en mindre inkomst och säker placering. Om alla begärde sina pengar, skulle statskassan givetvis ha halsen i snaran. Det sker aldrig. Och på det viset gör man sig kvitt en skuld på flera hundra miljoner.

MONTESQUIEU: Det är i alla fulla fall ett förkastligt förfarande, ett tvångslån som försvagar allmänhetens förtroende.

MACHIAVELLI: Ni känner inte räntetagarna. Nu en annan åtgärd mot ett annat slag av skulder. Jag sade nyss att staten förfogar över försäkringskassor och dylikt och brukar dem mot hyra och med förbehåll att den skall betala ut dem vid första anfordran. Om den inte är i stånd att göra det efter att länge ha handhaft dem, konsoliderar den skulden som svävar.

MONTESQUIEU: Jag vet vad det betyder: staten säger till de deponerande: "Ni vill ha era pengar — dem har jag inte längre; här har ni räntan."

MACHIAVELLI: Just det, och på samma sätt konsoliderar den alla skulder som den inte längre kan gälda. Den konsoliderar anvisningar på statskassan, skulder till stadskommuner, till banker, ja, alla de skulder som bildar vad som så pittoreskt kallas den svävande statsskulden därför att den består av fordringar som inte svarar mot något särskilt skatteunderlag och har en mer eller mindre nära förfallodag.

MONTESQUIEU: Ni har säregna metoder att fria staten från skuld.

MACHIAVELLI: Vad kan ni förebrå mig när jag bara gör vad alla andra gör?

MONTESQUIEU: Ja, om alla gör det, skulle det verkligen vara bra hårt att förebrå Machiavelli.

MACHIAVELLI: Jag antyder inte ens tusendelen av de åtgärder som kan tillgripas. Jag fruktar inte alls tillväxten av beständiga räntor; jag skulle tvärtom önska att statens tillgångar bestod av idel räntor; jag skulle laga att städer, kommuner, allmänna institutioner förvandlade sin fasta egendom och sitt rörliga kapital i räntor. Det är ingenting mindre än min dynastis intresse som förestavar mig sådana ekonomiska mått och steg. Det skall inte finnas en örtug i mitt rike, som inte i sista hand är avhängig av mig.

MONTESQUIEU: Men kommer ni att nå ert mål just i detta skickelsdigra avseende? Går ni inte raka vägen mot er undergång via statens? Vet ni inte att bland alla Europas nationer hålls det stora marknader med statspapper, där regeringarnas försiktighet, klokhet, redbarhet bjuds ut på auktion? Så som ni handhar finanserna skulle era papper avvisas med förlust från utländska marknader, och de skulle sjunka till bottenkurs också på börsen i ert rike.

MACHIAVELLI: Det är ett gravt misstag. En lysande regim som min åtnjuter oundgängligen stor kredit i utlandet. Inom mitt rike skulle den få bukt med farhågorna genom krafttag. Dessutom vill jag inte att min statskredit skall bero på några krämares förskräckelse. Jag skulle behärska börsen genom börsen.

MONTESQUIEU: Vad kommer nu då?

MACHIAVELLI: Jag skulle ha kolossala investeringsinstitutioner, till synes för att ge lån åt industrier men i själva verket med huvuduppgift att hålla räntan uppe. Eftersom de kan sända ut aktier för 400 eller 500 miljoner på stående fot, eller urholka marknaden i proportion till det, så kommer dessa finansiella monopol alltid att styra kursen. Vad sägs om den åtgärden?

MONTESQUIEU: Vilka fina klipp era ministrar, era gunstlingar, era översåtar lär göra i de husen! Så era maktägande skall spela på börsen med statshemligheter?

MACHIAVELLI: Vad är det ni säger?

MONTESQUIEU: Ge då en annan förklaring till uppkomsten av dessa finansinstitut! Så länge ni höll er till doktriner, kunde man ta fel på rätta namnet för er politik; nu när ni är inne på den praktiska tillämpningen kan man det inte. Er regim blir ett unikum i historien. Den kan bara inte svartmålas.

MACHIAVELLI: Om någon i mitt rike gav sig till att säga som ni, skulle han försvinna som drabbad av ett åskslag.

MONTESQUIEU: Åskslag är förträffliga argument; tur för er att ni förfogar över dem. Är ni färdig med finanserna?

MACHIAVELLI: Ja.

MONTESQUIEU: Tiden skyndar med stora steg.

FJÄRDE DELEN

Tjuguandra dialogen:

Machiavellis regering — en storhetstid

MONTESQUIEU: Innan jag hade hört er, visste jag inte mycket om vare sig lagarnas eller finansernas anda. Jag är er tack skyldig för att ha bibringat mig båda. Ni har penningen, den moderna tidens största maktfaktor, i era händer. Ni kan skaffa er nästan så mycket som ni behagar av den. Med så överflödande tillgångar skall ni säkert uträtta stora ting. Nu är stunden kommen att visa att "gott kan komma ur ont".

MACHIAVELLI: Det är just vad jag tänker visa.

MONTESQUIEU: Nå låt se!

MACHIAVELLI: Min första och största välgärning blir att ha gett mitt folk fred efter inbördeskrig. Under min regering hålls usla böjelser nere, de goda går trygga, de onda är rädda. Ett land, som var sönderslitet av orosstiftare, har genom mig fått tillbaka frihet, värdighet, krafter.

MONTESQUIEU: Sedan ni har ändrat på så mycket annat, har ni inte nu också ändrat på ordens innebörd?

MACHIAVELLI: Frihet består inte i självsvåld; värdighet och kraft består lika litet i uppror och oordning. Mitt kejsardöme skall vara fridsamt inåt och ärorikt utåt.

MONTESQUIEU: Hur då?

MACHIAVELLI: Jag skall föra krig i världens alla väderstreck. Jag skall tåga över Alperna som Hannibal, jag skall dra i fält till Indien som Alexander, till Libyen som Scipio; jag skall nå från Atlas till Taurus, från Ganges till Mississippi, från Mississippi till Amur. För mitt namn skall den kinesiska muren ramla; i Jerusalem skall mina segerrika legioner försvara Frälsarens grav, i Rom Kristi ställföreträdare; i Peru skall de trampa i inkornas stoft, i Egypten i faraonernas aska, i Mesopotamien i Nebukadnesars. Som ättling till Caesar, Augustus och Carl den Store skall jag hämnas Varus' nederlag på Donaus stränder, slaget vid Cannae på Adiges, vikingarnas härjningar vid Östersjön.

MONTESQUIEU: Jag besvär er, ha godheten att sätta punkt! Om ni skall hämnas alla stora härförares nederlag, kommer ni inte att räcka till. Jag skall inte jämföra er med Ludvig XIV, till vilken Boileau sade: "Store konung, sluta segra, eljest slutar jag att skriva!" Den jämförelsen skulle vara förödmjukande för er. Jag medger att ingen forntida eller modern hjälte skulle kunna ställas vid sidan av er.

Men det är inte det det handlar om. Kriget är ett ont i sig; ni brukar det som redskap till ett ännu värre ont, förslavning. Var i allt detta finns då det goda som ni lovade göra?

MACHIAVELLI: Här är inte plats för tvetydigt tal. Äran är redan i sig ett stort gott; den är det mäktigaste av allt ackumulerat kapital; en furste som har ära har allt det andra. Han är sina grannstaters skräck, Europas skiljedomare. Han tilltvingar sig oemotståndligt god kredit, ty vad ni än har sagt om olönsamma segrar, så avstår den starke aldrig från den starkares rätt. Man låtsas kriga för idéer, man gör sig så oegennyttig, och så bemäktigar man sig så behändigt en provins som man har lust till och lägger ett krigsskadestånd på de besegrade.

MONTESQUIEU: Men ursäkta, när det gäller sådant är det helt i sin ordning att handla så om man kan; annars skulle det vara för dumt med krig.

MACHIAVELLI: Nej ser man på! Ni ser att våra tänkesätt börjar komma lite närmare varandra.

MONTESQUIEU: Ja, som Atlas och Taurus. Nu till er regerings övriga storverk!

MACHIAVELLI: Jag fnyser inte så mycket som ni tycks tro åt jämförelsen med Ludvig XIV. Jag skulle ha mer än en sak gemen-

sam med honom. Liksom han skulle jag bli en formidabel byggherre; fast där skulle min ambition gå mycket längre än hans och de mest berömda potentaters; jag skulle visa folket att de minnesmärken som det förr tog århundraden att uppföra, dem bygger jag om på några år. Slotten efter mina föregångare på tronen skulle falla för demolerarnas hammare och återuppstå föryngrade i ny gestalt; jag skulle störta hela städer i grus för att bygga om dem bättre planerade, för att få fram vackrare perspektiv. Ni kan inte tro hur byggen binder folk till monarker. Det är inte för mycket sagt att de lätt förlåter den som river ner deras lagväsen om han bara bygger dem hus. Ni skall förresten strax få se att jag bygger för speciellt betydelsefulla ändamål.

MONTESQUIEU: Och vad skall ni göra mer än bygga?

MACHIAVELLI: Ni har så bråttom! Stora handlingar är inte av obegränsat många slag. Får jag fråga om stora mäns regeringar, från faraonerna till Ludvig XIV, till Peter I, inte har handlat mest om krig och byggen.

MONTESQUIEU: Jo visserligen. Men man har också sett envåldshärskare som har sysslat med att utfärda goda lagar, förbättra sederna, införa enkelhet och anständighet. Man har sett dem som har sysslat med reda i finanser och ekonomi, som har önskat lämna efter sig ordning, fred, varaktiga institutioner, stundom rentav frihet.

MACHIAVELLI: Äsch, allt det där ska bli. Nå, då medger ni ju själv att envåldshärskare har sina goda sidor.

MONTESQUIEU: Dessvärre inte alltför många. Men försök ni att bevisa motsatsen. Har ni något positivt att delge mig?

MACHIAVELLI: Jag skulle ge företagsamheten ett aldrig skådat uppsving; min regering skulle bli affärslivets. Jag skulle släppa in spekulationen på nya, dittills okända spår. Min administration skulle rentav lossa några av sina band. Jag skulle befria en massa näringsfång från reglementering: slaktare, bagare, teaterdirektörer skulle få frihet.

MONTESQUIEU: Frihet att göra vad?

MACHIAVELLI: Frihet att baka bröd, frihet att sälja kött, frihet att bilda teaterföretag utan tillstånd från myndigheterna.

MONTESQUIEU: Vad nu det skall betyda. Näringsfrihet är vedertagen rätt bland moderna folk. Har ni ingenting bättre att informera mig om?

MACHIAVELLI: Jag skulle oavlåtligt ha folkets väl för ögonen. Min regim skulle skaffa det arbete.

MONTESQUIEU: Låt folket leta reda på det själv, det är bättre! Den politiska makten har inte rätt att göra sig populär på bekostnad av sina undersåtar. Statsinkomsterna är blott och bart ett kollektivt sammanskott, vars avkastning bör nyttjas till allmänna tjänster. När arbetarklassen vänjer sig att räkna på staten, förfaller den; den mister sin energi, sin spänst, sina tillgångar i yrkesskicklighet. Som statsavlönade blir de ett slags livegna och kan slå sig fria endast genom att förstöra själva staten. Era byggen slukar enorma summor i improduktiva utgifter; de urholkar kapitalet, dödar småindustrin, förintar krediten i samhällets undre lager. Era åtgärder mynnar överlag ut i svält. Hushålla först, bygg sen! Styr måttfullt, styr rättrådigt, styr så litet som möjligt, så skall folket inte ha något att be er om, eftersom det inte behöver er.

MACHIAVELLI: Ack så kallsinnigt ni ser på folkets nöd! Min regim skall vägledas av helt andra riktlinjer. Mitt hjärta är hos de förfördelade, de små. Jag grips av harm när jag ser de rika skaffa sig njutningar som är förmenade det stora flertalet. Jag skall göra allt jag kan för att förbättra de materiella villkoren för arbetarna, hantlangarna, dem som dignar under det sociala armodet.

MONTESQUIEU: Nå, skänk dem då först de medel ni fikar efter till sportler åt era dignitärer, era ministrar, era diplomater! Ös uteslutande över de fattiga vad ni slösar med öppna händer på era lakejer, era hovmän, era mätresser!

Bättre upp: lägg av er kungamantel, vars åsyn är en skymf mot jämlikheten! Gör er kvitt benämningarna Majestät, Höghet, Excellens, som skär likt eggvasst järn i sturska öron. Kalla

er protektor som Cromwell, men gör apostlarnas gärningar; lev i den fattiges hydda som Alfred den Store, ligg på de sjukas säng i sjukhusen som Ludvig den Helige. Det är för lätt att öva evangelisk kärlek under ett liv av banketter, när man om kvällen går till vila på yppiga sängar med sköna damer, när man håller coucher och lever med uppvaktning av stormän som trängs för att sätta på er skjortan. Var familjefar och inte despot, patriark och inte furste!

Om den rollen inte passar er, så bli chef för en demokratisk republik! Ge frihet, gör den till sedvänja, om så med våldsamma medel, om ert skarplynne så fordrar. Bli en Lykurgos, en Agis, en Gracchus! Men jag förstår mig inte på denna blöta kultur där allt förvissnar, allt mister färg i furstens närhet, där alla själar är stöpta i samma form, alla andar bär samma uniform; jag förstår den som eftersträvar att regera över människor, inte den som vill regera över robotar.

MACHIAVELLI: Det var ett vältalighetsutbrott som jag inte kan hejda. Det är med sådana fraser regimer störtas.

MONTESQUIEU: Ack, ni tänker aldrig på annat än att hålla er kvar! För att sätta er kärlek till folkets väl på prov skulle man bara behöva be er stiga ner från er tron för att rädda er stat. Det folk som har valt er skulle bara behöva uttrycka en sådan vilja, så finge de veta hur pass mycket ni frågar efter dess rätt att bestämma över sig själva.

MACHIAVELLI: Det var ett besynnerligt antagande! Som om det inte vore för dess bästa jag skulle sätta mig emot!

MONTESQUIEU: Vad vet ni om det? Om folket står över er, med vilken rätt låter ni er vilja gå före deras? Om ni har blivit antagen av dess fria vilja, om ni är inte legitim, bara oumbärlig, varför skall ni då ha allt genom makt och ingenting genom rätt? Ni har skäl att gå i ständig skräck för er regering, ty ni hör till släktet "konung för en dag".

MACHIAVELLI: En dag! Jag skall härska hela mitt liv och kanske mina efterkommande efter mig. Ni känner mitt politiska, ekonomiska, finansiella system. Vill ni veta mina sista hjälpmedel, genom vilka min dynasti skall sträcka sina rötter till världens ände?

MONTESQUIEU: Nej.

MACHIAVELLI: Ni vägrar att höra på, ni är besegrad, ni, era idéer, er skola och ert sekel!

MONTESQUIEU: Ni enträgnas, tala då! Men det samtalet skall bli det sista.

Tjugutredje dialogen:

Övriga medel att befästa regimen och trygga dynastin

MACHIAVELLI: Jag svarar inte på alla era oratoriska utgjutelser. Utbrott av vältalighet är inte på sin plats här. Är det inte dårskap att säga till en härskare: "Vill ni stiga ner från er tron för folkets lyckas skull?" Går det för sig att fortsätta: "Eftersom ni har kommit dithän genom allmänna val, så förtro er åt dess svängningar, låt er ifrågasättas!" Är inte första lagen för all bestående makt att försvara sig, inte blott i sitt eget intresse utan även i det folks intresse som man styr? Har jag inte gjort det största offer som bringas kan åt den moderna jämlikhetsprincipen? En regim som utgått ur allmänna val, är inte den till syvende och sist uttrycket för de flestas vilja? Ni säger att den principen är förödande för de politiska fri- och rättigheterna; vad kan jag göra åt det? När den principen har vunnit hävd, vet ni hur den skall förverkligas i de stora europeiska samhällena annat än under envåldsmakt? Ni är sträng vad rör sättet att regera; visa mig ett annat, och om det inte finns något annat än absolut makt, så säg hur den kan göra sig kvitt de speciella ofullkomligheter som måste följa med dess idé!

Nej, jag är inte något helgon, ty mina undersåtar behöver en stark arm, inte en evangelisk själ; inte heller är jag vare sig en Agis, en Lykurgos eller en Gracchus, eftersom jag inte har vare sig spartaner eller romare omkring mig; jag står mitt ibland njutningslystna klickar, som är lika galna efter nöjen som efter vapen, lika förgapade i styrka som i lust, och som inte längre vill veta av gudomlig auktoritet, faderlig auktoritet, religionens

tygel. Är det jag som har skapat den värld jag lever i? Jag är som jag är därför att den är som den är. Står det kanske i min makt att hejda den i utförsbacken? Nej, allt jag kan är att förlänga dess liv, eftersom den skulle gå ännu snabbare mot sin upplösning om den lämnades åt sig själv. Jag vinner samhället via dess laster därför att det inte visar upp annat än laster; om det hade dygder, skulle jag vinna det via dess dygder.

Men om principryttare kan håna min regim, kan de då förneka mina påtagliga välgärningar, mitt snille, ja, min storhet?

Jag är arm och svärd mot de revolutioner som far på måfå för den fläkt som bådar den slutliga förstörelsen. Jag håller tillbaka de rasande krafter, vilkas enda, egentliga drivfjäder är det instinktiva våldet, vilka strömmar ut på plundringståg under idéernas täckmantel. Om jag lägger hämsko på dessa krafter, om jag hejdar deras utbredning i mitt fosterland, om så bara för hundra år, har jag då inte gjort mig väl förtjänt hos det? Kan jag inte rentav göra anspråk på tacksamhet av de Europas stater som har ögonen fästa på mig som på den gudamakt som ensam kan hålla de larmande massorna i ledband? Se då i högre perspektiv och buga er för honom som på sin panna bär det mänskliga nådavalets ödestecken!

MONTESQUIEU: Förgörande ängel, ättelägg till Timur Lenk, kuva folken till trälar! Ni kommer inte att hindra att det någonstans finns fria själar som trotsar er, och deras förakt är nog till värn för den rätt som finns i människans samvete, fast Gud gjort den ogripbar för våra sinnen.

MACHIAVELLI: Gud beskyddar de starka.

MONTESQUIEU: Får jag då be er att visa de sista länkarna i den kedja ni har smitt! Slut den väl, nyttja hammare och städ, ni kan allt! Gud beskyddar er, det är han själv som leder er stjärna.

MACHIAVELLI: Jag förstår inte riktigt de upprörda känslor som nu styr er tunga. Är jag då så hård, jag med min politik som går ut på utplåning utan våld? Så, lugna er! Jag skall ge er mer än en oväntad tröstegrund. Låt mig bara vidta ännu några försiktig-

hetsmått, som jag tror är oundgängliga för min säkerhet! Ni skall få se att som jag omgärdar mig har en furste ingenting att frukta för vad som komma skall.

Våra skrifter har mer än en beröringspunkt, säga vad ni vill, och en despot som vill vara det helt och fullt bör bestämt inte underlåta att läsa er. Så anmärker ni till exempel så riktigt i *Lagarnas anda* att en envåldig monark bör ha ett talrikt livgarde; det är ett gott råd, jag skall följa det. Mitt garde skall bestå av ungefär en tredjedel av arméns effektiva styrka. Jag sympatiserar varmt med den allmänna värnplikten, en av det franska snillets bästa nyskapelser. Men den måste bestämt göras ännu bättre: jag skulle försöka hålla kvar så många som möjligt av dem, som har gjort sin exercis, under vapen. Jag tror jag skulle lyckas med det genom att resolut slå under mig den kommers som försiggår i vissa länder, till exempel i Frankrike, med värvning för pengar. Jag skulle avskaffa denna vedervärdiga köpenskap och själv utöva den på hederligt sätt i form av monopol: skapa en militärstat för att kunna kalla dem, som ville ägna sig uteslutande åt den militära banan, under fanorna genom penningens lockelse och hålla dem kvar med samma medel.

MONTESQUIEU: Så det blir ett slags legoknektar ni syftar till att skapa i ert eget fosterland!

MACHIAVELLI: Ja, så kommer hatiska partigängare att säga, när min enda bevekelsegrund är folkets bästa och mitt i varje fall helt legitima intresse att hålla mig kvar, vilket är ett villkor för mina undersåtars väl.

Nu till andra ämnen. Det lär förvåna er att jag åter nämner min byggverksamhet. Jag förberedde er på att vi skulle komma tillbaka till den. Ni skall få se hur det stiger fram en politisk idé ur det vittfamnade system av byggen som jag har tagit mig före: där förverkligar jag en ekonomisk teori som har varit helt förödande i vissa av Europas länder, teorin om skapande av arbetstillfällen för arbetarklassen. Min regim lovar dem en icke fastställd lön. Om jag dör och mitt system upphör, blir det slut med

jobb; folket har gått i strejk och stormar an mot de rika. Upprorets budkavle går; industrin är i kaos, krediten är lika med noll, inom och utom mitt land reser man sig mot mitt land, Europa står i lågor. Vad tror ni nu: kommer inte de privilegierade, som helt naturligt ängslas för sin egendom, att i mycket nära gemenskap göra arbetarklassens sak till sin för att hålla mig kvar, mig eller min dynasti? Och kommer inte å andra sidan alla första rangens stormakter att vara bundna till mig för att bevara lugnet i Europa?

Byggnationsfrågan, som verkar så obetydlig, är då i själva verket, som ni ser, en fråga av kolossal vidd. För något så betydelsefullt får man inte knussla med offer. Har ni märkt att nästan alla mina politiska idéer har en motsvarighet i en åtgärd på det ekonomiska området? Så också här. Jag skulle grunda en kassa för offentliga arbeten på flera hundra miljoner, med vilka jag skulle starta byggverksamhet utöver hela mitt rike. Ni har gissat syftet: jag håller folkupproret i beredskap; det är min andra armé, den jag behöver mot inrikes fiender. Men denna proletära massa är i min hand, den får inte kunna vända sig mot mig den dag den saknar bröd. Det är det jag sörjer för just genom att bygga, ty kännetecknet på mina åtgärder är att de alla också är sina egna konsekvenser. Arbetaren som bygger för mig bygger samtidigt de försvarsmedel jag behöver mot honom. Utan att veta det jagar han bort sig själv från de stora stadskärnor där han kunde vålla oro; han omöjliggör för all framtid en segerrik revolution från gatan. Följden av stora byggen blir i själva verket att daglönarens livsrum blir snävare, att han trängs ut i utkanterna och snart måste överge dem, ty levnadskostnaderna stiger med hyreshöjningen. Min huvudstad kommer knappt att vara beboelig för dem, som lever av dagligt arbete, utom allrasom närmast dess murar. Alltså kan inte resningar uppstå i kvarteren närmast myndigheternas lokaler. Runt kring huvudstaden kommer det visserligen att finnas en enorm arbetarbefolkning, fruktansvärd på dess vredes dag; men mina byggen skulle alla ingå i en strate-

gisk plan, det vill säga de skulle lämna rum för stora stråk, där kanonen kunde nå från ena änden till den andra. Längst bort skulle dessa stora stråk vara förbundna med ett antal kaserner, ett slags befästningar med stora förråd av vapen, soldater och ammunition. Min efterträdare måste vara en förslöad gubbe eller en barnunge för att låta sig sopas undan av ett uppror, ty på ett ord av honom skulle några grand krut svepa kravallerna tio mil bort från huvudstaden. Men blodet rinner hett i mina ådror, och min ätt har alla tecken på livskraft. Hör ni på?

MONTESQUIEU: Ja.

MACHIAVELLI: Men ni förstår ju att det inte är min mening att göra livet svårt för huvudstadens arbetarbefolkning. Där stöter jag obestridligen på ett blindskär. Men jag får inspiration från de rika resurser som min regim bör ha: för enkelt folk bygger jag kolossala kvarter med bostäder till låg hyra, barnrikehus, där massorna skulle samlas hopvis som i stora familjer.

MONTESQUIEU: Råtthål!

MACHIAVELLI: Tja, partihatet, partiförtalet kommer säkert att svartmåla mina åtgärder. Vad ni säger kommer att sägas. Än sen? Om det inte slår väl ut, hittar jag på något annat.

Jag bör inte lämna kapitlet byggnation utan att nämna en detalj som tycks obetydlig, men finns det något obetydligt i politik? De otaliga byggverk jag låter uppföra måste bära mitt namn, där måste finnas attribut, reliefer, grupper som erinrar om någon punkt i min historia. Mina vapen, mitt namnchiffer skall stå inflätade överallt. Här skall änglar bära upp min krona; där skall statyer av Rätten och Visheten lyfta mina initialer. Detta är av yttersta vikt; jag slår inte av på det.

I dessa tecken, dessa emblem är härskarens person ständigt tillstädes; man lever med honom, med hans minne, med hans idéer. Hans envåldsmakt blir en tanke, som tränger in i de mest upproriska själar liksom vattendroppen, som oavlåtligt faller från klippan, urholkar dess fot av granit. Av samma skäl vill jag att min staty, min byst, mina porträtt skall finnas i alla offentliga

institutioner, först och främst i domarsalarna; där skall jag stå i kunglig stass eller till häst.

MONTESQUIEU: Vid sidan av Kristi bild.

MACHIAVELLI: Nej nej, mitt emot, ty envåldsmakten är en bild av Guds allmakt. Så förenas min bild med Försynens och Rättvisans.

MONTESQUIEU: Rättvisan själv måste bära ert livré. Ni är inte kristen, ni är en grekisk-bysantinsk kejsare.

MACHIAVELLI: Jag är en katolsk, apostolisk romersk kejsare. Av de skäl jag har utvecklat vill jag också att alla statsinrättningar, av vad slag de vara må, skall bära mitt namn, namnet Kunglig: Kungliga Domstolen, Kungliga Hovet, Kungliga Akademin, Kungliga Lagstiftande Församlingen, Kungliga Senaten, Kungliga Regeringen. I största möjliga mån skall samma glosa klistras på de ämbetsmän, de ombud, den personal som omger regimen: kungens löjtnant, kungens ärkebiskop, kungens skådespelare, kungens domare, kungens advokat. Med ett ord: stämpeln "kunglig" skall tryckas på allt och alla som betecknar makt. Utom min födelsedagsfest: den skall vara en nationell fest och inte en kunglig. Därtill måste gator, torg och landsvägar såvitt möjligt ha namn som för min regerings historiska tilldragelser i minnet. Den som noga följer dessa anvisningar kommer säkert, om han så vore Caligula eller Nero, att för alltid prägla in sig i folkets komihåg och antvarda sitt rykte åt den mest avlägsna eftervärld. Vad jag ännu har mycket att tillägga! Men jag måste begränsa mig, ty, som ni själv har skrivit, "vem kan säga allt och inte bli tråkig?"

Så har jag då kommit till de små medlen. Jag beklagar, ty de är kanske inte värda er uppmärksamhet; men för mig är de vitala.

Byråkratin sägs vara en svulst på monarkier; det tror jag inte på. Där har jag tusentals tjänare, som enligt sakens natur är knutna till den bestående ordningen. Jag har en armé av soldater, en armé av domare, en armé av arbetare, jag vill ha en armé av tjänstemän.

MONTESQUIEU: Ni gör er inte längre besvär att rättfärdiga någonting.

MACHIAVELLI: Har jag tid till det?

MONTESQUIEU: Nej, fortsätt.

MACHIAVELLI: I före detta monarkiska stater, och alla har varit monarkiska åtminstone någon gång för länge sedan, har jag märkt att det finns en verklig vurm för lullull och band. Sådant kostar fursten nästan ingenting, och han kan lyckliggöra, bättre upp, han kan skaffa sig trogna med några tygbitar, några silver- eller guldtrissor. Jag skulle faktiskt gärna dekorera alla som bad mig utan undantag. En dekorerad man är en vunnen man. Jag skulle göra dessa utmärkelsetecken till rättänkande undersåtars varustämpel; för det priset skulle jag nog gott och väl få tretton på dussinet av sådana i mitt rike. Så förverkligar jag folkets jämlikhetsinstinkt i mån av min förmåga. Märk väl: ju mer ett folk håller på jämlikhet i största allmänhet, desto vildare är de enskilda efter upphöjelser över mängden. Detta är alltså ett verksamt medel, som det vore dumt att neka mig. Långt ifrån att sedan avstå från titlar, som ni rådde mig till, skulle jag mångfaldiga dem omkring mig, och även äreposterna. Jag vill ha ett hov med Ludvig XIV:s etikett, Constantinus' personhierarki, sträng diplomatisk formalism, imposant ceremoniel. Det är osvikliga medel för en överhet att göra intryck på den breda massan. När härskaren har allt det där omkring sig, tycks han en Gud.

Det försäkras mig att i de stater, som tycks mest demokratiska vad idéerna angår, har den gamla adeln från monarkin nästan ingenting förlorat i anseende. Jag skulle ha ädlingar av äldsta stam till kammarherrar. Många gamla ätter skulle visserligen vara utslocknade; i kraft av min kungliga makt skulle jag låta dem återuppstå med deras titlar; mitt hov skulle omfatta historiens största namn alltsedan Carl den Store.

Dessa idéer tycks er till äventyrs kufiska, men jag kan bedyra att de kommer att befästa min dynasti bättre än de visaste lagar. Kulten av fursten är ett slags religion, och liksom alla tänkbara

religioner tvingar den fram absurditeter och mysterier som står över förnuftet. Alla mina handlingar, så oförklarliga de kan verka, springer fram ur ett övervägande, vars enda syfte är mitt och min dynastis bästa. Som jag säger också i *Fursten* är det verkligt svåra att erövra makten, men det är lätt att behålla den, ty då räcker det i stort sett att skaffa bort vad som skadar och befästa vad som skyddar. Den röda tråden i min politik är, som ni har kunnat se, att göra mig oumbärlig; jag har tillintetgjort så många organiserade maktgrupper som behövdes för att ingenting skulle kunna fungera utan mig, för att själva mina fiender skulle vara rädda att störta mig.

Nu återstår bara att fullt utveckla de moraliska tendenser som mina institutioner bär i sin linda. Min regim är en regim där man roar sig. Ni får inte förbjuda mig att muntra upp mitt folk med spel, med fester; så inför jag mildare seder. Man kan inte blunda för att detta sekel är penningens; behoven har fördubblats, lyxen undergräver familjeförmögenheter; överallt eftersträvar man materiella njutningar; en furste är näppeligen i tiden om han inte förstår att dra fördel av denna allmänna penninghunger och denna sinnliga besatthet som i våra dagar hetsar alla. Nöden klämmer dem som i ett skruvstäd, lyxen jäktar dem, drömmen om en plats på toppen förtär dem, de är mina. Men när jag talar så, har jag djupast sett mitt folks bästa till ledstjärna. Ja, jag skall utvinna gott ur ont; jag skall bruka materialismen till endräkt och civilisation; jag skall släcka de politiska lidelserna genom att stilla ärelystnad, begär och behov. Jag påstår mig kunna värva dem som under föregående styrelseformer väsnades värst om friheten. Brödfödan kommer alltid först, även före den strängaste moral; det är bara en fråga om lagom högt pris. De som motstår pengar kommer inte att motstå hederstitlar och statussymboler; de som motstår äreställen kommer inte att motstå pengar. När de själar, som troddes vara renast, ses falla i sin tur, då kommer allmänna opinionen att bli så svag att den till sist kapitulerar totalt. Allt i allt, vad kan någon

klaga över? Jag skall inte vara hård annat än i vad rör politik; det är den enda last jag skall förfölja; de andra skall jag rentav gynna i lönn på de otaliga underjordiska vägar som den absoluta makten förfogar över.

MONTESQUIEU: Sedan ni har förstört det politiska samvetet, måste ni gripa er an med att förstöra det sedliga. Ni har dräpt samhället; nu dräper ni människan. Gud give att era ord må genljuda ända upp på jorden! Ingen mera lysande vederläggning av era egna läror kunde drabba människors öron.

MACHIAVELLI: Låt mig sluta.

Tjugufjärde dialogen:

Furstens image

MACHIAVELLI: Nu återstår mig bara att visa på vissa egenheter i mitt handlingssätt, vissa speciella beteenden som ger min regim den sista touchen.

För det första vill jag att mina avsikter skall vara outrannsakliga också för dem som kommer mig närmast. I det avseendet skall jag vara som Alexander VI Borgia och hans son Cesare — det sades allmänt vid hovet i Rom att den förstnämnde aldrig gjorde vad han sade och den andre aldrig sade vad han gjorde. Jag skulle delge mina planer först när jag befallde att de sattes i verket, och jag skulle ge order om det först i sista stund. Borgia förfor aldrig annorlunda; inte ens hans ministrar visste någonting, hans omgivning var alltid hänvisad till rena gissningar. Jag kan konsten att hålla mig stilla; jag siktar in mitt mål, jag ser åt annat håll; när det är inom räckhåll, vänder jag mig plötsligt om och dyker ner på mitt byte innan det hinner ge upp ett skrik.

Ni kan inte tro vilket anseende fursten får av sådan förställningskonst. När den förenas med handlingskraft, omges han av vidskeplig vördnad, hans rådgivare frågar viskande varandra vad han skall ta sig för härnäst, folket ger honom sitt odelade förtroende; han är i deras ögon Försynen själv med dess okända vägar. När folket ser honom gå förbi, undrar det med ofrivillig skräck vad en nick av den nacken månde betyda. Grannstaterna lever i ständig fruktan och vet inte hur de skall visa sig nog underdåniga, ty de vet aldrig om inte någon aktion står redo att bryta loss över dem från ena dagen till nästa.

MONTESQUIEU: Ni är stark gentemot ert eget folk, för det har ni vid era fötter. Men om ni bedrar de länder ni förhandlar med liksom ni bedrar era undersåtar, då blir ni snart kvävd av en koalition.

MACHIAVELLI: Ni för mig bort från ämnet, ty nu talar jag om min inrikespolitik; men om ni vill veta ett av mina viktigaste medel att hålla en utrikes fientlig koalition i schack, så hör på! Jag har sagt att jag regerar över ett mäktigt rike; nå, då skulle jag söka rätt på något stort förfallet land vid mina gränser, som strävade att komma sig upp igen; jag skulle hjälpa det ända upp via något allmänt krig, så som det har skett med Sverige, med Preussen, så som det kan ske med Tyskland och Italien från en dag till nästa. Det landet, som levde helt av min nåd, som här flöte bara från mig, det skulle ge mig trehundratusen flera män mot det väpnade Europa så länge jag kunde stå på mina ben.

MONTESQUIEU: Än ert lands välfärd, när ni då driver fram en medtävlare om makten och i sinom tid en fiende?

MACHIAVELLI: Min egen välfärd kommer först.

MONTESQUIEU: Så ni bekymrar er inte det minsta om hur det går för ert rike?

MACHIAVELLI: Vem säger det? Vad som är bra för mig måtte väl vara bra för mitt rike!

MONTESQUIEU: Er profil som kung tonar allt klarare fram; jag vill ha den hel och hållen.

MACHIAVELLI: Var då god och avbryt mig inte!

Hur gott huvud en furste än har, så finner han långt ifrån alltid all nödig förslagenhet hos sig själv. En av statsmannens största egenskaper är förmåga att tillvälla sig de förslag han hör i sin omgivning. Där förekommer ofta lysande idéer. Jag skulle följaktligen ideligen samla min regering, jag skulle låta den dryfta och diskutera de viktigaste frågorna inför mig. När härskaren inte litar på sitt intryck eller inte förfogar över rätta orden att skyla sin verkliga tanke, bör han vara tyst eller bara tala för att föra diskussionen framåt. I en väl sammansatt rådsförsamling är

det mycket sällan som bästa utvägen i den givna situationen inte på något sätt kommer till uttryck. Då lägger man beslag på den, och mycket ofta blir någon av dem, som nog så dunkelt uttryckte sin åsikt, alldeles häpen när han nästa dag får se den omsatt i praktiken.

Ni har sett vilken omsorg jag genomgående har ägnat skenet i mina institutioner och handlingar. Lika väl som i handling behövs det i tal. Höjden av skicklighet är att få tilltro som ärlig när man är notorisk löftesbrytare. Inte nog med att mina avsikter skall vara outgrundliga; mina ord skall nästan alltid innebära motsatsen av vad de tycks ge vid handen. Bara de invigda skall kunna pejla innebörden av de karakteristiska fraser som jag i vissa ögonblick utslungar från höjden av min tron. När jag säger: "Min regim är lika med fred", då betyder det att det skall bli krig. När jag säger att jag vädjar till rättsmedvetandet, betyder det att jag skall tillgripa våld. Hör ni på?

MONTESQUIEU: Ja.

MACHIAVELLI: Ni har sett att min press har hundra stämmor och att de oavlåtligt talar om min regerings storhet, om min folkkärhet; att de samtidigt lägger i allmänhetens mun de åsikter, de tankar, ja, de ordalag som bör vara beståndsdelarna i deras meningsutbyten; likaså har ni sett att mina ministrar ideligen förvånar alla och envar med oklanderliga räkenskaper över sitt fögderi. Själv skulle jag tala sällan, bara en gång om året och så då och då när något stort var i görningen. På det viset skulle mina framträdanden hälsas som evenemang inte bara i mitt rike utan i hela Europa.

En furste, som bygger sin makt på demokratisk bas, bör föra ett vårdat men ändå folkligt språk. Han bör inte frukta att vid behov tala som en demagog, ty han är ju i alla fall folket, och han bör dela dess känslor. Han måste bevisa det lite artighet, lite smicker, lite hjärtnupenhet när tillfälle bjuds. Vad gör det om sådant verkar simpelt och barnsligt! Folket synar det inte så noga i sömmarna, och det har sin verkan.

I min traktat råder jag fursten att ta någon stor man i det förflutna till förebild och såvitt möjligt följa honom i spåren. Sådana historiska sammanställningar gör fortfarande stort intryck på den breda massan; man växer i dess fantasi, man tar sig redan som levande den plats som eftervärlden förbehåller en. I de stora männens historia finns också paralleller, nyttiga vinkar, ibland enahanda situationer, varur kan hämtas värdefulla lärdomar, ty allt, som är värt att veta i politiken, finns i historien. När man har hittat en stor man, som man har likheter med, kan man göra bättre upp ändå. Ni vet att folk gärna ser att en furste är bildad, att han har smak för det litterära, ja, att han har begåvning åt det hållet. Nå, fursten kan inte bättre bruka sina lediga stunder än till exempel till att skriva en biografi över sin förebild, den store mannen från flydda tider. En sträng moralist kan hålla sådant för svaghet. När härskaren är stark blir han förlåten, ja, det förlänar honom rentav en viss charm.

Vissa svagheter, ja, vissa laster är för övrigt fursten lika nyttiga som förtjänster. Ni kunde märka detta på det bruk jag har gjort av ömsom förställning och våld. Man får till exempel inte tro att furstens hämndgirighet kan skada honom; tvärtom, tvärtom. Om det ofta är lämpligt att bruka mildhet eller storsinthet, så måste hans vrede i vissa stunder drabba fasaväckande tungt. Människan är Guds avbild, och Den Högste visar inte mindre hårdhet än barmhärtighet när han slår. När jag har beslutat mina fienders undergång, skall jag följaktligen krossa dem till idel stoft. Det är bara små oförrätter som folk hämnas; mot de stora förmår de ingenting. Det har jag förresten sagt rentut i min bok. Fursten behöver bara välja redskap för sin vrede; han hittar alltid domare som är redo att offra sitt samvete för hans hämnd eller hat.

Frukta inte att folket någonsin skall resa sig när jag sätter in mina stötar! För det första njuter det av att känna att den arm som styr dem är stark; vidare hyser det av naturen hat till den som sticker upp, det njuter instinktivt när den som är förmer får

hugg på sig. Ni kanske inte heller vet hur lätt det glömmer. När stunden för hårdhet är över, kommer knappast ens de drabbade ihåg. Och nu har sederna blivit så milda; några landsförvisningar, fängelse, berövande av medborgerliga rättigheter bara — verkligt lätta straff. Visserligen måste jag gjuta blod och kränka en hel del rättigheter för att nå envåldsmakt; men, jag upprepar, allt glöms bort. Bara ett lent ord av fursten, bara en smula gott uppförande av hans ministrar eller ombud hälsas med översvallande tacksamhet.

Om fursten ovillkorligen måste straffa obevekligt hårt, måste han belöna lika prompt; det skulle jag aldrig försumma. Den som har bevisat min regim en tjänst skall få sin lön dagen därpå. Ämbeten, utmärkelser, höga äreställen skall bli lika många säkra etapper för den som gång efter annan gör sig nyttig för min politik. I armén, i domarkåren, i hela byråkratin skulle befordringsgången avvägas med hänsyn till schatteringen i åsikter och graden av nit för min regim. Ni tiger.

MONTESQUIEU: Fortsätt!

MACHIAVELLI: Jag återkommer till vissa laster, ja, vissa abnormiteter, som jag anser vara oundgängliga för fursten. Det är förfärligt att handha makten. Hur kompetent en furste än må vara, hur ofelbar hans intuition, hur vital hans handlingskraft, så har slumpen alltid ett ofantligt spelrum i hans liv. Han måste vara vidskeplig. Tro bara inte att det är av ringa betydelse. I furstars liv finns det så svåra situationer, så allvarsdigra ögonblick att mänsklig klokhet inte längre gäller. Då måste man nästan spela tärning om de beslut man fattar. Jag menar att i vissa lägen skall man ta fasta på historiska data, låta sig ledas av tursamma årsdagar, förlägga något djärvt avgörande till en lyckodag då man har vunnit en seger, gjort en framgångsrik kupp. Jag bör tillägga att vidskepelsen har en till, mycket stor fördel: folket lutar också åt det hållet. Åtgärder efter omen slår ofta väl ut. De måste också tillgripas när man är viss om framgång. Folket, som bara ser till utgången, kommer då i vanan att tro att härskarens handlingar

får gensvar i tecken på himlen och att ödet betvingas av sammanträffanden med historiska händelser.

MONTESQUIEU: Där har vi slutomdömet: ni är spelare.

MACHIAVELLI: Ja, men jag har en exempellös tur, och jag är så säker på hand och så kvicktänkt att lyckan inte kan vända.

MONTESQUIEU: Eftersom ni ger en självkarakteristik, bör ni ha ännu några laster eller förtjänster att räkna upp.

MACHIAVELLI: Jag ber om tillgift för liderlighet. Kjoljakt är mycket nyttigare för en furste än ni kan tro. Henrik IV fick en del av sin folkkärhet tack vare sin vidlyftighet. Folk är så funtade att de gillar den läggningen hos sin överhet. Sedeslöshet har i alla tider varit en vogue, en hövisk vädjobana där fursten bör vara framom sina likar, liksom han rider framom sina soldater mot fienden. Det är franska tankar, och de kan väl inte alltför mycket misshaga den frejdade författaren till era inte helt kyska *Persiska brev*. Jag får inte hemfalla åt alltför vulgära betraktelser, men jag kan inte underlåta att säga att den mest påtagliga följden av furstens fruntimmershistorier är att förskaffa honom sympati hos den täcka hälften av sina undersåtar.

MONTESQUIEU: Snart rimmar ni hjärta på smärta.

MACHIAVELLI: Man kan vara både allvarsman och kjoljägare; det har ni givit prov på. Jag prutar ingenting på mitt påstående. Kvinnornas inflytande på allmänna opinionen är ansenligt. Som god politiker är fursten så illa tvungen att vara svår på fruntimmer, om han så egentligen inte skulle ligga åt det hållet; men det händer så sällan.

Jag kan försäkra er att om jag noga följer de riktlinjer jag just har dragit upp, kommer just ingen i mitt rike att bry sig om frihet. Man har en kraftfull, sedeslös furste, kavaljer ut i fingerspetsarna, skicklig i alla fysiska idrotter; han kommer att bli allmänt älskad. De sedestränga kan ingenting göra åt det; alla följer med strömmen; ja, de oavhängiga kommer att bli utfrysta. Ingen kommer att tro vare sig på deras karaktärsstyrka eller på deras oegennytta. De kommer att gälla för kverulanter som

gärna ville låta sig köpas. Om jag inte uppmuntrade en begåvning då och då, skulle den avvisas överallt; man skulle trampa på samveten som på gatsten. Men i grund och botten skulle jag vara en moralisk furste; jag skulle inte låta någon gå över vissa gränser. Jag skulle respektera den allmänna anständigheten överallt där jag såg att den ville bli respekterad. Fläckarna skulle inte häfta vid mig, ty de förhatliga delarna av administrationen skulle jag uppdra åt andra. Det värsta man kunde säga om mig vore att jag är en god furste med dåliga rådgivare, att jag vill så väl, så innerligt väl, och alltid gör väl när jag sätts på rätt spår.

Om ni visste hur lätt det är att regera när man har envåldsmakt! Inga motsägelser, inget motstånd. Man kan fullfölja sina avsikter efter behag, man har tid att gottgöra sina fel. Utan opposition kan man göra sitt folks lycka, ty det är den jag ständigt har för ögonen. Jag kan bedyra att ingen skall ha tråkigt i mitt rike; det kommer att vara ståhej dag ut dag in. Folk skall få gapa åt ståten vid mina parader och prakten vid mitt hov; jag skall inscenera stora ceremonier; jag skall rita upp parker. Jag skall gästfritt ta emot kungar; jag skall hälsa ambassader från de mest avlägsna länder. Än skall det ryktas om krig, än om diplomatiska förvecklingar; pratet skall gå i månader. Till och med vurmen för frihet skall jag tillgodose. Mina krig skall föras i namn av folkens frihet och nationernas oberoende. Och medan folken hyllar mig där jag rider förbi, skall jag viska i örat på de envåldiga monarkerna: "Frukta ingenting! Jag är en av er, jag bär en krona som ni, och jag är mån om att behålla den; frihetens sak är min, och jag tänker inte dela den med någon annan."

Ett enda kunde kanske någon gång sätta min lycka på spel: om man en dag skulle inse överlag att min politik är ohederlig, att alla mina handlingar präglas av beräkning.

MONTESQUIEU: Vem skulle vara så blind att han inte såg det?

MACHIAVELLI: Hela mitt folk utom några kotterier som jag just inte bryr mig om. Jag har förresten bildat en skola av relativt mycket starka politiker. Ni kan inte tro vad machiavellismen är

smittsam och vad dess bud är lätta att följa. I maktapparatens alla grenar skall det finnas nollor eller herrar av mycket ringa betydelse, som är veritabla Machiaveller i smått, som stämplar, förställer sig, ljuger orubbligt kallblodigt; sanningen kan ingenstädes komma i dagen.

MONTESQUIEU: Om ni, som jag tror, bara har skämtat från början till slut av vårt samtal, då, Machiavelli, betraktar jag denna ironi som kronan på ert verk.

MACHIAVELLI: Ironi! Om ni tror det, då tar ni grovt fel. Fattar ni inte att jag har talat oförtäckt, att det är sanningens förfärliga slagkraft som ger mina ord den färg ni tror er se?

MONTESQUIEU: Ni har slutat?

MACHIAVELLI: Inte än.

MONTESQUIEU: Nå sluta då!

Tjugufemte dialogen:

Sista ordet

MACHIAVELLI: I tio år skall jag regera på dessa villkor utan att ändra på vad det vara månde i mina lagar. Bara till det priset kan jag vinna slutgiltig framgång. Ingenting, absolut ingenting skall få mig att ändra under denna mellantid; locket på ångpannan skall vara av järn och bly; det är under detta skede som upprorsandan förintas. Ni tror kanske att folket är olyckligt, att det klagar. Ack, i så fall skulle jag vara oursäktlig! Men när fjädern är som hårdast spänd, när jag lägger de fruktansvärdaste tyngder på mitt folks bröst, då kommer det att säga: "Vi har det bara som vi förtjänar, vi får tåla."

MONTESQUIEU: Ni är bra blind om ni tar det som ett rättfärdigande av er regim, om ni inte fattar att de orden uttrycker en våldsam längtan efter vad som har varit. Det är stoiskt tal som varslar om straffets stund.

MACHIAVELLI: Ni låter mig inte tala till punkt. Stunden är inne att ge efter; jag skall ge friheter tillbaka.

MONTESQUIEU: Hellre ert värsta förtryck! Ert folk lär svara: "Behåll vad ni har tagit!"

MACHIAVELLI: Ack så väl jag känner igen det oförsonliga partihatet! Inte unna politiska motståndare någonting, inte ens välgärningar.

MONTESQUIEU: Nej, Machiavelli, ingenting från er, ingenting! Det blödande offret tar inte emot välgärningar av sin bödel.

MACHIAVELLI: Ack vad jag lätt skulle pejla mina fienders hemliga tankar om detta! De önsketänker, de hoppas att min högt

spända expansionspotential förr eller senare skall slunga mig ut i rymden. De dårarna! Först när jag står vid målet skall de fatta vem jag är. Vad behövs i politik för att förebygga varje fara med största möjliga tryck? Att lätta på det så omärkligt. Det skall jag göra.

Nej, jag skall visst inte ge tillbaka några ansenliga friheter; men märk dock till vilken grad absolutismen redan har genomsyrat livsstilen. Jag kan slå vad om att vid första rykte om de nya friheterna blir det ett förfärat larm runt omkring mig. Mina ministrar, mina rådgivare kommer att ropa att jag lämnar rodret ifrån mig, att allt är förlorat. Jag kommer att bli besvuren att inte göra så för statens skull, för landets skull. Folket kommer att säga: "Vad tänker han på? Han är inte den han har varit." De liknöjda säger: "Nu är han slut." De hatiska säger: "Han är död."

MONTESQUIEU: Och de har alla rätt, ty en modern skribent har sagt något ytterligt sant: "Den som vill beröva människorna deras rättigheter får inte göra något till hälften. Vad de har kvar blir deras redskap att ta tillbaka vad de frånhänts. Den hand som förblir fri löser den andra ur dess bojor."

MACHIAVELLI: Det är mycket vackert tänkt; det är mycket sant; jag vet att jag ger stora blottor på mig. Där ser ni att man gör mig orätt, att jag är mera frihetsälskande än det sägs. Ni frågade nyss om jag kunde försaka, kunde offra mig för mitt folk, avstå min tron om så krävdes. Nu har ni mitt svar: jag kan avstå och ta martyriet.

MONTESQUIEU: Vad ni har blivit hjärtnupen. Vilka friheter ger ni tillbaka?

MACHIAVELLI: Min lagstiftande församling får rätt att vart år på nyårsdagen framföra sina önskemål i ett betänkande till mig.

MONTESQUIEU: Men eftersom den överväldigande majoriteten är era handgångna män, vad annat kan ni få än tacksägelser och vittnesbörd om beundran och kärlek?

MACHIAVELLI: Ja visst. Är inte de vittnesbörden naturliga?

MONTESQUIEU: Och det är hela den nya friheten?

MACHIAVELLI: Men denna första eftergift är ansenlig, ni må säga vad ni vill. Fast jag skulle inte stanna där. Genom dagens Europa går en decentraliseringstrend, inte i de breda lagren men bland de bildade. Jag skall decentralisera, dvs jag ger mina provinsguvernörer rätt att avgöra många små lokala frågor, som förut hemföll under mina ministrars domvärjo.

MONTESQUIEU: Ni gör bara tyranniet mera odrägligt om den kommunala faktorn står utanför den reformen.

MACHIAVELLI: Ja, så fatalt bråttom har de som begär reformer. Man måste gå varsamt fram på den väg som till frihet bär. Men jag stannar inte där: jag ger kommersiella friheter.

MONTESQUIEU: Dem har ni redan talat om.

MACHIAVELLI: För företagsamheten ligger mig alltid varmt om hjärtat. Jag vill inte att det skall sägas att mina lagar andas misstro mot folket så till den grad att de hindrar det att själv sörja för sitt uppehälle. Därför låter jag förelägga den lagstiftande församlingen lagar med syfte att avskaffa en och annan av åtgärderna mot bolagsbildning. För övrigt skulle min regims fördragsamhet göra detta steg totalt onödigt, och som man i alla fall inte får göra sig vapenlös, skall ingenting ändras i lagen utom avfattningen. I den församlingen finns det numera folkvalda som så gärna lånar sig åt sådana oskyldiga krigsknep.

MONTESQUIEU: Är det allt?

MACHIAVELLI: Ja, ty det är mycket, kanske för mycket. Men jag tror mig kunna vara lugn. Min armé är mig huld och trogen, min domarkår är lojal och min strafflag fungerar så precist och noga som den moderna vetenskapens allsmäktiga och förfärliga maskiner.

MONTESQUIEU: Så ni skulle aldrig röra presslagarna?

MACHIAVELLI: Det kan ni aldrig mena.

MONTESQUIEU: Och kommunallagarna?

MACHIAVELLI: Det går bara inte.

MONTESQUIEU: Eller ert protektoratssystem för allmän rösträtt?

MACHIAVELLI: Nej.

MONTESQUIEU: Och senatens organisation, och den lagstiftande församlingen, och er inrikes statsapparat, och er utrikes apparat, och ert ekonomiska system, och ert system i finanserna?

MACHIAVELLI: Jag rör inte på mer än jag har sagt. Noga uttryckt lämnar jag terrorns skede och slår in på toleransens väg; det kan jag riskfritt. Jag skulle rentav kunna ge verkliga friheter, ty man måste vara bra renons på sinne för politik för att inte klart inse att vid den tänkta tidpunkt jag förutsätter har mina lagar burit frukt. Jag står vid det mål jag angav; mitt folk har ändrat skaplynne; de små lovligheter jag har gett tillbaka var min sond för att mäta djupet av min framgång. Allt är över, allt är fullbordat, inget motstånd är längre möjligt. Inga blindskär kvar, ingenting kvar! Men jag ger ändå inte mer tillbaka. Som ni har sagt, det är där vi har den sanning som tar mandom likt Gud och blir handling.

MONTESQUIEU: Sluta fort nu, Machiavelli! Måtte min skugga aldrig mer möta er, och måtte Gud utplåna de sista spåren av vad jag just har hört ur mitt minne!

MACHIAVELLI: Akta er, Montesquieu! Innan den minut, som nu börjar, faller ner i evigheten, kommer ni att ångestfullt söka mina spår, och minnet av detta samtal kommer för evigt att slå er själ med förtvivlan.

MONTESQUIEU: Tala!

MACHIAVELLI: Nå, tillbaka där vi var. Jag har gjort allt det ni vet. Genom mina eftergifter åt min tids frihetsälskande idéer har jag avväpnat partihatet.

MONTESQUIEU: Å! Ni fäller då inte den hyckleriets mask, med vilken ni har bemantlat odåd som inget mänskligt tungomål har ord för. Ni vill då att jag skall träda fram ur den eviga natten för att brännmärka er! Ack Machiavelli, inte ens ni har lärt ut hur man så djupt förnedrar mänskligheten! Era ränker gällde inte samvetet, ni kom inte på tanken att göra människosjälen till en dypöl, i vilken den gudomlige skaparen själv ingenting skulle känna igen.

MACHIAVELLI: Ja, jag är överträffad.

MONTESQUIEU: Bort! Förläng inte detta samtal ett ögonblick till!

MACHIAVELLI: Jag har slutat innan den skock av skuggor där nere, som vältrar hitåt, har nått över den svarta dalgång som skiljer dem från oss. Innan de har nått hit skall ni aldrig mera se mig, och ni skall förgäves ropa efter mig.

MONTESQUIEU: Sluta då! Och må det bli straffet för min förmätenhet att anta detta hädiska vad!

MACHIAVELLI: Ack, frihet, att du står så stark i några själar när folket föraktar dig eller tröstar sig över din förlust med apspel! Låt mig berätta en helt kort historia om detta!

Dion berättar att folket i Rom förbittrades på Augustus när han hade utfärdat några alltför stränga lagar. Men missnöjet upphörde så snart han hade låtit skådespelaren Pylades, som orosstiftarna hade kört ut ur staden, komma tillbaka.

Det var den historien. Nu till författarens slutsats, ty det är en författare jag citerar:

"Det folket var sådant att det förnam tyranniet mera påtagligt när en gycklare förjagades än när det berövades alla sina lagar."

Vet ni vem som har skrivit det?

MONTESQUIEU: Det kan kvitta!

MACHIAVELLI: Känns vid er själv, det är just ni. Jag ser bara tarvliga själar omkring mig — vad kan jag göra åt det? Gycklare kommer inte att saknas under min regim, och de måste bära sig mycket illa åt innan jag bestämmer mig för att förjaga dem.

MONTESQUIEU: Jag vet inte om ni har återgivit mina ord exakt; men här har jag ett citat som jag kan gå i god för, till evig hämnd för de folk ni smädar:

"Furstens seder betyder lika mycket för friheten som lagarna. Liksom den kan han göra djur av människor och människor av djur. Om han älskar fria själar, får han undersåtar; om han älskar usla själar, får han slavar."

Det är mitt svar. Och om jag nu hade något att lägga därtill, skulle jag säga:

"När opartiskhet är bannlyst från domstolarna, när sedefördärvet skamlöst breder ut sig, så genomsyrar det dock aldrig flera än dem som står nära en usel furste: redbarheten förblir alltjämt folket kär, och så stor är dess makt att så snart den usle fursten är borta, är hedern genom tingens inneboende natur tillbaka i de styrandes vandel på samma gång som friheten."

MACHIAVELLI: Mycket väl formulerat, och i mycket enkla ord. Olyckan är bara att för mitt folk är jag redbarheten själv, nej, bättre upp, jag är *friheten* själv, ser ni, liksom jag är revolutionen själv, framåtskridandet själv, den moderna tidens anda själv, ja, allt det bästa och djupaste i den samtida civilisationen. Jag säger inte att jag är aktad, jag säger inte att jag är älskad, jag säger att jag är vördad, jag säger att jag är folkets avgud, att om jag ville, kunde jag låta resa altaren åt mig, ty, ja, förklara det, jag har de fatala gåvor som slår an på den breda massan. I ert land blev Ludvig XVI giljotinerad, han som bara ville folkets väl, ville det så innerligt helhjärtat som en oskrymtat rättskaffens själ kan vilja. Några år dessförinnan restes där altaren åt Ludvig XIV, som brydde sig mindre om folket än om sin obetydligaste mätress, som för sitt minsta infall hade låtit skjuta på pöbeln medan han spelade tärning med sin gunstling, äventyraren Lauzun. Men jag med min förankring i den allmänna rösträtten, jag är mycket förmer än Ludvig XIV: jag är Washington, jag är Henrik IV, jag är Ludvig den Helige; jag gör er den hedern att nämna era bästa kungar. Jag är kung av Egypten och Asien på en gång; jag är Farao, jag är Alexander, jag är Djingis Khan, jag är Stora Mogul. Folket strålar upp när jag drar förbi; det springer efter mig i yrsel; det avgudar mig; fäderna pekar ut mig för sina barn, mödrarna nämner mig i sina böner, flickan suckar när hon ser mig och tänker att om min blick råkade falla på henne, skulle hon kanske få ligga en liten stund i min säng. När en stackare förtrycks, säger han: "Om kungen bara visste!" Den som vill ha hämnd, den som hoppas på hjälp säger: "Det här skall kungen få veta!" Alla som kommer inpå mig finner för övrigt att guldet strömmar ur mina händer. Mina närmaste män är visserligen hårdhänta, brutala, de tigger stryk ibland, men det måste så vara, ty deras avskyvärda, föraktliga karaktär, deras gemena lystnad, deras utsvävningar, deras skamlösa slöseri, deras krassa girighet bildar kontrasten till min mildhet, mitt okonstlade sätt, min outtömliga givmildhet. Jag säger att jag åkallas som en gud. Under hagelstormar, under hungersnöd, under eldsvådor skyndar jag till hjälp. Folket kastar sig för mina fötter. De skulle bära mig till himlen i sina armar om Gud hade givit dem vingar.

MONTESQUIEU: Vilket inte skulle hindra er att bestryka dem med skottsalvor vid minsta tecken på motstånd.

MACHIAVELLI: Ja visst, men ingen kärlek utan fruktan.

MONTESQUIEU: Är denna förfärliga dröm över nu?

MACHIAVELLI: Dröm! Ack Montesquieu, ni kommer att gråta länge! Riv sönder *Lagarnas anda*, bed till Gud att ge er glömska som er del av saligheten, ty här kommer den fasansfulla sanningen som ni redan anat: det finns ingenting av dröm i vad jag har sagt.

MONTESQUIEU: Vad vill ni yppa?

MACHIAVELLI: Vad jag just har skildrat, denna anhopning av vidunderligheter, som tanken ryggar för i fasa, detta verk som helvetet allena kunnat fullborda, allt detta har hänt, allt detta är till, allt detta frodas i öppen dag den stund som är på en punkt av det klot vi har lämnat.

MONTESQUIEU: Var?

MACHIAVELLI: Nej, det skulle vara att drabba er med en andra död.

MONTESQUIEU: Å, tala i himlens namn!

MACHIAVELLI: Gott!...

MONTESQUIEU: Nå?

MACHIAVELLI: För sent! Ser ni inte att stormvinden för mig bort!

MONTESQUIEU: Machiavelli!

MACHIAVELLI: Se skuggorna som drar förbi inte långt ifrån er med händerna för ögonen! Känner ni igen dem? De vann en ära som var hela världens avund. Nu ber de till Gud att få sitt fosterland åter! ...

MONTESQUIEU: Evige Gud, vad har du tillstatt! ...

EFTERSKRIFT

Handbok i smygdiktatorisering

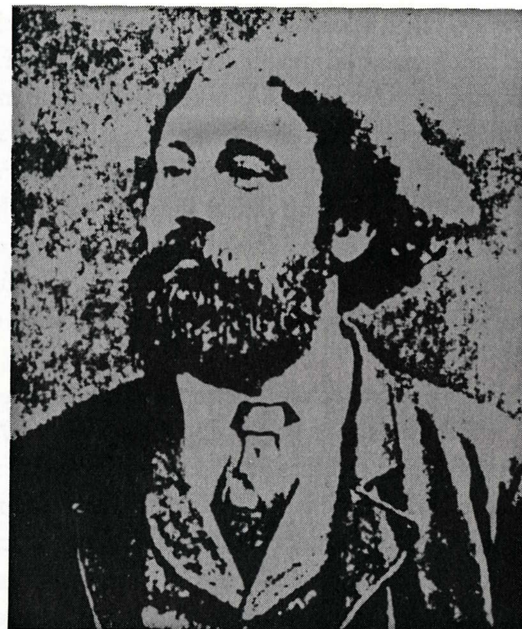
Det har sagts att böcker har sina öden. Det finns fall där ödet har överskuggat boken. Den kan ha fallit i oförtjänt glömska, medan ödet har blivit till ett stycke världshistoria, låt vara av skummaste slag.

Det är till exempel vad som har hänt med Maurice Jolys *Dialogue aux enfers entre Machiavel et Montesquieu ou La politique de Machiavel.* Den väckte inget uppseende när den kom ut 1864. Anonymt och i Bryssel, vilket var väl befogat eftersom den var en pamflett riktad mot kejsar Napoleon III av Frankrike.

Men när *Sions vises protokoll* publicerades i bokform 1905, fyrtiett år senare, då var det början till ett stort och vittomfattande uppseende, fullföljt genom många upplagor och översättningar till alla Europas och Främre Orientens språk. Och man behöver säkert inte vara antisemit eller jude för att veta att den är världens mest spridda och mest ödesdigra version av myten om det hemliga judiska världsherraväldet.

Sexton år senare vann Jolys skrift den berömmelse den skulle få. Då upptäcktes nämligen att *Sions vises protokoll* innehöll långa och omisskännliga plagiat ur den. Därmed var det slutgiltigt bevisat att Protokollen var ett falsarium. Vilket visserligen inte betydde att de hade blivit oanvändbara för det ändamål vartill de var avsedda. Hitler och nazisterna hade dem som sin allra viktigaste handbok. Än i dag sprids de överallt där det finns jordmån för antisemitism.

Däremot innebar upptäckten ingen omvärdering och äre-

Maurice Joly (1829—1879)

räddning av *Dialogue aux enfers.* Inte ens de som gått att gendriva protokollen tycks oftast ha läst mer än några av de lösryckta citat, vari stölden består. Jolys skrift har ju i och för sig inte något med antisemitism att göra.

Men Jolys skrift vore förtjänt av ett bättre öde än bara att vara ett illa hanterat råmaterial till ett verk som i övrigt är inspirerat av paranoia och allsköns obskurantism. Redan där vore Joly värd någon berömmelse, för plagiatörerna har inte helt kunnat utplåna stöldgodsets egen karaktär. I det kvalmiga dunklet av tvångstankar och vidskepelse blänker det inte så sällan till av frän, exakt tankeskärpa. Då är det en formulering som har bevarat sitt ursprungliga kynne till och med här, där ett klart huvud ingenting har att skaffa.

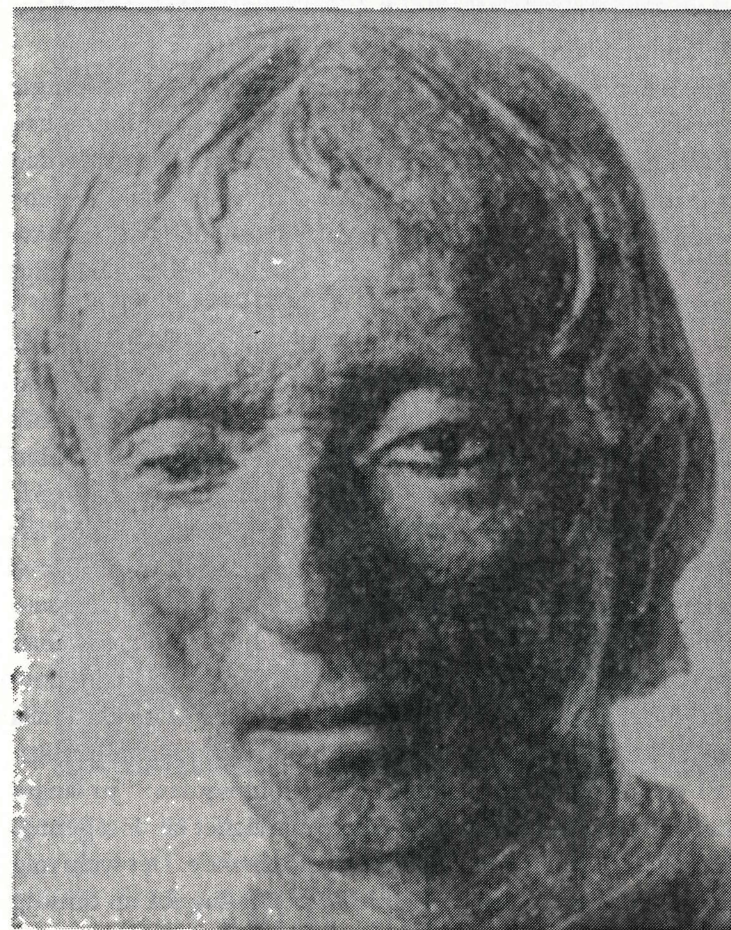
I själva verket är Jolys skrift med det långa namnet ett litet mästerverk i ett helt annat ämne än judarnas skadlighet och farlighet. Den är som sagt riktad mot den kanske halvhjärtade, men långt ifrån oskicklige trekvartsdiktatorn Napoleon III, en frätande elak översikt av hans gärning under hans tolv första år som Frankrikes kejsare. Men osökt och oundvikligt får den en mycket större räckvidd än så. Den blir en handbok i konsten att smygdiktatorisera. En helt adekvat titel kunde vara: "Hur man tillvällar sig envåldsmakt utan att egentligen våldföra sig på demokrati och rättssäkerhet."

För att gestalta det ämnet utan namns nämnande tillgriper Joly en fiktion med klassiska anor, en "dialog mellan döda". Närmaste förebild är väl Fénelon, som skrev sådana för att pränta moraler i Ludvig XIV:s sonson. I Hades' vidsträckta rike låter Joly två råkas som förgäves sökt varandra fram till skriftens tryckår — riket är ju så stort och invånarna så många. Men nu möts äntligen Machiavelli och Montesquieu. Machiavelli var den som skrev *Fursten*, standardverket om den cyniska realpolitiken. Montesquieu är rättsstatens och maktfördelningens klassiske filosof.

De komplimenterar varandra med den sirliga finess som hör både deras gamla miljöer och själva genren till. De kryddar den med fin ironi mot varandra: de har ju intagit så motsatta ståndpunkter i livet. Montesquieu låter så småningom Machiavelli förstå att med all sin sluga intelligens är han egentligen en barbar. Det kunde nog gå för sig i hans eget 1500-tal att tillvälla sig tyrannmakt och utöva den. Men hur skall han lyckas med det i en modern stat med alla garantier av olika slag?

Machiavelli antar tvärt utmaningen: konsten är inte svårare än den har varit, det är bara medlen som är en smula annorlunda. Och han skrider till att skildra sin metod i detalj.

Början måste bli en blodig statskupp; det kan inte hjälpas, det behövs både för att sätta motståndet ur funktion och för att göra armén till medbrottsling. Men sedan skall det gå desto finare till. En ny konstitution skall skickas ut på folkomröstning. En furste

Niccolò Machiavelli (1469—1527)
Marmorbyst av okänd konstnär i Palazzo Vecchio, Florens

kan med lätthet göra folket till sitt bästa stöd, eftersom det just inte bryr hjärnan med principer och annat som går utöver dess egen fördel. Det kommer till exempel inte att bekymra sig om att konstitutionen visserligen bekänner sig till rätten och friheten

i allmänhet, men inte går i detalj om likhet inför lagen, tryckfrihet, trosfrihet och så vidare.

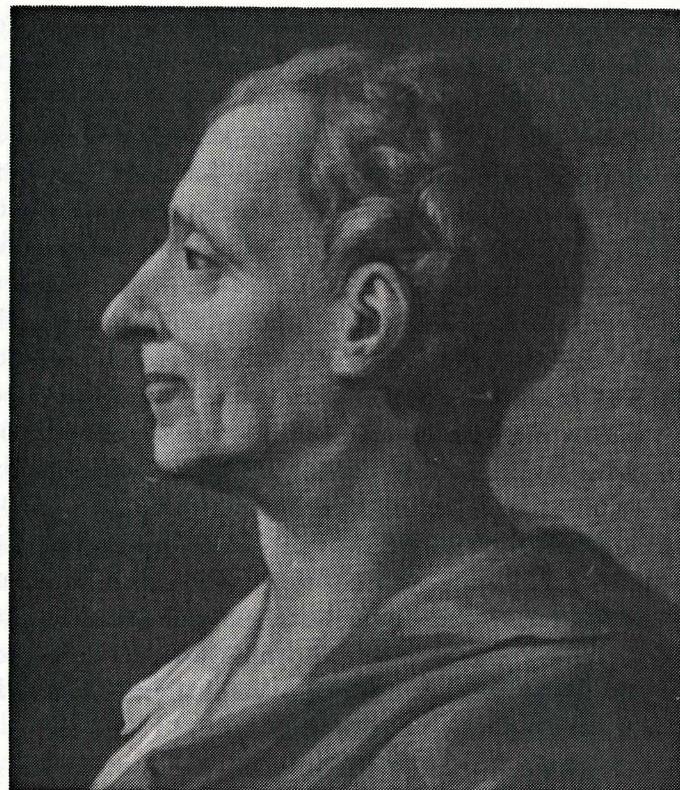
Sen kan fursten så diskret göra några omärkliga små ändringar i de olika organ som syftar till att inskränka hans makt. Om han till exempel kan få ensamrätt att föreslå nya lagar, då har han redan det mesta av den lagstiftande makten. Om han skriver ner pensionsåldern för den oavsättliga domarkåren, med alla de omflyttningar som det innebär, då kan han i ett slag besätta tillräckligt med viktiga poster med sina egna trogna.

Mot pressen kan man naturligtvis tillgripa lagar och/eller administrativa förordningar, vilka då också bör omfatta pamfletter, dvs så pass korta böcker att någon ids läsa dem. Men Machiavelli litar mera på andra medel. Press skall med press bekämpas! Han skall ha i sin sold flera drakar än någon opposition kan ställa upp. Inte bara officiella och halvofficiella organ, utan framför allt skenbart oberoende, som skall blanda bort korten och avväpna det verkliga motståndet genom att kritisera på order (och naturligtvis också dementera på order). Och behöver det sägas att man likaså kan infiltrera partier och grupper, legala och underjordiska? Machiavelli har organisation och arbetsprogram klara i alla detaljer för sin polis, den hemliga och den inte fullt så hemliga.

På ett ganska tidigt stadium säger Montesquieu: "Ju längre fram vi kommer, desto mer av fadersmyndighet får er regering. Detta är ett nära nog patriarkaliskt rättsförfarande. Det tycks mig faktiskt omöjligt att ingen skall hålla er räkning för en omsorg som utövas i så många sinnrika former."

Machiavelli svarar: "Men ni måste dock erkänna att jag långt ifrån tillämpar de barbariska tillvägagångssätt som ni visst skulle tillskriva mig i början av vårt samtal. Ni ser att våldet inte spelar någon roll i allt detta. Jag stöder mig på det som alla stöder sig på numera, på rätten."

"Den starkares rätt", svarar Montesquieu. Machiavelli replikerar: "Den rätt som gör sig åtlydd är alltid den starkares rätt. Jag vet inget undantag från den regeln."

Montesquieu (1689—1755)

På det svarar Montesquieu ingenting. Men lite senare säger han: "Det är så sant som det är sagt att man kan usurpera förnuftets språk för de värsta illdåd."

Finanserna ägnar Machiavelli många kapitel. Visst skall det vara folkrepresentationens sak att bevilja skatter och godkänna budgeten. Men möjligheterna för en furste att göra om budgeten efter sitt behov utan att det syns är lika många som möjligheterna för en modern storfinansiär att få nollbeskattning. Machiavelli lägger fram dem i klara, enkla ord och med märkbar förtjusning över sin skicklighet att manipulera, eller kanske snarare sin skicklighet att förklara: konstigare än så är det inte! Man kan gruppera om, man kan ta upp poster som inte borde varit där eller tvärtom. Man kan fiffla med lån och med för ändamålet skapade banker, man kan binda industrier till sig genom statslån...

Så skaffar man sig resurser. Till vad? Till att föra krig naturligtvis. Men också till exempel till att bygga. Riva gamla stadskärnor och uppföra raka vackra boulevarder, som militären kan skjuta utefter vid förekommande behov, och höga moderna hus, som fattigt folk inte har råd att bo i. Då måste de flytta till förstäder, där de kan ställa till mycket mindre ohägn.

I slutresumén framhåller Machiavelli skillnaden mellan sin furstes ord och hans gärningar i vändningar som för tankarna till nyspråket i Orwells *1984*: "Ni har fått se vilken omsorg jag genomgående har ägnat skenet i mina institutioner och handlingar. Lika väl som i handling behövs det i tal. Höjden av skicklighet är att få tilltro som ärlig när man är notorisk löftesbrytare [...] Bara de invigda skall kunna pejla innebörden av de karakteristiska fraser som jag i vissa ögonblick utslungar från höjden av min tron. När jag säger: 'Min regim är lika med fred', då betyder det att det skall bli krig. När jag säger att jag vädjar till rättsmedvetandet, betyder det att jag skall tillgripa våld."

Machiavelli tillägger att det mesta ordandet tänker han överlåta åt pressen och furstens andra kreatur. Fursten själv skall bara hålla tal någon gång om året, naturligtvis under så uppseendeväckande former som möjligt. Då kan varje framträdande bli ett stort politiskt evenemang.

Det var den taktiken som förskaffade Napoleon III tillnamnet "sfinxen från Seine". Den tillämpas ju inte av alla mer eller mindre envåldiga statsöverhuvuden. Men det finns ännu de som gör det.

Som vi ser är detta ett system av mått och steg som vart för sig kan tyckas obetydligt nog. Men tillsammans blir de en mardröm, som försätter Montesquieu i djupaste fasa. Den blir naturligtvis ännu större när han får veta att detta inte är någon tom tankelek: den nya fursten och hans stat finns, och det mitt i Europa, just som allra närmast Montesquieu själv.

Men också den moderne läsaren kan och bör bli skakad. Bilden som stiger fram är otäckt välbekant. Det är inte en Hitlers, en Stalins, en Pinochets skräckvälde, även om Hitler som bekant vädjade till folket också han och kom till makten genom en folkomröstning som sades vara laglig. Det är en analys av de metoder som kan nyttjas inom en demokrati för att undergräva den medan den är en demokrati. Här visas hur bräckliga alla garantier och motkrafter kan vara. Det finns paralleller som tränger sig på från närmare håll än laglösa skräckvälden. En lag om yrkesförbud, en oklarhet i grundlagen, en utvidgning av polisens befogenheter, en inskränkning av strejkrätten, en kommunallag, som inför företagsekonomiska principer i vården — allt åtgärder av alltför underordnat slag för att man skall kunna tala om demokratins avskaffande. Men när har det gått så långt?

Den frågan ställer Joly så förebildligt klart, kvickt och välskrivet. Han vore innerligt väl värd att bli känd i original. Inte bara i en vrångbild där hans teckning av en verklighet som han och alla hade för ögonen var omgjord till en paranoisk fantasi.

Och om så skulle hända att någon enda som tror på *Sions vises protokoll* råkade läsa och jämföra och började tvivla på Protokollen aldrig så lite — ja, då vore vinsten naturligtvis ännu större.

Viveka Heyman

vägande former som möjliga. Då kan [illegible] bl.a. ett stort [illegible].

Det var den tanken som förklarade [illegible] [illegible]. Det [illegible] eller [illegible] [illegible]. Men det finns [illegible] de som [illegible] det.

[illegible] är detta ett [illegible] och steg som [illegible] kan [illegible]. Men [illegible] bli de en [illegible] som [illegible] Monte [illegible]. Den blir [illegible] [illegible] som [illegible] är [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] och [illegible] finns, och det [illegible] [illegible] som alla [illegible] [illegible].

Men [illegible] kan också [illegible]. [illegible] den som [illegible] [illegible]. Det [illegible] en [illegible], en [illegible], en [illegible] [illegible]. Bekant [illegible] till [illegible] och kom till [illegible] genom en [illegible] [illegible]. Det är en analys av [illegible] den som kan [illegible] en demokrati för att [illegible] [illegible] det är en demokrati. Här visas hur [illegible] och [illegible] kan [illegible]. Det finns paralleller [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], en [illegible] i grundlagen, en [illegible] av [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] en [illegible] [illegible] principer [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Men när hör det [illegible] [illegible].

Den frågan [illegible] så [illegible], är [illegible] och [illegible]. Han vore [illegible] väl [illegible] att bli [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] när [illegible] av en [illegible] som han [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] till en [illegible] [illegible].

Och om så skulle hända att någon [illegible] [illegible] [illegible] läsa och [illegible] och började [illegible] på [illegible] aldrig [illegible] – [illegible] vore [illegible] [illegible] [illegible].